

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ
ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

ATATÜRK DERGİSİ

JOURNAL OF ATATURK

“ Özgürlüğün de eşitliğin de adaletin de kaynağı ulusal egemenliktir.”

M. Kemal Atatürk

ATATÜRK DERGİSİ

(Journal of Atatürk)

ISSN: 1302-7549

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

2017 (ARALIK)

CİLT: VI

SAYI:2

ATATÜRK DERGİSİ

(Journal of Atatürk)

2017 (ARALIK)	CİLT: VI	SAYI: 2

**Yılda iki kez yayınlanan Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi
Enstitüsü Müdürlüğü Uluslararası Hakemli Dergisi**

**(Ataturk University, Directorate of the Principles of Ataturk and History of Reforms And
Internationally Recognised Refereed Journal Published Biannually)**

**Atatürk Dergisi, Sosyal Bilimler Atf Dizini (SOBİAD) ve Akademia Sosyal Bilimler
İndeksi (ASOS INDEX) tarafından taranmaktadır.**

Journal of Atatürk Scanned by SOBİAD and ASOS INDEX.

SAHİBİ / OWNER

Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü Adına Enstitü
Müdürü

Prof. Dr. S. Esin DAYI

(In the name of Ataturk University, Ataturk's Principles and Revolution History
Institution) Prof. Dr. S. Esin DAYI

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Prof. Dr. S. Esin DAYI (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Yavuz ASLAN (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. İhsan Sabri BALKAYA (Atatürk Üniversitesi)

Doç. Dr. İsmail EYYUPOĞLU (Atatürk Üniversitesi)

Doç. Dr. Tolga BAŞAK (Atatürk Üniversitesi)

Doç. Dr. Erkan CEVİZLİLER (Atatürk Üniversitesi)

Doç. Dr. Asaf ÖZKAN (Atatürk Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Yavuz ÖZDEMİR (Atatürk Üniversitesi)

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Prof. Dr. S. Esin DAYI (Atatürk Üniversitesi)

Doç. Dr. İsmail EYYÜPOĞLU (Atatürk Üniversitesi)

Doç. Dr. Tolga BAŞAK (Atatürk Üniversitesi)

Doç. Dr. Erkan CEVİZLİLER (Atatürk Üniversitesi)

Doç. Dr. Asaf ÖZKAN (Atatürk Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Asuman DEMİRCİOĞLU (Atatürk Üniversitesi)

Editör / Editor in Chief

Prof. Dr. Prof. Dr. S. Esin DAYI (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)

DÜZENLEME/Editing

Ümit SELÇUK

Hakem Kurulu/Referees Board

Prof. Dr. Dursun Ali AKBULUT (Ondokuz Mayıs Üniversitesi-Samsun)

Prof. Dr. Gen Stoyan ANDREEV (Bulgaristan)

Prof. Dr. Mesut ÇAPA (Ankara Üniversitesi-Ankara)

Prof. Dr. Habibbeyli İsa EKBEROĞLU (Azerbaycan)

Prof. Dr. Cezmi ERASLAN (İstanbul Üniversitesi-İstanbul)

Prof. Dr. Selami KILIÇ (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)

Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ (Anadolu Üniversitesi-Eskişehir)

Prof. Dr. Cengiz HAKOV (Bulgaristan)

Prof. Dr. Cemil HASANLI (Azerbaycan)

Prof. Dr. Hajı Muhammed HUZHENHUA (Çin)

Prof. Dr. Şakir İLBAY (Kazakistan)

Prof. Dr. Musa QASIMLI (Azerbaycan)

Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ (Necmettin Erbakan Üniversitesi-Konya)

Prof. Dr. Osman AKANDERE (Necmettin Erbakan Üniversitesi-Konya)

Prof. Dr. Mihail MAXİM (Romanya)

Prof. Dr. Justin McCARHTY (Amerika Birleşik Devletleri)

Prof. Dr. Muhammed NUREDDIN (Lübnan)

Prof. Dr. Asan ORMUŞEV (Kırgızistan)

Prof. Dr. S. Esin DAYI (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)

Prof. Dr. Ali SARIKOYUNCU (Dumlupınar Üniversitesi-Kütahya)

Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN (Gazi Üniversitesi-Ankara)

Prof. Dr. Mehmet Akif TURAL (Gazi Üniversitesi-Ankara)

Prof. Dr. Mustafa YILMAZ (Hacettepe Üniversitesi-Ankara)

Prof. Dr. Yavuz ASLAN (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)

Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)

Prof. Dr. Serpil SÜRMEİ (Ondokuz Mayıs Üniversitesi-Samsun)

Prof. Dr. Enis ŞAHİN (Sakarya Üniversitesi-Sakarya)

Prof. Dr. Betül ASLAN (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)

Prof. Dr. Haluk SELVİ (Sakarya Üniversitesi-Sakarya)

Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ (Karadeniz Teknik Üniversitesi-Trabzon)

Prof. Dr. Mehmet OKUR (Karadeniz Teknik Üniversitesi-Trabzon)

Prof. Dr. Bünyamin KOCAOĞLU (Ondokuz Mayıs Üniversitesi-Samsun)

Prof. Dr. Mustafa ORAL (Giresun Üniversitesi-Giresun)

Prof. Dr. Erdal AYDOĞAN (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)

Prof. Dr. Salim GÖKÇEN (Erzincan Üniversitesi-Erzincan)

Prof. Dr. Yaşar ÖZÜÇETİN (Ahi Evran Üniversitesi-Kırşehir)

Prof. Dr. Necmi UYANIK (Selçuk Üniversitesi-Konya)

Prof. Dr. İhsan BALKAYA (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)
Prof. Dr. Mithat AYDIN (Pamukkale Üniversitesi-Denizli)
Prof. Dr. Mehmet KÖÇER (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi-Nevşehir)
Prof. Dr. Zafer ÇAKMAK (Fırat Üniversitesi-Elazığ)
Prof. Dr. Tahir KODAL (Pamukkale Üniversitesi-Denizli)
Doç. Dr. Firdovsiye AHMADOVA (Azerbaycan)
Doç. Dr. İsmail EYYÜPOĞLU (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)
Doç. Dr. Mehmet Sait DİLEK (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)
Doç. Dr. Ahmet ÖZCAN (Çankırı Karatekin Üniversitesi-Çankırı)
Doç. Dr. İrade MEMMEDOVA (Azerbaycan)
Doç. Dr. Erkan CEVİZLİLER (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)
Doç. Dr. Tolga BAŞAK (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)
Doç. Dr. Asaf ÖZKAN (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)
Doç. Dr. Ali Servet ÖNCÜ (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)
Doç. Dr. Ömer ERDEN (Ordu Üniversitesi-Ordu)
Doç. Dr. Yüksel ÖZGEN (Çankırı Karatekin Üniversitesi-Çankırı)
Yrd. Doç. Dr. Asuman DEMİRCİOĞLU (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin KALEMLİ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi-Nevşehir)
Yrd. Doç. Dr. Ahmet İLYAS (Batman Üniversitesi-Batman)
Yrd. Doç. Dr. Elif AKTAŞ (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)
Yrd. Doç. Dr. Yavuz ÖZDEMİR (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)
Yrd. Doç. Dr. Ufuk ERDEM (Ardahan Üniversitesi-Ardahan)

NOT: Dergide yayınlanan makalelerin içeriğinden yazarlar sorumludur.

(The articles expressed in the journal are the responsibility of the individual authors)

Yazışma Adresi / Corresponding Adress:

Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü
25240 / Yakutiye-Erzurum

Eposta: atailens@atauni.edu.tr

Belgegeçer: (0442) 231 58 82

Tlf. : (0442) 2314463-64-65

ATATÜRK DERGİSİ ATATÜRK DERGİSİ (Journal Of Atatürk) (Journal Of Atatürk)

İÇİNDEKİLER

Osman Akandere- Nihal Yıldız Yılmaz

Köy Enstitülerine Alınacak Talebe Hakkında Maarif Vekâletince Yayınlanan 18 Ağustos 1941 Tarihli Genelge'nin Esasları ve Uygulanması

Principles And Implementation Of The Circular Dated August 18, 1941 Published By The Board Of Education Regarding The Students To Be Enrolled In Village Institutes

1-17

İsmail Eyyupoğlu

Yunanistan'ın Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'na Kabulü ve Türkiye'nin Reddinin Basındaki Yansımaları (1959-1961)

Reflectons In Press Of The Accession Of Greece To The European Economic Cooperation Organisation And Rejection Of Turkey (1959-1961)

19-39

Erol Evcin

Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı Döneminde Turistik Tanıtım ve Propaganda (1957-1963)

Tourist Promotion And Propaganda In The Period Of Press Publication And Tourism Ministry (1957-1963)

41-91

Semra Kılıç

Kitap Tanıtımı:

Ahmet DEMİREL, Birinci Meclis'te Muhalefet "*İkinci Grup*", İletişim Yayınları, İstanbul, 1994¹, s.638, ISBN: 975-470-371-X.

Ahmet DEMİREL, Opening Foundation In The First Council "*Second Group*", Communication Publications, İstanbul, 1994¹, p.638, ISBN: 975-470-371-X.

93-100

Doğan Koçak

Kitap Tanıtımı:

İhsan GÜNEŞ, Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1997¹, s.404+XV, ISBN: 975-458-090-1.

İhsan GÜNEŞ, The Perspective Of The First Grand National Assembly (1920-1923), Turkey Isbank Culturel Publications, İstanbul, 1997¹, p.404+ XV, ISBN: 975-458-090-1.

101-108

**KÖY ENSTİTÜLERİNE ALINACAK TALEBE HAKKINDA MAARİF
VEKÂLETİNCE YAYINLANAN 18 AĞUSTOS 1941 TARİHLİ GENELGE'NİN
ESASLARI VE UYGULANMASI**

**PRINCIPLES AND IMPLEMENTATION OF THE CIRCULAR DATED
AUGUST 18, 1941 PUBLISHED BY THE BOARD OF EDUCATION REGARDING
THE STUDENTS TO BE ENROLLED IN VILLAGE INSTITUTES**

Prof. Dr. Osman Akandere*
Yrd. Doç. Dr. Nihal Yıldız Yılmaz**

ÖZ

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında eğitime büyük önem verilmiş ve özellikle de nüfusun büyük bir kısmının yaşadığı köylerdeki okulların öğretmen ihtiyacını karşılamak için birçok girişimde bulunulmuş, yeni yöntemler denenmiştir. Köy Enstitülerine gelinceye kadar; Köy Muallim Mektepleri, Köy Eğitim Kurşları ve Köy Öğretmen Okulları denemeleri yapılmıştır. Bütün bu gayret ve arayışların eğitimin köylere götürülmesi ile toplumsal ve ekonomik kalkınmada nüfusun büyük bir kesimini oluşturan köylerin eğitilmesi için en uygun modeli bulmak olduğu şüphesizdir

Cumhuriyet döneminin en önemli eğitim kurumlarından biri olarak 1940-1954 yılları arasında varlığını sürdürmüş olan Köy enstitülerinin kuruluş amacı köye uyum sağlayacak öğretmeni ve köye yarayan diğer meslek erbabını yetiştirmektir. Hem köy ile ilgili sorunlara hâkim, hem de köy halkı ile iletişimde problem yaşamayan öğretmenler yetiştirerek köyün kalkınmasını hızlandırmak amaçlanmıştır. Bu okullara köy hayatını tanıyan ve bilahare köye öğretmen olarak atandığında bu hayatı yadırgamayacak olan köylü çocuklarının alınması kararlaştırılmıştı. Köy çocuklarından sağlıklı, yetenekli ve çalışkan çocukların alınmasına çalışılmıştır.

Köy Enstitülerine alınacak köylü çocukların seçimi, Maarif Bakanlığı'nca yayınlanan genelgeler doğrultusunda yapılmaya çalışılmış ve bunun içinde Maarif Müdürlükleri ile

* Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

** Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

ilköğretim müfettişleri görevlendirilerek yetkili kılınmışlardır. Öğrenci seçiminde gerektiğinde başöğretmenler ve öğretmenlerden faydalanılmıştır.

Bu çalışmada Köy Enstitülerine alınacak öğrencilerin belirlenmesinde esas olacak kriterlerin açıklandığı 18 Ağustos 1941 tarihli Maarif Nazırlığı'nın genelgesi ele alınmış ve genelge esasları verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Köy Enstitüleri, Maarif Nezareti, Genelge, Talebe, Kriterler

ABSTRACT

Education was given great importance during the foundation years of the Republic, and many attempts were made trying to meet the teacher needs of schools in the villages, where a large part of the population lives, and new methods were tried. Until the Village Institutes, the Village Teaching Schools, Village Trainer Courses and Village Teacher Schools were tested. There is no doubt that the purpose all these efforts and quests was to find the most suitable model for the education of the villagers and the training of the peasants, who constitute a large part of the population in social and economic development.

The purpose of the establishment of Village Institutes, which existed between 1940–1954 as one of the most important educational institutions of the Republic Era, was to raise the teachers to accommodate to the village and other professionals that would work for the village. The aim was to accelerate the improvement of the villages by raising teachers who would know the problems of the village and who would have no difficulty in communication with the people of the village. It was decided that peasant children, who knew the village life and who wouldn't find village life strange when appointed as teachers, were to be accepted in these schools. From the children of the villages, healthy, capable and hardworking ones were tried to be selected.

The selection of children to be accepted in the Village Institutes were tried to be made in accordance with the circulars of the Ministry of Education and for this reason, Directorates of Education and Primary Education Inspectors were authorized. Chief teachers and teachers were consulted in the selection of children, when necessary.

In this study, the circular of Ministry of Education dated August 18, 1941, in which the criteria for the selection of students to be accepted to Village Institutes were given, was discussed and tried to be presented.

Keywords: Village Institutes, Ministry of Education, Circular, Student, Criteria

GİRİŞ

Köy Enstitüleri; köy öğretmen ve eğitmenleriyle köylerde tarım ve sağlık görevlisi olarak çalışacakları yetiştirmek amacıyla kurulmuş eğitim kurumlarıdır¹. Enstitüler zamanla sadece tarım ve sağlıkla sınırlı kalmamış aynı zamanda Cumhuriyet döneminin en önemli eğitim kurumlarından biri olduğu gibi toplum yapısını yönlendirici pek çok uygulamanın da en belirgin örneklerinden birisi olmuştur.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında eğitime büyük önem verilmiş² ve özellikle de nüfusun büyük bir kısmının yaşadığı köylerdeki okulların öğretmen ihtiyacını karşılamak için birçok girişimde bulunulmuş, yeni yöntemler denenmiştir. Köy Enstitülerine gelinceye kadar; Köy Muallim Mektepleri, Köy Eğitmen Kursları ve Köy Öğretmen Okulları denemeleri yapılmıştır. Bütün bu gayret ve arayışların eğitimin köylere götürülmesi ile toplumsal ve ekonomik kalkınmada nüfusun büyük bir kesimini oluşturan köylerin eğitilmesi için en uygun modeli bulmak olduğu şüphesizdir.

Okullaşma amacıyla gerçekleştirilen teşebbüs ve çabalara rağmen 1940 yılının başlarında yani Köy Enstitüleri'nin açıldığı yıl itibarıyla hala Türkiye'de köylerde okuyup yazma bilmeyenlerin oranı % 90'lardadır. Yine ülkedeki 40 bin köyün ancak 4.959'unda öğretmeni olan ve 4.000'de ise eğitmeni olan okul bulunmaktaydı. 31.000 köyde ise okul yoktu. İşte ortadaki bu gerçekler, köylerde ilköğretimi bir an önce yaygınlaştırmanın ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

17 Nisan 1940 tarihli Köy Enstitüleri Kanunu ile bir taraftan nitelikli öğretmen yetiştirilecek, diğer taraftan da okulu olmayan köylere okul yapılarak, buralarda ortaya çıkacak öğretmen ihtiyacı karşılanacaktı. Bu kanunla ulaşılmak istenen esas gaye, ülke nüfusunun çoğunluğunun yaşadığı köyleri, açılacak bu enstitüler marifetiyle modernleştirmek, yeni ve çağdaş ziraat tekniklerini köylerde yaygınlaştırarak, köylerdeki üretimi artırmak, köylünün ihtiyacı olan sağlık, inşaat gibi günlük gereksinimlerini sağlamaktır. Köy Enstitülerinde, öğrencilere sadece teorik öğretim değil pratikte de uygulayabileceği, günlük hayatta kullanabileceği bilgilerin verilmesi esas olarak belirlenmişti.

¹ 17 Nisan 1940 tarih ve 3803 sayılı "Köy Enstitüleri Kanunu'nun birinci maddesi "Köy öğretmeni ve köye yarayan diğer meslek erbabını yetiştirmek üzere, ziraat işlerine elverişli arazisi bulunan yerlerde Maarif Vekilliğince Köy Enstitüsü açılır" demektedir. Bu kanun için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VI, c. 10, s.99, **Resmi Gazete**, 22 Nisan 1940.

² Nitekim 1934'te eğitime ayrılan bütçe 9.370.000 lira iken bu rakam 1938'de 14.670.000 liraya yükseltilmiştir. Bkz. Nurgün Koç, **Türk Kültür Tarihi İçerisinde Köy Enstitüleri**, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 207.

İlk hazırlıklarının hazırlıkları Saffet Arıkan'ın Maarif Vekili olduğu süreçte dönemin İlköğretim Genel Müdürü olan İsmail Hakkı Tonguç'un çabaları ile başlayan Köy Enstitüleri projesi, Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekilliğine getirilmesi ile hızlanmıştır³. Bu süreçte 1936'da Köy Eğitim Kursları başlatılmış⁴ ve bilahare 1937'de de Köy Öğretmenliği Kursları ile başlayan köye öğretmen yetiştirme hedefi "Köy Öğretmen Okulu Projesi"ne dönüşmüştür. Nitekim önce 11 Haziran 1937'de Köy Öğretmenliği Kanunu çıkartılmıştır⁵. Köy Öğretmen Okulları Projesi önce deneme amaçlı olarak Çifteler ve Kızılçullu'da uygulanmıştır. Açılan bu okullarda başarılı sonuçlar alınması üzerine de 1938'de Lüleburgaz/Keşirtepe 1939'da da Kastamonu Gököy'de uygulamaya konulmuştur. 17 Nisan 1940 tarihli Köy Enstitüleri Kanunu ile açılan bu dört Köy Öğretmen Okulu "Köy Enstitülerine" çevrilmiştir. Kabul edilen bu kanun ile de 1940-1943 yılları arasında 14 Köy Enstitüsü'nün kurulması kararlaştırılmıştır⁶.

Kanuna göre öncelikle Köy Öğretmen Okulu ismiyle 1937-1940 yılları arasında açılan İzmir-Kızılçullu, Eskişehir-Çifteler, Trakya-Keşirtepe ve Kastamonu-Gököy okulları Köy Enstitülerine dönüşmüş ve isimleri de Köy Enstitüsü olmuştur. Bilahare de yeni enstitüler birbiri ardına açılmaya başlanmıştır. Nitekim Haziran 1940'da; Antalya-Aksu, Balıkesir-Savaştepe, Isparta-Gönen, Samsun-Ladik/Akpınar, Sakarya-Arifiye, Temmuz 1940'da Malatya-Akçadağ, Adana-Düziçi, Kayseri-Pazarören ve yine 1940 yılı içinde Trabzon-Beşikdüzü ile Kars-Clavuz Köy Enstitüleri açılarak faaliyete başlamıştır. Böylece 1940 yılı içinde 14 köy enstitüsü açılarak öğrenime başlamıştır⁷.

1940 yılından sonra da köy enstitülerinin açılmasına devam edilmiştir. Bu çerçevede; 1941'de Ankara-Hasanoğlan, Konya-İvriz, Sivas-Pamukpınar; 1942'de Erzurum-Pulur; 1944'de Aydın-Ortaklar ve Diyarbakır-Dicle, 1948'de ise Van-Erciş(Ernis) Köy Enstitüleri kurulmuştur. Böylece 1948 yılı itibarıyla açılan köy enstitüsü sayısı 21 olmuştur. Köy

³ Konuyla ilgili bir anlatımda "Eğitim Bakanı Mustafa Necati ile başlayan İlköğretim sorununun çözümü, Saffet Arıkan'la sürmüş, Hasan Ali Yücel ile taçlanarak doruk noktasına ulaşmıştır" denilmektedir. Bkz. Mevlüt Kaplan, **Aydınlanma Devrimi ve Köy Enstitüleri**, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 2002, s.176.

⁴ Köy Öğretmenliğine yönelik ilk uygulama 1936 yılında Eskişehir Çifteler Çiftliğinde açılmıştır. Başlangıçta dört aylık bir kurs şeklinde açılmıştır. Burada eğitim gören 84 öğrenci Ankara köylerine öğretmen olarak görevlendirilmişti. Bu öğretmenlerin görevlerinde çok başarılı olmaları üzerine bu kurslar kısa zamanda yurdun belirli bölgelerinde açılarak çoğaltılmıştı. Bu bilgi için bkz. Volkan Payaslı, "Belleklerde Bir Çınar: Düziçi Köy Enstitüsü", **Tarih Okulu Dergisi**, S. 21, (Mart 2015), s. 321.

⁵ Köy Öğretmenliği ile ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz. Mustafa Ergün, Öğretmen Yetiştirme Tarihimizde Köy Eğitim Yetiştirme Kursları, **Öğretmen Okullarının 160. Yılı**, Ankara 2008, s. 69-77.; Necdet Aysal, "Anadolu'da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 35-36, (Kasım 2005), s. 272.

⁶ Emel Karaismailoğlu, **Türk Eğitim Sisteminde Yeni Bir Eğitim Modeli Olarak Köy Enstitüleri ve Savaştepe Örneği(1940-1954)**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Çanakkale 2013, s. 24-25.

⁷ Engin Tonguç, **İsmail Hakkı Tonguç Yaşamı, Öğretisi, Eylemi**, Yeni Kuşak Köy Enstitüler Derneği Yayınları, İzmir 2009, s. 281-282.

Enstitülerinin sayısı çoğaldıkça enstitülerde ders verecek öğretmen konusunda sıkıntı yaşanmaya başlandı. Bu sıkıntıyı çözmek amacıyla Ankara'da açılan Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nün diğer enstitülere öğretmen yetiştirilmesi planlanmış ve bu nedenle de Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü olarak adlandırılmıştır⁸.

Köy Enstitülerinin açıldığı bu yerler belirlenirken bazı hususlar göz önünde bulundurulmuştu. Nitekim okulun açılacağı köyün veya civarının tarıma elverişli geniş arazilere sahip olmasına dikkat edilmişti. Yine açılacak enstitülerin öğrenci alacak diğer vilayetlerle ulaşımın kolaylıkla sağlanabileceği yerler olmasına önem verilerek, bilhassa ana yollara ve mümkünse demiryolu istasyonuna yakın olması göz önünde tutulmuştu. Ayrıca bu yerlerin herhangi bir su sıkıntısı çekmeyecek yerler olması da enstitülerin açılacağı yerlerin belirlenmesindeki diğer bir kriterdi. Bütün bunlar okulların açıldığı yerlerin zamanla bölgenin merkezi olmasını sağlamak içindi⁹.

A- KÖY ENSTİTÜLERİNE ÖĞRENCİ ALINMASINA YÖNELİK YAYINLANAN 18 AĞUSTOS 1941 MAARİF VEKÂLETİ GENELGESİ

Köy Enstitüsü Kanunu ile açılan enstitülere alınacak öğrencilerin seçilmesi konusunda araştırmamıza da konu olan 18 Ağustos 1941 tarihli Maarif Vekâleti genelgesinden önce alınan bir takım kararlar vardır.

Köy enstitülerine öğrenci seçiminde köylü çocuklarının alınması prensibi aslında Köy Enstitüleri Kanunu çıkmadan uygulamaya konulan bir yöntemdi. 1937 yılında Kızılçullu Öğretmen Okulu açıldığında, Maarif Vekâleti tarafından bu okullara köy çocuklarının alınmasına karar verilmişti. Nitekim Kızılçullu Öğretmen Okulu Ege bölgesinin merkezi olarak kabul edildi. Bölgenin özellikleri ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak İzmir, Aydın, Muğla, Denizli, Manisa ve Balıkesir vilayetlerinden köy çocuklarının okula alınmasına başlanmıştı¹⁰.

Köy Öğretmen Okullarına alınacak köy çocuklarının seçilmesinde göz önünde tutulan bazı kurallar vardı. Bu kurallardan en önemlisi çocuğun köylü olması ve köyde yaşaması şartıydı. Köyde yaşayan annesi, babası, akrabası, hayvan, atölye ve evleri olacak ve aynı

⁸ Niyazi Altunkaya, **Köy Enstitüsü Sistemine Toplu Bir Bakış**, Köy Enstitülerini Araştırma ve Eğitimi Geliştirme Derneği (KAVEG), İstanbul 2009, s.25. Açılan bu köy enstitüler ile ilgili toplu bilgi için bkz. Koç, **Türk Kültür Tarihi İçerisinde Köy Enstitüleri**, s. 231-238.

⁹ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Fay Kirby, **Türkiye'de Köy Enstitüleri**, Güldiken Yayınları, Ankara 2000, s 202-204.

¹⁰ Koç, **Türk Kültür Tarihi İçerisinde Köy Enstitüleri**, s. 239.

zamanda az çok tarımla uğraşan bir köylü ailesinin çocuğu olacaktı. Bu okullara köy çocuklarının alınmasındaki amaç; köyde yetişmiş olan bu çocukların, enstitülerin eğitim sistemine kolaylıkla uyum sağlayacak olmaları ve tekrar köye döndüğünde de yapacakları işler konusunda yabancılık çekmeyecek olmalarıdır. Bunun yanında bu okullardan köy öğretmeni olarak mezun olanlar artık köyün sorunlarına hâkim olacaklarından mantıklı ve uygulanabilir çözümler önereceklerdi.

Köy çocuklarının seçiminde hassasiyet gösterilecek, çocuklardan zeki ve yetenekli olanlar belirlenecekti. Bu zeki ve yetenekli çocukların aynı zamanda sağlıklı ve gülbüz olmasına da dikkat edilecekti. Çocuklardan sağlıklı ve gülbüz olanların seçimindeki amaç ise, ilerde görev yapacakları köy hayatının zorluklarına dayanabilmeleri içindi. Yine köy çocuklarının seçiminde, köydeki okulu iyi yada pekiyi derecede bitirmiş olmaları temel alınan bir kriter olmuştu. Ayrıca enstitülerde ağırlıklı olarak okutulacak olan “ziraat uygulamaları” için bu konuda bilgi sahibi olmalarına ya da ziraata eğilimli olmalarına dikkat edilecekti¹¹.

Köy Öğretmen Okulları’na öğrenci seçilmesine yönelik bu esasların açılması düşünülen Köy Enstitülerine alınacak öğrencilerin belirlenmesinde göz önünde tutulacak kriterlere çok benzediğini görüyoruz. Nitekim henüz Köy Enstitüleri Kanunu çıkmadan bir ay önce, bu okullara alınacak öğrenciler hakkında 10 Şubat 1940 tarihinde ayrıntılı bir genelge hazırlanmıştı¹². Bu genelgeye göre; enstitülere bölge vilayetleri köylerinden ilkokulu bitirmiş çocuklar alınacaktı. Bu çocukların ailelerinin çiftçilikle geçinen ailelerden olması gerekmektedir. Çocukların sıhhat durumlarının pek çok konuda zorlu köy şartlarına uygun eğitim yapacak olan enstitü şartlarına uygun olmasına dikkat edilecekti. Enstitülere öğrenci seçilirken istekliler arasından en yeteneklilerinin seçilmesine çalışılacaktı. Yine seçilecek öğrencilerin belirlenmesinde aynı köy ya da nahiyelerden değil, farklı köy ve nahiyelerden öğrenci alınması gerektiği genelgeyle istenen bir diğer esastı. Çünkü enstitülerdeki amaç, öğrencilerin eğitimlerini tamamlayarak donanımlı bir şekilde kendi köylerine öğretmen olarak dönmeleriydi. Bu nedenle bir köyden sadece bir öğrenci almak, çok sayıda köyden çok sayıda öğrenci demektir ve bu da çok sayıda köye öğretmen yetiştirmek demektir.

10 Şubat 1940 tarihli Maarif Vekili Hasan Ali Yücel imzalı bu genelgede belirlenen esaslara harfiyen uyulması mümkün olamamıştır. Öğrenci alımına yönelik olarak farklı

¹¹ Koç, **Türk Kültür Tarihi İçerisinde Köy Enstitüleri**, s. 240.

¹² “Köy Öğretmen Okullarına Alınacak Talebe Hakkında Tamim”, **Maarif Vekâleti Tebliğler Dergisi**, II, S.59, (26 Şubat 1940).

esasların dikkate alındığı, bazı belirleyici kriterlerin göz önünde tutulduğu görülmüştür. Hatta her enstitü bu kriterleri kendi özel durumu çerçevesinde farklı şekilde de uygulamıştır¹³.

10 Şubat 1940 tarihli bu genelge doğrultusunda Köy Öğretmen Okulundan Köy Enstitülerine dönüştürülen dört okulun dışında 1940 yılında yeni açılan 10 enstitüye bu esaslar dahilinde öğrenci alınmıştır. Uygulamada görülen aksaklıklar ve yaşanan zorluklar göz önünde tutulup bu problemlerin ortadan kaldırılması için Maarif Vekâleti 18 Ağustos 1941 tarihinde yeni bir genelge yayınlamıştır. Maarif Vekili Hasan Ali Yücel imzasıyla tıpkı ilk genelgede olduğu gibi “*Köy Enstitüsüne Alınacak Talebe Hakkında Talimat*” başlığıyla hazırlanan yeni genelge de vilayetlere gönderilmişti¹⁴. Bu genelge yayınlandığı tarihten sonra açılan Köy Enstitülerine öğrenci alımlarında esas olmuş ve genelgenin dışına çok fazla çıkılmamıştır.

Genelgenin ilk maddesinde 3083 sayılı kanuna göre açılmış bulunan ve halen 6.000 talebesi olan Köy Enstitülerinin amacının köy öğretmeni ve köyde eksikliği hissedilen ve köye yarayacak olan meslek elemanlarını yetiştirmek olduğuna yer verilmiştir. Yayınlanan bu genelgede köy enstitülerinin bir anlamda açıldığı vilayet ve çevre vilayetlere hizmet edecek olan bir bölge okulu olduğundan bahisle, enstitüye tam devreli köy okullarından mezun olmuş, sağlıklı ve yetenekli köylü çocuklarından belirlenen sayıda öğrencinin seçilmesi ilgili vilayetten istenmekteydi. Genelge ile öğrenci olmak üzere belirlenmiş kız ve erkek öğrencilerin yiyecek, giyecek ve yatacak eşyaya ilişkin her türlü ihtiyaç ve malzemeleri enstitü idarelerince temin edilecekti. Enstitüler öğrencilerin yol masraflarına karışmayacaklardı. Öğrenciler hem enstitüye gelirken hem de enstitüde öğrenci iken memleketine gidip gelme esnasındaki yol masraflarını kendileri karşılayacaklardı.

Genelgenin ikinci maddesinde köy enstitülerindeki eğitimlerini bitirerek öğretmen olarak köylere gideceklerin özlük haklarına ilişkin hükümler yer almıştır. Köy öğretmenlerine 3803 numaralı kanunda yani Köy Enstitüleri Kanunu’nda yazılı olan miktarda aylık ücret ödeneceği belirtiliyordu. Köy öğretmenlerine bir defaya mahsus olmak üzere hem teçhizat masrafı hem de görev yapacağı köye gitmesi için yol masrafını karşılamak amacıyla 60 lira para ödenecekti. Bu para Maarif Vekâleti bütçesinden karşılanacaktı. Genelgeye göre köy öğretmenleri hasta oldukları sürede de maaş alabileceklerdi. Askerlik görevini yaparlarken, görev yaptıkları yerlerdeki haklarının devam edeceği, askerliklerini askeri memur olarak yaptıkları takdirde de

¹³ Fay Kirby, Köy enstitülerine öğrenci kabulünde bazı sıkıntıların yaşandığı belirterek bu konuda “Öğrenci seçiminde baskı kullanıldığını ve birçok ailenin çocuklarını enstitüye göndermek istemediklerini” söylemektedir. Kirby, *Türkiye’de Köy Enstitüleri*, s.227.

¹⁴“*Köy Öğretmen Okullarına Alınacak Talebe Hakkında Tamim*” **Maarif Vekâleti Tebliğler Dergisi**, III, S.136, (29 Ağustos 1940).

aldıkları maaşın üçte ikisinin kendilerine verileceği yine genelgeyle belirtilen hususlar arasındaydı. Görüldüğü üzere mali konular açısından öğretmenlere birçok kolaylıklar sağlanmıştır.

Köy Enstitüsünü bitiren öğretmenlere görev yaptığı köyde hem ailesinin geçimini sağlayacağı hem de ziraata ilişkin derslerin tatbikatına yetecek miktarda bir arazi verilecekti. Yine köyde yapacağı üretime yönelik olarak ihtiyaç duyacağı alet ve edevatlar, ıslah edilmiş tohumlar, çift hayvanları ve cins fidan gibi vasıtalar devlet tarafından ücretsiz verileceği de genelgede yer alan hususlardandı. Öğretmenler kendilerine verilen bu topraklar aracılığıyla yapacakları çiftçilik işlerinde köylüye örnek olabileceklerdi.

Köy öğretmenine tahsis edilmiş olan yâda tasarrufuna bırakılan mahsul, hayvan ve binalarda; kuraklık, sel ve yangın gibi tabii afetler sonucunda meydana gelecek tahribat ile mahsule ve hayvanlara çok zarar verecek olan her türlü bulaşıcı ve salgın hastalıklar sonucunda oluşacak büyük zarar ve ziyan karşısında, bu zarar ve ziyanı tazmin etmek ve işletmeyi yeniden tesis etmek amacıyla Maarif Vekâlet'inin bütçesinden yardım yapılacaktı. Köy öğretmenin tasarrufuna bırakılan arazi ve diğer üretime yönelik, gelir getirici faaliyetlerden elde ettiği hasılat kendine ait olacaktı.

Genelgede dikkat çeken bir diğer hususta atandığı köyde okul binası ve öğretmen evi olmadığı takdirde, köy öğretmenince belirlenecek olan arazi üzerinde okul binası ve öğretmen evinin yapımı köy kanunu gereğince köy ihtiyar heyetleri tarafından imece usulü ile yapılacaktı.

Köy Enstitülerini bitiren mezun öğrencilerden, başarılı ve liyakatli olanlar genelgeye göre köy enstitülerinde öğretmenlik yapabileceklerdi. Köy Enstitü mezunu öğretmenler için “Köy Öğretmenleri Tekâüt Sandığı” ve “Köy Öğretmenleri Sağlık ve İhtimai Yardım Sandığı” gibi sosyal dayanışmayı sağlayacak yapıların kurulacağı genelgenin köy öğretmenlerine getirdiği yeni bazı düzenlemelerdi. Yine Maarif Vekâletince görevlendirilecek hekimler köylerde yaşayan öğretmenlere ve ailelerine, köy okullarında okuyan öğrencilere ücretsiz bakacaklardı. Bunun yanında köy öğretmenleri, öğretmenlerin eşleri ve çocuklarının Maarif Vekâleti dispanser ve sanatoryumlarında herhangi bir ücret ödemededen tedavi olabilecekleri de genelgenin sağladığı sosyal haklar olarak dikkat çekiyordu.

Genelgenin dördüncü maddesinde dikkat çekici bir ifade mevcuttur. Maddede yer alan ifade de, köy öğretmenine bu genelge ile verilen hakların, enstitülere öğrenci seçmek üzere görevlendirilmiş yetkililer tarafından öğrenci adaylarına ve özellikle de istekli öğrencilere ayrıntılı bir şekilde anlatılması istenmiştir. Devamla da devlet tarafından sağlanan bu nimetlerin

önemine dikkat çekilerek, bunun karşılığında karşılaşılabilecek ya da yaşanılacak külfetlere dayanacak nitelikte özelliklere sahip ve halen çiftçilikle geçinen köylü ailelerin çocuklarından sağlıklı ve istekli olanlar arasında en müsaitlerin seçilmesi isteniyordu. Bu madde ile öğretmenlerin köylerde devamlılığı sağlanmaya çalışılmıştır. Aday olan öğrencilerden her şarta hazır olarak enstitüye girmeleri amaçlanmıştır.

Görevlilerce sağlıklı bir şekilde seçimlerin yapılabilmesi için “aday seçim fişlerinin” genelge ekinde gönderileceği yine dördüncü maddede dile getirilmişti. Genelgede görevlilerden istenen bir diğer hususta seçilecek öğrencilerin belirlenmesinde, mümkün olduğunca çok sayıda köyden öğrenci alınmasının sağlanmasıydı.

Genelge ile Köy Enstitülerine alınacak öğrencilerin tespiti görevi, ilgili vilayetteki ilköğretim müfettişleri, gezici başöğretmenler, nahiye ve köy başöğretmenlere verilmişti. Tespiti yapacak görevliler kendilerine verilecek bilgi fişlerindeki esaslara göre tespit işini yapacaklardı. Tespit işi yapılırken aday öğrenci bizzat görevlilerce görülecek ve fişler ona göre doldurulacaktı. Görevliler doldurdukları fişlerin altına kendi açık adreslerini yazacaklar ve fişi, imzalayacaklardı. Fişler dikkatli ve sağlıklı bir şekilde doldurulacak ve bu işten tespiti yapmakla görevli olan yetkililer sorumlu olacaklardı. Böylece öğrenci alımında daha objektif bir seçim yapılmış oluyordu.

Genelgenin 6. Maddesi ile görevlilerce köylerde adayların bizzat görülerek doldurulmuş bulunan bilgi fişlerinin belirlenmiş tarihe kadar(15 Ekim 1941) ilgili Köy Enstitüsü Müdürlüğüne teslim edilmesi ve bilgi fişleri doldurulmuş öğrencilerin isimlerinin yer aldığı bir listenin de Maarif Vekâlet’ine gönderilmesi isteniyordu.

Maarif Vekili Hasan Ali Yücel imzasıyla köy enstitülerinin açıldığı köylerin valiliklerine gönderilen bu genelge; ilgili vilayetin maarif müdürlerini ve ilköğretim müfettişlerini öğrenci seçim işinin zamanında ve usulüne uygun yapılmasından doğrudan sorumlu tutmuştur. Görevlilerce köy enstitülerinde okuyacak öğrencilerin belirlenmesi amacıyla yapılan bu seçim işinin denetimi maarif müdürleri ve ilköğretim müfettişlerine bırakılmıştı. Bu makamlar günü gününe bu işleri takip ederek, gereken hassasiyetleri göstereceklerdi. Görüldüğü üzere öğrenci seçimi konusunda Maarif Vekâleti’nin her kademesinde çalışanlara çeşitli sorumluluklar düşüyordu. Bu hassasiyet enstitülere verilen önemin ve değerinin göstergesidir.

Görevlilerce seçilen ve köy enstitülerinde öğrenciliği kesinleşen adaylar bir taahhüt ve kefalet senedi imzalayacaklardı. Yani mezun olduktan sonra belli bir süre aldıkları eğitimlerin karşılığında geldikleri köylerde öğretmenlik yapmakla yükümlüydüler ve yapmadıkları

takdirde imzaladıkları miktar karşılığını devlete ödeyeceklerdi. Öğrenciliği kesinleşen adaylar enstitülere geldiklerinde doktorlar tarafından sağlık muayenesine tabii tutulacaktı. Sağlık muayenesi neticesine göre öğrencinin enstitüye kabul edilip edilmeyeceği kesinleşecekti.

Maarif Vekili Hasan Ali Yücel 18 Ağustos 1941 tarihli bu genelgesinin sonunda, bütün ilgililerin imzası altında gönderilen bu genelge esaslarına göre işlerin yapılmasını istiyordu.

Genelgenin altında yer alan not bilgisi de dikkat çekicidir. Bu bilgiden anlaşıldığına göre, genelgenin gönderildiği her vilayet kendilerinden istenen öğrenci mevcudunun üç katı kadar aday öğrenci tespitinde bulunacaktı. Daha sonrasında sağlık durumundan ya da başka sebeplerden elemelerin daha rahat yapılabilmesi için bu sayı istenmekteydi. Genelge ekinde adayların bilgilerinin yazılacağı, fazla adayın başvurusu nedeni ile bilgi fişinin yetmeyebileceği belirtilerek, lazım oldukça gönderilen basılı fişlerin örnek tutularak yeni fişlerin hazırlanabileceği ve doldurulabileceğinden bahsediliyordu.

Görüleceği gibi 18 Ağustos 1941 tarihli genelge henüz köy enstitülerinin eğitime başlamadığı, öğrenci almadığı bir dönemde yani 10 Şubat 1940'da yayınlanan Maarif Vekâleti genelgesine göre daha kapsamlıdır. 1941 tarihli genelgede öncelikle köy öğretmenliğinin cazip bir meslek olarak görülmesi sağlanarak, enstitülere öğrenci sayısının artırılması sağlanmak istenmiştir. Devletin köyde öğretmen olmak üzere köy enstitülerine öğrenci olarak girecek köylü çocuklarına mesajlar vermeye çalıştığı görülmektedir. Verilen güvencenin sadece maddi bir güvence olmadığı, köy öğretmenlerinin sağlık ve sosyal yardım yönlerinden de koruma altına alınacağı, devletin köy öğretmenine ve onun eş ve çocuklarına sahip çıkacağı vurgulanmaya çalışılmıştır. Öğrencileri ve velileri köy öğretmenliğine özendirici çalışmalar yapılmıştır.

B- KÖY ENSTİTÜLERİNE ÖĞRENCİ ALINMASINA YÖNELİK YAYINLANAN 18 AĞUSTOS 1941 MAARİF VEKÂLETİ GENELGESİ'NİN UYGULANMASI

18 Ağustos 1941'de Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'in imzasıyla yayınlanan bu genelgenin, eğitim ve öğretime başlanılan köy enstitülerinin bulunduğu vilayetler ve bu vilayetlere komşu diğer vilayetlerde uygulanmasında aşağıdaki aşamaların gerçekleşeceği söylenebilir¹⁵.

¹⁵ Teknik anlamda genelgelere uygun bir öğrenci seçiminin olması gereken aşamaları için bkz. Emin Soysal, **Kızılçullu Köy Enstitüsü Sistemi**, Marifet Basımevi, İzmir 1940, s. 53-62; Selçuk Uygun, *"Türkiye'de Öğretmen*

İlk olarak Maarif Vekâletince enstitülere alınacak öğrencilerin seçimlerinin yapılması için bir genelge gönderilerek seçimlerin yapılmasını isteyecektir. Gönderilen genelge de o vilayetten kaç öğrencinin seçileceği, bu seçimlerin nasıl ve kimler tarafından yapılacağı, öğrencilerin belirlenmesinde kullanılacak bilgi fişlerinin nasıl doldurulacağı belirtilecektir.

Maarif Vekâlet'inden gelen bu genelgeyle, vilayetteki Maarif Müdürlükleri doğrudan mesul tutulduklarından hemen çalışmaya başlayacaklardır. Maarif müdürlükleri de kendi bünyelerindeki ilköğretim müfettişlerine gerekli emir ve talimatları vererek onları görevlendireceklerdir. Maarif müdürlüklerince ilköğretim müfettişlerine öğrenci seçimlerini yapmak üzere gidecekleri ve meşgul olacakları bölgeler bildirilecek ve kendilerinden görev bölgelerine gitmeleri istenecektir.

İlköğretim müfettişleri belirlenmiş görev bölgelerine giderek, istenilen nitelikteki sağlıklı, gürbüz ve yetenekli köy çocuklarını arayıp bulacaklardır. Bu çocuklara ve tabii ki ailelerine enstitünün şartlarını ve amaçlarını anlatarak istekli olanları tespit etmeye çalışacaklardır. Böylece genelge esasları doğrultusunda hem köy öğretmenliğinin cazibesini anlatacaklar hem de bizzat gördükleri ve istenilen niteliklere sahip köy çocukları için bilgi fişi dolduracaklardır.

Enstitü idaresi ilköğretim müfettişlerinden gelen bilgi fişlerini, öğretim elemanlarından oluşturulan bir inceleme heyeti vasıtasıyla tekrar inceleyerek, enstitüye kesin kabulleri yapılacak olan öğrencileri belirleyecektir. Yani enstitüye girmek için buraya kadar iki aşamadan geçmek gerekmektedir; birincisi ilköğretim müfettişleri ya da öğretmenlerin doldurduğu bilgi fişleri ikincisi ise inceleme heyetinin değerlendirmeleri. Enstitü idaresi tarafından öğrencilikleri kesinleşenlerin isim ve adresleri ile ne zaman enstitüye gelecekleri ilgili maarif müdürlüklerine bildirilecektir.

Maarif müdürlükleri kendilerine enstitü idarelerince bildirilen öğrencileri buldukları yerlerden alarak, enstitüye gönderilmelerini sağlayacaklardır. İlk iki aşamayı geçen ve enstitüye gelen çocuklar burada tekrar iki aşamadan geçerek şahsen incelemeye ve sağlık muayenesine tabii tutulacaklardır. Artık her bakımdan kriterlere uygun görülen çocuklar enstitüye kayıt ve kabul edileceklerdir. Görüldüğü üzere öğrencinin kesin kayıt hakkı kazanması için geçmesi gereken dört aşama karşılına çıkmaktaydı.

Adaylarının Seçimi ile İlgili Bazı Uygulamaların Tarihsel Analizi", **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, XXX, S.3, (Ankara 2010), s. 715-717.

Tabii yukarıda verdiğimiz bu yöntem Köy Enstitülerine alınacak öğrencilerin belirlenmesinde genelgeler doğrultusunda yapılması gereken bir sıralamayı göstermektedir. Ancak bütün enstitülerde öğrencilerin belirlenmesinin bu şekilde uygulandığını söylemek ve beklemek elbette ki mümkün değildir.

Genel bir kanı olarak 1937-1939 yılları arasında köy öğretmen okulu olarak açılan dört okula öğrenci alınırken çok hassas davranılmış, bu konuya özel bir önem verilmiştir. Ancak bunu 1940'dan sonra açılan Köy Enstitüleri için söylemek pek de mümkün gözükmemektedir. Bunun en önemli nedeni ise enstitülere daha fazla öğrenci almaktı. Enstitülere daha fazla öğrenci alabilmek için, çoğu kez öğrenci seçiminde dikkate alınması gereken esaslar üzerinde durulmamıştır.

Köy Enstitülerine girişte çoğu zaman bir sınav yapılmamıştır. Yapılan seçme sınavları da, klasik sınav anlayışında başarıyı ölçen türden sınavlar değil; öğrenci adayının bilgi, beceri, tutum ve davranışlarını gözleme ve tespit etmeye yönelik sınavlar olmuştur. Enstitülere girişte standart ya da kurumsal bir sınav biçiminden söz etmek mümkün değildir. Nitekim enstitü öğrencilerini, bazen oluşturulan bir heyet bazen de sadece ilköğretim müfettişi ya da enstitü yönetiminden birkaç kişi ya da bir öğretmen seçmiştir. Nitekim enstitü öğrencisi olmuş olanların anılarında bu sınavların ciddi ve zorlayıcı olmadığı vurgulanmıştır. Yine bu kişilere göre enstitüye girerken yapılan sınavlar öğrencileri eleme sınavından ziyade, seçme sınavı niteliği göstermiştir. Soruların birbirinden farklı olması enstitülerdeki öğrenci seviyelerinde de farklılıklara sebep olmuştur.

Köy Enstitülerine alınacak öğrenci seçiminde ilk yıllarda kız öğrenci bulunmasında sıkıntılar yaşanmıştır. Çünkü o yıllarda kız çocuklarının okuması hele hele yatılı okumaları çok yaygın değildi. Köy ilkokullarını bitirmiş kız öğrenci sayısı da çok düşüktü. Bu nedenle kız öğrenci bulmak çok zordu. Köylerden yeterince kız öğrenci bulunamayan enstitülere, köy kökenli olup, nahiye ve ilçe merkezlerinde oturan öğrenciler de kabul ediliyordu. Kız öğrencilerin köy enstitülerindeki mevcutlarındaki artış, enstitülerin kapatılmasına yakın yıllarda da paralellik göstermiştir. Genel anlamda enstitülere kız öğrenci bulunamamasının nedeninin, kız çocuklarının ana ve babalarının ikna edilmesinde yaşanan sıkıntılardır. Buna rağmen belli sayıda kız öğrencinin enstitülere kazandırılmasında köye giden yönetici ve bilhassa kadın öğretmen ve görevlilerin rolü büyük olmuştur¹⁶. Köy enstitülerinde az da olsa okumaya gelen kız öğrencilerin çocuk bakımı, dikiş ve ebelik gibi konularda da eğitildiklerini

¹⁶Mehmet Şeren, “Köye Öğretmen Yetiştirme Yöntemiyle Köy Enstitüleri”, **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, XXVIII, S. 1 (Ankara 2008), s. 216.

söyleyebiliriz¹⁷. Kız öğrencilerin köylerde öğretmenlik mesleğine başlamaları ile köy kadınlarına bu konularda hem yardımcı hem de örnek olmuşlardır.

Enstitülere girişte öğrenci adaylarının sağlık durumları da önemli bir seçici kriter olmuştur. Nitekim yukarıda da değinildiği gibi, enstitüye öğrencilik hakkını kazanmış olan adaylar, enstitüye geldiklerinde tekrar bir sağlık muayenesinden geçiriliyordu. Rahatsızlığı öğretmen olmaya engel teşkil eden veya toplum sağlığını tehdit eden öğrenciler enstitüler için pek tercih edilmemiştir. Enstitülerde teorik derslerin yanında marangozluk, inşaat işleri, ziraat işleri gibi uygulamalı derslerin de olması öğrencilerin güçlü ve sağlıklı olmalarını gerektirmekteydi. Bu nedenle enstitülere genelde gülbüz ve herhangi bir sağlık sorunu olmayan çocuklar alınmıştır. Ancak enstitülerin açıldığı ilk yıllarda veremli ya da verem taşıyıcısı olan çocukların da alındığı olmuştur¹⁸. Yine alınan öğrencilerin birçoğu sıtmalıydı. Nitekim enstitülerde zaman zaman görülen ölüm olaylarının nedenleri arasında her ne kadar şartların zorluğu gibi nedenler öne sürülse de temelde bulaşıcı hastalıklardan ölümlerde vardı.

Köy enstitülerine girişte öğrencilerin yazı becerilerine ayrı bir önem verildiği görülmektedir. Yazısı düzgün ve okunaklı olan adaylar, enstitü sınavlarında daha başarılı olmuştur. Çünkü enstitülerde Edebiyat ile ilgili konuların önemi büyüktü ve bu nedenle ifade becerisinin önemli kısımlarından olan yazı öğrenci seçimlerinde önem arz etmekteydi.

Köy enstitüleri belli bölgelerde kurulan ve o bölgenin çocuğunu okula kabul eden yatılı kurumlardı. 18 Ağustos 1941 tarihli genelgede de belirtildiği gibi, öğrencilerin seçiminde belli bir bölgeden değil, enstitünün kurulacağı bölgede yer alan farklı köylerden dengeli bir dağılımla öğrenci seçmeye ağırlık verilmiştir. Bundan amaç, kendi köyelerine öğretmen olarak gönderilecek adayların seçiminde adil dağılımı gözeterek tüm köylerin öğretmen sorununu çözmektir. Yine bahse konu olan 1941 tarihli genelgede hangi enstitüye, hangi vilayetlerden ne sayıda öğrenci alınacağı belirtilmiştir. Öğrenci seçimleri için görevlendirilen ilköğretim müfettişleri sayısı belirlenmiş olan vilayetlerden mümkün olduğunca eşit sayıda öğrenci almaya özen göstermişlerdir. Hatta vilayetlerin bütün köyelerine gidilmeye çalışılarak öğrenci seçilmeye çalışılmıştır¹⁹. Nitekim Köy Enstitüleri Kanunu'nun çıktığı dönemde Genel Müdür olan İ. Hakkı Tonguç "Kars'tan Edirne'ye kadar memleketin türlü bölgelerine yayılan köy enstitülerine her çeşit köyden talebe alınır" demektedir²⁰.

¹⁷ Tefvik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1850**, İmge Kitabevi, Ankara 1999², s. 374.

¹⁸ Kirby, **Türkiye'de Köy Enstitüleri**, s. 295-296.

¹⁹ Şeren, "*Köye Öğretmen Yetiştirme Yönüyle Köy Enstitüleri*", s.216.

²⁰ Niyazi Altunkaya, **Köy Enstitüsü Sistemine Toplu Bir Bakış**, İstanbul 2005, s.53.

Köy Enstitüleri Kanununun 3. maddesine göre, enstitülerin öğrenci kaynağı tam devreli beş yıllık köy ilkokullarıydı. Ancak bazı enstitüler, beş yıllık köy okulu mezunu öğrenci bulmakta zorlanmıştı. Bu yüzden üç yıllık eğitimli okulları bitiren çocuklar veya ilkokulun üç, dört ve beşinci sınıflarında okuyanlar da enstitülere öğrenci olarak kabul edilmiş ve bunlar, bir eğitimden geçirilerek enstitü normal sınıflarına kaydedilmişlerdir. Yeterli sayıda öğrenci bulamayan bazı enstitülerin öğretmen ve müdürleri, ilköğretim müfettişleri ve gezici başöğretmenler köy köy dolaşarak aday öğrenci aramışlardır. Bu görevliler, köylerde rastladıkları ilkokul öğrencilerini ya da ilkokulu bitirmiş ancak okuma imkânı bulamamış olanları kendi usullerince belli bir sınava tabi tutup enstitüler için öğrenci belirlemişlerdir. Ancak bu öğrencilere belirli bir aday öğrencilik süresi tanınarak temel bilgilerle donanmış olanlar enstitü öğrencisi olmaya hak kazanmışlardır.

SONUÇ

Cumhuriyet döneminin en önemli eğitim kurumlarından biri olarak 1940-1954 yılları arasında varlığını sürdürmüş olan Köy enstitülerinin kuruluş amacı köye uyum sağlayacak öğretmeni ve köye yarayan diğer meslek erbabını yetiştirmektir. Hem köy ile ilgili sorunlara hakim, hem de köy halkı ile iletişimde problem yaşamayan öğretmenler yetiştirerek köyün kalkınmasını hızlandırmak amaçlanmıştır. Bu okullara köy hayatını tanıyan ve bilahare köye öğretmen olarak atandığında bu hayatı yadırgamayacak olan köylü çocuklarının alınması kararlaştırılmıştır. Köy çocuklarından sağlıklı, yetenekli ve çalışkan çocukların alınmasına çalışılmıştır.

Köy Enstitülerine alınacak köylü çocukların seçimi, Maarif Bakanlığı'na yayınlanan genelgeler doğrultusunda yapılmaya çalışılmış ve bunun içinde Maarif Müdürlükleri ile ilköğretim müfettişleri görevlendirilerek yetkili kılınmışlardır. Öğrenci seçiminde gerektiğinde başöğretmenler ve öğretmenlerden faydalanılmıştır.

Öğrencilerin belirlenmesinde çocuğun köylü bir aileye mensup olması ve köyde yaşaması temel kriter olarak görülmüştür. Bu çocuklar köy öğretmeni olarak yetiştirilecekleri için, enstitülerde verilen eğitim de bu amaca hizmet edecek şekilde olmuştur. Yani hem kültür, teknik ve sağlık ile ilgili hem de farklı meslek alanlarına yönelik uygulamalı dersler verilmiştir. Bir anlamda enstitülerde verilen eğitimin dayandığı ilke “iş içinde eğitim” olmuştur. Böylece cumhuriyetin ilk yıllarında savaştan yeni çıkmış olan bir ülkenin kalkınmasına, şekilde donanımlı köy öğretmenleri vasıtasıyla başlanmıştır.

Enstitülere ilk yıllarda öğrenci belirlenmesinde bazı sıkıntılar yaşanmışsa da sonraki yıllarda, belirlenmiş kontenjanların üstünde gün geçtikçe artan bir öğrenci talebi olmuştur.

KAYNAKÇA

1- Resmi yayınlar

Resmi Gazete

TBMM Tutanak Dergisi

2- Araştırma Eserler

ALTUNKAYA, Niyazi, **Köy Enstitüsü Sistemine Toplu Bir Bakış**, Köy Enstitülerini Araştırma ve Eğitimi Geliştirme Derneği (KAVEG), İstanbul 2009.

ÇAVDAR, Tevfik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1850**, İmge Kitabevi, Ankara 1999².

ERGÜN, Mustafa, **Öğretmen Yetiştirme Tarihimize Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları**, Öğretmen Okullarının 160. Yılı, Ankara 2008.

KAPLAN, Mevlüt, **Aydınlanma Devrimi ve Köy Enstitüleri**, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 2002.

KARAİSMAİLOĞLU, Emel, **Türk Eğitim Sisteminde Yeni Bir Eğitim Modeli Olarak Köy Enstitüleri ve Savaştepe Örneği(1940-1954)**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Çanakkale 2013.

KİRBY, Fay, **Türkiye'de Köy Enstitüleri**, Güldikeni Yayınları, Ankara 2000.

KOÇ, Nurgün, **Türk Kültür Tarihi İçerisinde Köy Enstitüleri**, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2013.

SOYSAL, Emin, **Kızılçullu Köy Enstitüsü Sistemi**, Marifet Basımevi, İzmir 1940.

TONGUÇ, Engin, **İsmail Hakkı Tonguç Yaşamı, Öğretisi, Eylemi**, Yeni Kuşak Köy Enstitüler Derneği Yayınları, İzmir 2009.

3- Makaleler

AYSAL, Necdet, “*Anadolu’da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 35-36, (Kasım 2005), s.267-282.

“Köy Öğretmen Okullarına Alınacak Talebe Hakkında Tamim” **Maarif Vekâleti Tebliğler Dergisi**, III, S.136, (29 Ağustos 1940).

PAYASLI Volkan, “Belleklerde Bir Çınar: Düziçi Köy Enstitüsü”, **Tarih Okulu Dergisi**, S. 21, (Mart 2015), s.319-356.

ŞEREN, Mehmet, “Köye Öğretmen Yetiştirme Yönüyle Köy Enstitüleri”, **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, XXVIII, S.1 (Ankara 2008), s. 203-226.

UYGUN Selçuk, “Türkiye’de Öğretmen Adaylarının Seçimi ile İlgili Bazı Uygulamaların Tarihsel Analizi”, **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, XXX, S.3, (Ankara 2010), s.707- 730.

**YUNANİSTAN'IN AVRUPA İKTİSADİ İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI'NA
KABULÜ VE TÜRKİYE'NİN REDDİNİN BASINDAKİ YANSIMALARI (1959-1961)**

**REFLECTONS IN PRESS OF THE ACCESSION OF GREECE TO THE
EUROPEAN ECONOMIC COOPREATION ORGANISATION AND REJECTION
OF TURKEY (1959-1961)**

Doç. Dr. İsmail EYYUPOĞLU*

ÖZ

1951'de Avrupa Kömür ve Çelik Birliği kuruldu. Kurucu ülkeler Federal Almanya, Belçika, Lüksemburg, Fransa, İtalya ve Hollanda idi. İlerleyen süreçte bu ülkelerin bir ekonomik birlikteliğe dönüştürülmesi düşünüldü. Böylece hem ekonomik açıdan güç birlikteliği sağlanmış olacak hem de rakip ittifaklara bir mesaj verilmiş olacaktı. Bu doğrultuda 25 Mart 1957'de Roma Antlaşması imzalanarak Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı ya da bir diğer deyişle Avrupa Ekonomik Topluluğu kuruldu. Farklı alanlarda çalışacak benzeri kuruluşlar da yine bu dönemde faaliyete geçecekti. Türkiye, Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'nın 1958'de kurulmasından sonra 31 Temmuz 1959'da ortaklık başvurusunda bulundu. Bunun eş zamanlı olarak da aynı teşkilata üye olmak için Yunanistan'da gerekli girişimlerde bulundu. Yunan Hükümeti'nin yaptığı başvurunun kabulü ve buna karşılık Türkiye'ninkinin reddi kamuoyunda yeni bir tartışma başlattı. Konu, basının gündeminde ağırlıklı olarak yer tuttu. Yapılan resmi açıklamalar ve gerçekleştirilen ziyaretler de bu dönemi daha anlaşılır kılabilmemiz için önemli veriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Yunanistan, Avrupa Birliği, Basın, Ortak Pazar

ABSTRACT

In 1951 European Coal and Steel Community was established. Founders were Federal Germany, Belgium Luxemburg, France, İtaly and Netherlands. This community was planned

* Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Öğretim Üyesi: eyupoglu@atauni.edu.tr

to be transformed into an Economic Union in the future. By forming such an union it was aimed both to unify the members' powers and to send a message to the rival unions. In this direction European Economic Community was established with the Treaty of Rome in 25 March 1957. In this period some other institutions were established in order to operate in different fields. Turkey applied to the Community in 31 July 1959 after the establishment of European Economic Community. Simultaneously, Greece also applied to the Community in order to be a member state. The acceptance of the Greek apply and refusal of Turkish, caused a new debate in the public opinion. The issue took part in the press predominantly. The formal statements and visits also offer important informations to understand the period.

Keywords: Turkey, Greece, European Union, Press, Common Market

GİRİŞ

27 Ekim 1957 erken genel seçimi sonrası Demokrat Parti (DP) üçüncü defa büyük bir çoğunlukla yeniden iktidara geldi. Kurulan V. Menderes Hükümeti'nin programı Adnan Menderes tarafından 4 Aralık 1957'de TBMM'de okundu. Dış politikada ekonomik işbirliğine önem verileceği belirtildi. Bu bağlamda Avrupa Kömür Çelik Birliği, Atom Birliği ve Ortak Pazar gibi kurumlara da üye olmak için girişimlerde bulunacaklarını vurguladı¹.

Yunanistan'ın Avrupa Ortak Pazarı'na kabul edilmesinden sonra Türkiye'nin de beklentileri sonra ermiş oldu. Çünkü Türk basınına yansıyan haberlere göre ülkenin ekonomik göstergeleri istikrarlı değildi². Ekonomide dengelerin yeniden daha gerçekçi bir surette sağlanmasından sonra konu yeniden ele alınacaktı. Hatta 30 Temmuz 1959 da yayınlanan "Akşam" gazetesinde manşetten "Avrupa Müşterek Pazarına Alınmıyoruz" haberine yer verilmişti. Ayrıca Yunanistan'ın başvurusunun kabul edildiği bilgisi de okurlar ile paylaşılmıştı. Haberde Belçika'nın başkenti Brüksel'de toplanan "Avrupa Müşterek Pazarı Dış Bakanlar Konseyi" gündemine Türkiye ile Yunanistan'ın Ortak Pazar'a alınmaları hakkında yapmış olduğu başvuruyu da eklemişti. Konu hakkında alınacak karar her iki ülke kamuoyunda heyecanla beklenilmekteydi. Sonuç Türkiye'nin aleyhine oldu. Yunanistan'ın başvurusu "prensipte" kabul edildi³.

1 Recep Murat Geçikli, **Menderes Hükümetleri Dönemi Türkiye- ABD ilişkileri**, İstanbul 2016, s. 453.; 1951'de Federal Almanya, Belçika, Lüksemburg, Fransa, İtalya ve Hollanda'dan oluşan altı üye ülke Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu kurdu. Altı üye devlet tarafından mal ve hizmetlerin serbest dolaşımına dair bir ekonomik topluluk kurulmasına karar verildi. Böylece 25 Mart 1957'de Roma Antlaşması imzalanarak Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı ya da bir diğer deyişle Avrupa Ekonomik Topluluğu kuruldu. Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) da 1 Ocak 1958'de yürürlüğe girecek olan Roma Antlaşması ile faaliyete geçecekti. Bkz. <https://www.ab.gov.tr/105.html> (Erişim Tarihi: 20 Ekim 2017); İşte Almanya, (Yay.Haz: Arno Kappler, Stefan Reichart), (Çev: Belma Emircan), Almanya, 1996, s.37,38.; Halil İbrahim Keleş, "1996-2013 Yılları Arası Avrupa Birliği-Türkiye Dış Ticaret İlişkisi", **Akademik Perspektif Dergisi**, S.1, (Kasım 2014), s.18.

² **Akşam**, 30 Temmuz 1959.; Ekonomik göstergeler Türkiye açısından bu dönemde iyi değildi. Türk Hükümeti ekonomiye yeniden istikrar kazandırmak amacıyla 1956'dan beri çaba göstermekteydi. Bu doğrultuda Milli Korunma Kanunu yeniden yürürlüğe sokuldu. Piyasalarda fiyat denetimi sıklaştırıldı. Ticari banka kredilerine sınır getirildi. Faiz oranı yükseltildi. İlk iki yılın sonucunda dış ticaret açığı azalmasına rağmen fiyatlar yükseldi ve karaborsa ortaya çıktı. Dış ödemeler açığı büyüdü. 1958'de yeniden ekonomik önlemler alınması için harekete geçildi. ABD ve Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ile yapılan görüşmelerden sonra 31 Temmuz 1958'de dış destek konusundaki belirsizlik ortadan kalktı. Program umut verici olmasına rağmen toplumun geniş kesiminden beklenen karşılığı bulamadı. Siyasete yansımaları oldu. Alınan tedbirler mevcut durumu düzeltereği yerde daha da kötüleştirdi. Ekonomideki istikrarsızlık 1959'da da varlığını sürdürdü. Muhalefet, hükümeti yanlış ve basiresiz politikalar uygulamakla suçladı. 1.100.000.000 dolar dış borç vardı ve hükümet borç taksitlerini ödemekte zorlanıyordu. Alacaklı ülkeler Türkiye'ye heyetler göndererek durum tespiti yapmaya çalışıyorlardı. Hatta borç taksitlerinin altı ay süreyle ertelenmesini kabul etmişlerdi. Ancak gerek ABD gerekse Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı ülkelerinin yardımları da bu süreçte devam etmişti. Buna rağmen borç yükü gittikçe artmıştı. Bkz. R. M. Geçikli, **Menderes Hükümetleri Dönemi Türkiye- ABD İlişkileri**, s. 483-495.; Şevket Çizmeli, **Menderes Demokrasi Yıldızı?**, Ankara, 2007, s.512-531.; H. Bayram Kaçmazoğlu, **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmalar**, İstanbul, 1988, s.213-218.

³ **Akşam**, 30 Temmuz 1959.

Türk kamuoyu başlangıçta bu konuya fazla ilgi göstermemişti. Yunanistan'ın başvuruda bulunmasından sonra sürece olan ilgi artacaktı. Çünkü iki ülkenin ihracat ürünleri birbirine yakındı. Yunanistan'ın kabulü halinde Türkiye zor durumda kalabilirdi. Çünkü ihraç edilen tarım ürünlerinin büyük bir kısmı Ortak Pazar ülkelerine gönderilmekteydi⁴. Türkiye'nin endişeleri başlangıçta haklı çıkacaktı. Her şeye rağmen 1950'lerin sonlarında yaşanan olaylarda belirleyici olan paradigma, atılacak adımların Yunanistan'ın eylemlerine göre şekillenmesidir⁵. Konu hakkında yapılan siyasi değerlendirmelere göre dönemin hükümetinin bilinçli bir dış politika izlemediği ifade edilmektedir⁶.

A- TÜRKİYE'NİN AVRUPA İKTİSADİ TEŞKİLATLARI İÇERİSİNDE YER EDİNMEYE ÇALIŞMASI VE YUNANİSTAN İLE YAŞANAN REKABET

"Akşam" gazetesinin 31 Temmuz 1959'daki nüshasında "kafa karışıklığına" neden olacak bir gelişmenin haberi yapılıyordu. Manşetten verilen haberde başlık "Müşterek Pazara Henüz Müracaat Edilmedi" idi. Devamında şu bilgilendirmede bulunulmaktaydı: "OEEC'deki altılar ve yediler grubuyla temas halindeyiz. Dış kaynakların müşterek pazara alınmadığımızı dair haberi doğru çıkmadı"⁷. Akşam gazetesi bu bilgiyi Dışişleri Bakanlığı'na yakın çevrelere dayandırmaktaydı. Buna göre Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu Cenevre'de bulunduğu sırada "altılar" ve "yediler" ismini alan Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'na mensup devletlerin dışişleri bakanları ile yaptığı görüşmelerde iktisadi ilişkiler konusunun ağırlıklı olarak yer tuttuğunu fakat Ortak Pazar için hiçbir girişimde bulunulmadığı belirtilmekteydi⁸.

Yazının devamında Avrupa Serbest Mübadele Bölgesi tesisi konusunda Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'nda gerçekleşen görüşmeler olumlu bir sonuca varmayınca yeni bir seçenek üzerinde durulduğundan bahsedilmekteydi. Fransa, İtalya, Almanya ve Benelüks⁹ ülkelerinin

⁴ Avrupa Türkiye'nin ithalat ve ihracatında her zaman bir numaralı konumdaydı. 1950-1960 arasındaki ABD egemenliği sonrası Avrupa yeniden Türkiye'nin bir numaralı ithalat ve ihracatçısı durumuna geçecekti. Bkz. **Türkiye Ansiklopedisi 1923-1973**, (Yay.Haz: Hakkı Devrim, Nezihe Araz, Nurullah Gezgin, Aydın Kazancı, Gülseren Devrim),I, İstanbul 1974, s. 281,282.

⁵ Ceren Uysal, "Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler", **Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi**, (1) 2001, s.141, 142.

⁶ R.M.Geçikli, **Menderes Hükümetleri Dönemi Türkiye- ABD İlişkileri**, s 495.

⁷ **Akşam**, 31 Temmuz 1959.; OEEC'nin Türkçe karşılığı Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'dır.; "Altılar" olarak bilinen devletler Fransa, Batı Almanya, Belçika, Hollanda, İtalya, Lüksemburg idi. Bkz. **20. Yüzyıl Tarihi**, (Yay. Haz. Georges Langlois, Jean Boismenu, Luc Lefebvre, Patrice Regimbald), İstanbul, 2000, s.316.; "Yediler" olarak tanımlanan devletler ise İngiltere, Avusturya, Portekiz, İsviçre, İsveç, Norveç ve Danimarka idi. Bkz. İbrahim S. Canbolat, "Avrupa Birliği ve Türkiye", **Türk Dış Politikası**, Ankara, 2004, s.191-193.

⁸ **Akşam**, 31 Temmuz 1959.

⁹ II. Dünya Savaşı'ndan sonra Hollanda ve Lüksemburg bir araya gelerek Avrupa'yı birleştirme ümidiyle birçok ekonomik ve siyasi adım attı. NATO'ya üye olarak geleneksel tarafsızlık politikalarını terk ettiler. Belçika; Flamanlar ile Valonlar arasındaki anlaşmazlıkların herhangi bir olumsuzluğa sebebiyet vermemesi için büyük çaba gösterdi. Konuyla ilgili olarak burada bir kronoloji vermemiz faydalı olacaktır: 1948-Benelüks Gümrük Birliği, 1949-Benelüks Ülkeleri NATO'ya katıldı, 1951 Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu kuruldu, 1958-Benelüks

kurduğu Ortak Pazar karşısında yine aynı teşkilatın üyelerinden İngiltere, İsveç, Avusturya ve İskandinav devletleri arasında küçük bir mübadele bölgesinin kurulması yönünde alınan bir karar gazete sütunlarında kendisine yer bulmaktaydı¹⁰. Bu iki grup dışındaysa Türkiye, Yunanistan, İspanya ve İzlanda gibi az gelişmiş ülkeler kalmıştı. Bunlar için özellikle de kalkınma konusunda yatırım fonu oluşturulması ve uzun vadeli muafiyet sürelerinin ilgili muhataplara kabul ettirilmesi öncelikliydi¹¹.

Dışişleri Bakanlığı yetkililerinden verilen bilgiler doğrultusunda Türkiye'nin gerek "altılar" gerekse "yediler" olarak bilinen her iki gruba da temas halinde olduğu belirtilmekteydi. Yine bu kapsamda mevcut durumun üstesinden gelebilmek için çözüm üretilmeye çalışıldığı da verilen bilgiler arasındaydı. Yapılan açıklamada özellikle Türkiye'nin her iki gruba da girmek için herhangi bir talebinin olmadığı üzerinde durulmaktaydı. Bu bağlamda "reddedilen" bir şey de bulunmamaktaydı¹². "Akşam" gazetesi adeta kendi kendini "tekzip" ediyordu. Çünkü bir gün öncesinde Yunanistan'ın Avrupa Ortak Pazar'ına yapmış olduğu başvurunun kabul edildiği, Türkiye'ninkinin ise reddedildiği ifade edilmişti. Şimdi ise bu haberin hatalı olduğu, gazetenin manşetinden okurlara duyurulmaktaydı¹³.

Yukarıda ifade edildiği üzere 31 Temmuz 1959'da yayınlanan "Akşam" gazetesinin yanı sıra aynı tarihte okurlarıyla buluşan "Zafer" gazetesinde de benzer bir haber yayınlanmıştı. Yazının başlığı "Henüz Müracaat Etmediğimiz Pazar Hakkında Yayınlanan Asılsız Haber" ibaresini taşımaktaydı. "Akşam" gazetesinden farklı olarak İngiltere, İsveç, Avusturya, Portekiz ve İskandinav devletlerinin bir küçük serbest mübadele bölgesi kurmaya karar verdiklerinden bahisle yukarıda da ifade edildiği üzere "altılar" ve "yediler" dışında kalan Türkiye, Yunanistan, İspanya, İzlanda ve İrlanda gibi az gelişmiş ülkelerin bu iki grup arasında kaldığı yorumunda bulunmaktaydı. "Zafer" gazetesinde Avrupa Ortak Pazar'ı ve küçük serbest mübadele bölgesinin kuruluş gerekçeleri hakkında da açıklamada bulunulmuştu. Buna göre oluşturulan kurumlar bir taraftan gümrük tarifelerini en az seviyeye indirmek diğer taraftan da alt ve üst sınırları kaldırıp, "Gümrük Birliği" kapsamında değerlendirebileceğimiz "tam mübadele serbestisi" sağlamayı amaç edinmişti¹⁴.

Ekonomik Birliği Antlaşması, 1962-Belçika'da coğrafi dil sınırları belirlendi, 1970-Benelüks ülkeleri arasındaki sınırlar kaldırıldı. Bkz. **Dünya Tarihi**, (Yay. Haz: Emre Ergüven), İstanbul, 2009, s.446.

¹⁰ **Akşam**, 31 Temmuz 1959.; Başlangıçta dört ülke arasında 1960'ta Stockholm'da kurulan örgüte ilerleyen süreçte Danimarka, Portekiz, Norveç, İzlanda, Liechtenstein ve Finlandiya da katıldı. Bu devletler aynı zamanda kurucu üyelerdi. İngiltere ve Danimarka 1973'te, Portekiz 1988'de, Avusturya, İsviçre, Finlandiya ise 2000'de bu örgütten ayrılmışlardır. Bkz. https://www.wikizero.com/tr/Avrupa_Serbest_Ticaret_Birli%C7i (Erişim Tarihi: 20 Ekim 2017)

¹¹ **Akşam**, 31 Temmuz 1959.

¹² **Akşam**, 31 Temmuz 1959.

¹³ **Akşam**, 31 Temmuz 1959.

¹⁴ **Zafer**, 31 Temmuz 1959.

Bu yolla iktisadi entegrasyon sağlanmaya çalışılacaktı. Her iki grupta henüz bazı konular çekince sahibiydi. Bunun temel sebebi ülkeler arasındaki üretim ve pazar farklılığıydı. Rekabetin şartları her ülke için eşit değildi. Bunun olması halinde taraflardan birisi koruyucu tedbirleri derhal uygulamaya başlamaktaydı. Sanayileşmiş ülkelerin temel sorunu bu idi. Tarım sektörü içinde benzer endişeler söz konusu idi. Batının gelişmiş ülkeleri 1959'un Temmuz'u itibariyle henüz bu konudaki sorunların üstesinden gelememişti¹⁵.

Türkiye, Yunanistan ve İrlanda gibi az gelişmiş ülkeler ise böyle bir birliğe katılmak için bir uyum süresi istemekteydi. Ayrıca bu süre zarfında gerek sanayi gerekse zirai ürünler açısından mevcut diyagramların yükseltilmesi amacıyla bir kalkınma fonu kurulmasını talep etmekteydi. Halen söz konusu iki grup arasında bulunmakta olan Türkiye'nin her ikisiyle de temas halinde olduğu "*Zafer*" gazetesinde belirtilmekteydi. Bununla birlikte yapılmış olan bir katılım başvurusu da bulunmamaktaydı. Haberin tam bu kısmında Türkiye'nin başvurunun reddedildiği bilgisinin "*tamamıyla asılsız*" olduğu belirtilmekteydi. Hatta "*Zafer*" gazetesi Yunanistan'ın Türkiye'yi bu konuda attığı her adımdan haberdar ettiğinden bahisle onun açısından "*olumlu*" olabilecek bir gelişmeden Türkiye'nin bilgisi olmamasının mümkün olmayacağını değinmekteydi¹⁶.

Yunanistan ile Ortak Pazar üyelik müzakerelerine 1959 Eylül'ünde başlanacağı dair haberler basına yansımıştı. Yine "*Zafer*" gazetesinde Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun Cenevre'deki görüşmelerine değinilmekteydi. Bu bağlamda siyasi ve ekonomik ilişkilerin değerlendirildiği ifade edildi. Ayrıca Ortak Pazar konusunda herhangi bir talepte bulunulmadığı da vurgulandı¹⁷.

B- BÜLENT ECEVİT'İN "ULUS" GAZETESİNDE "AVRUPA'DA İKTİSADİ GELİŞME VE TÜRKİYE" BAŞLIKLİ MAKALESİ VE BASINA YANSIYAN HABERLER

Konu hakkında oldukça dikkate değer yorumlardan birisini "*Ulus*" gazetesinin genç ve başarılı köşe yazarlarından Bülent Ecevit yaptı. Kendisinin "*Günün Işığında*" başlıklı bir köşesi bulunmaktaydı. Gazetenin 1 Ağustos 1959'daki nüshasında "*Avrupa'da İktisadi Birleşme ve Türkiye*" konusunu irdelemişti. Yazısının başlangıcında basına yansıdığı kadarıyla Dışişleri Bakanlığı'na yakın çevrelerce yapılan açıklamalara değindi. Daha sonra da Türkiye'nin ekonomik yapısının o gün itibarıyla ne Fransa, Batı Almanya, Belçika, İtalya,

¹⁵Zafer, 31 Temmuz 1959.

¹⁶Zafer, 31 Temmuz 1959.

¹⁷Zafer, 31 Temmuz 1959.

Hollanda ve Lüksemburg’u içine alan Ortak Pazar’a; ne de kuruluşu gündemde olan “yediler” ya da “Küçük Pazar” diye adlandırılan İngiltere, Avusturya, Portekiz, İsviçre, İsveç, Norveç ve Danimarka’nın birlikteliğine uygun değildi. Bülent Ecevit’e göre bu iktisadi kurumlara bir ülke girmeden önce kendi ekonomik gelişimini belirli bir seviyeye ulaştırmalıydı¹⁸. Bunu söylerken de iktidarın Türkiye’yi “Ortadoğu’nun Amerikası” ya da “Küçük Amerika”¹⁹ olarak adlandırmasını yanlış bulduğunu ifade etmekteydi. Ona göre bunun sebebi Türkiye’nin iktisadi anlamda ABD’den çok geride olması idi. Aynı zamanda Türkiye, ABD ile ekonomik anlamda kıyaslanamayacak durumda olan Avrupa devletlerinin de gerisinde bulunmaktaydı²⁰.

Bülent Ecevit, DP’nin izlediği dış ekonomi politikasına da eleştiriler yöneltmekteydi: Dokuz yıllık iktidarları sırasında Türk ekonomisi zarar görmüştü. Başta ABD olmak üzere Türkiye ile “dost ve müttefik” olan Avrupalı devletlerden alınan ekonomik yardımlar doğru yönlendirilememişti. Alınan yardımların DP Hükümeti’nce “basiretli” bir şekilde kullanılamaması; Türkiye’nin AB ile olan ekonomik işbirliğini de zora sokmuştu. Türkiye’nin Avrupa’daki ekonomik işbirliği faaliyetlerine katılamaması hem Türkiye’nin bu devletlerin gerisinde kalmasına sebep olacak hem de Avrupa’ya ihraç edilecek olan Türk mallarının pazar bulmasına imkân tanımayacaktı²¹.

Bülent Ecevit makalesinde AB ile Türkiye arasındaki sorunların giderilmesi için bazı çözüm önerileri de sunmaktaydı: Öncelikli olarak Dışişleri Bakanlığı’nın Avrupa ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkilerde entegrasyon faaliyetlerine katılması gerekiyordu. Bununla birlikte her türlü ekonomik ve teknolojik yardım kabul edilmeliydi. Türkiye’nin Avrupa’ya uyum sürecinin yapıcı bir seyir takip edebilmesi için gerekli şartlar oluşturulmalıydı. Bülent Ecevit bu şartların sağlanamaması durumunda; Türkiye’nin Avrupa karşısında şu ankinden daha zor durumda kalacağını ve bunun baş sorumlunun DP Hükümeti olacağını vurgulamaktaydı²².

“Zafer” gazetesi 2 Ağustos 1959’daki nüshasında “Hariciyenin Açıklaması” başlıklı bir habere yer verilmişti. “Yenigün” gazetesinde 1 Ağustos 1959’da yayınlanan bir habere bahsedilmekteydi. Buna göre Dışişleri Bakanlığı’ndan yapılan açıklamada Avrupa İktisadi

¹⁸ **Ulus**, 1 Ağustos 1959.

¹⁹ “Küçük Amerika olma sevdası, popüler tarihimizin süslü sayfalarında önemli yer tutan beklentilerin başında gelir. Rüya, düşler ve zenginlikler ülkesi ABD’nin bu imajı diğer milletler gibi biz Türkleri de etkilemiştir. Onun için zenginliğin ve refahın simgesi ABD gibi olmaya elli yılı aşkın bir süredir çalışıyoruz” Bkz. Şafak Altun-Cenk Sarıoğlu, **Türk Popüler Tarihinde İlkler**, İstanbul, 2006, s.180.; Ali Balcı, **Türkiye Dış Politikası, İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar**, İstanbul, 2013, s.32; **Hürriyet**, 22 Nisan 2010; Bazen de “Küçük Amerika” tabiri yurtdışında resmi görev yapan ABD vatandaşları için kullanılıyordu. Bkz. Selin M. Bölme, **İncirlik Üssü, ABD’nin Üs Politikası ve Türkiye**, İstanbul, 2012, s.115.

²⁰ **Ulus**, 1 Ağustos 1959.

²¹ **Ulus**, 1 Ağustos 1959.

²² **Ulus**, 1 Ağustos 1959.

İşbirliği Teşkilatı'na bağlı devletlerden sadece Türkiye'nin Ortak Pazar dışında kaldığı ifade edilmekteydi. Ayrıca Türkiye'den başka İrlanda, İzlanda ve İspanya'nın da Ortak Pazar'a dâhil edilmediği de vurgulanmaktaydı. Haberde şu önemli ayrıntıya da yer verilmişti: Yunanistan'ın bu Ortak Pazar'a giriş isteği kabul edilmiş ise de katılma şartlarıyla ilgili görüşmelerin başlamadığı belirtilmekteydi²³. Halbuki bundan birkaç gün önce bazı gazetelerde Yunanistan'ın kabul edilme meselesi açık bir dille doğrulanmamaktaydı.

Türkiye, Ortak Pazar'a katılmak için başvuruda bulunduğu "Vakit" gazetesinin 5 Ağustos 1959'daki nüshasında yer alan haberler arasında yer alıyordu. Yabancı kaynaklara dayandırılan haberde eylül ayının sonlarına doğru konunun yapılacak toplantılarla açıklığa kavuşturulacağı belirtilmekteydi. Yunanistan'ın Ortak Pazar'a kabul edildiği bu gazetede de ifade edilmekteydi²⁴.

C- BASINDA YER ALAN HABER VE YORUMLARDA AVRUPA ORTAK PAZAR'INA ÜYELİK İÇİN GELİNER SAHAYA DAİR DEĞERLENDİRMELER

"Cumhuriyet" gazetesinin 6 Ağustos 1959'daki nüshasında Mazhar Kunt tarafından yazılan "Avrupa Müşterek Pazarı" başlıklı makalede Türkiye'nin Ortak Pazar'a yaptığı başvurunun Türk kamuoyunun geneli üzerinde olumlu bir etki bıraktığına değinilmekteydi. Yazıda bu konunun her bakımdan tartışıldığı ve bazı çevrelerde çekinceler olduğu ifade edilmekteydi. Yapılan değerlendirmeler dikkate değerdı. Bunların başında Türk sanayisinde durgunluk yaşanacağı endişesi yer almaktaydı. Kaliteli ve ucuz Avrupa ürünleri Türk piyasasına girince yerli mamül maddeler bunlarla rekabet edemezdi. Bu da ticaret açığını kapatacağı yerde daha da artırabilirdi. Bunun tam aksini savunan çevrelere göre de Türkiye'nin Ortak Pazar'a girmesi bir zorunluluğun sonucuydu. Hatta Yunanistan'ın bu konuda kat ettiği mesafe Türkiye'nin başvurusunu olumlu sonuçlandırması için bir zorunluluk arz etmekteydi. ilgili kısımda da ifade edildiği üzere bu konunun gündeme gelmesinden beridir sıklıkla dile getirilen bir endişe yeniden dillendirilmeye başlandı. Bu da Yunanistan ile Türkiye'nin ihraç ürünlerindeki benzerlikti. Yunanistan'ın Ortak Pazar'a girmesi halinde avantajlı bir konuma geçeceği ortadaydı²⁵.

Mazhar Kunt Ortak Pazar'a girilmesi halinde ülkenin birçok sorunun üstesinden geleceğini iddia etmekteydi. Bu durum Türkiye'nin yararına bir gelişme olarak

²³Zafer, 2 Ağustos 1959.

²⁴Vakit, 5 Ağustos 1959.

²⁵Cumhuriyet, 6 Ağustos 1959.

tanımlanabilirdi. Tarım ürünlerinin ihracı konusunda büyük mesafe alınabilirdi. Süreç konusunda da endişeler hâkimdi. Her şey olumlu sonuçlandığı takdirde bu defa da uyum sürecinin seyri merak konusu olabilirdi. Sanıldığıının aksine gümrük kapıları ithal ürünlere “*sonuna kadar açılacak değildi*”. Zaten Ortak Pazar’a üye devletler de sorunsuz bir geçiş için on beş yıllık bir süreyi gerekli görmekteydiler. Ortak Pazar’a giriş her bakımdan “*kârlı*” olacaktı. Avrupa’nın Türkiye’ye yapacağı ekonomik ve teknik yardım Türk sanayisini teşvik edici bir rol üstlenebilirdi²⁶.

1959’un yaz ayları Ortak Pazar’a giriş tartışmalarının yoğunlaştığı bir süreçti. Özellikle temmuz ayının sonu ile ağustos başları basında bu konunun sıklıkla tartışıldığı günlerdi. Bu bağlamda “*Vakit*” gazetesinin 6 Ağustos 1959 tarihli nüshasında “*Avrupa Pazarına Üyeliğimiz Katileşiyor, Azalık İçin Eylül Ayında Nihai Bir Karara Varılacak*” başlığına yer vermişti. Gazetenin istihbarat servisi resmi makamlara dayandırdığı haberinde 5 Ağustos itibariyle Avrupa Ortak Pazar’ına resmi başvurunun yapıldığı konusunda teyit alındığı ifade edilmekteydi. Haberin devamı da yine aynı kaynağa dayandırılmaktaydı. Türkiye’nin dış ticareti açısından oldukça önemli bir gelişme idi. Yazıda Ortak Pazar’ın geçmişi hakkında kısa bir bilgilendirmede bulunulmaktaydı. Buna göre Türkiye’nin ihracatının %40’ı Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda’dan oluşan birlikteliğe yapılmaktaydı. İthalatın da yine %35’i bu ülkelere idi. Bu sebeple Türkiye’nin dış ticaretinde ağırlıklı yer tutan böyle bir birliğe katılımı oldukça önemliydi. Katılım şartları prensipte gereken onaylar alındıktan sonra belli olacaktı. İlgili yazıda on iki ya da on beş yıl içerisinde yukarıda isimleri verilen ülkeler sınırları kaldıracaktı. Gazetede Yunanistan’ın yaptığı başvurunun kabul edildiği de vurgulanmaktaydı²⁷.

“*Zafer*” gazetesinin 7 Ağustos 1959 tarihli nüshasında “*Associated Press*” ajansının verdiği bir haberden bahsedilmektedir. “*Müracaatımıza Dair Haber Dün Teyid Edildi*” başlıklı yazıda Türkiye’nin Ortak Pazar’a girmek istediği ve bunun için başvuruda bulunduğu ifade edilmekteydi. Ayrıca durumun Dışişleri Bakanlığı’nca da doğrulandığı vurgulanmaktaydı. Federal Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg tarafından 1 Ocak 1958’de kurulan ortaklık sayesinde hem aralarındaki ticari ilişkileri geliştirici hem de üretimin önemli bir unsuru olan işçilere verilen değeri artırıcı bir unsur olacaktı. Dışişleri Bakanlığı da konu hakkında şöyle bir açıklamada bulunmaktaydı: “*Türkiye’nin umumiyetle Avrupa’da her sahadaki entegrasyon hareketlerine taraftar olduğu malumdur. Geçen sene sonunda Avrupa’da bir OEEC memleketlerini içine alacak bir serbest mübadele bölgesinin tesisi mümkün*

²⁶ *Cumhuriyet*, 6 Ağustos 1959.

²⁷ *Vakit*, 6 Ağustos 1959.

olamayınca daha önce kurulmuş olan müşterek pazar bundan başka iki ay evvel bir de küçük serbest mübadele bölgesi adı altında İngiltere, İskandinav devletleri, Portekiz, İsviçre ve Avusturya'dan müteşekkil ikinci bir grup kurulmuştur”²⁸.

“Zafer” gazetesindeki haberde bu iki grubun dışında kalan Türkiye, Yunanistan, İzlanda, İrlanda ve İspanya'nın “altılar” ve “yediler” olarak bilinen topluluklarla olan ilişkilerinin Avrupa tarafından incelenmeye başlandığı ifade edilmekteydi. Ayrıca Yunanistan'ın Ortak Pazar'a katılmak için geçen ay yaptığı başvurunun kabul edildiği ve giriş şartlarının eylül ayında görüşülerek karara bağlanacağı bakanlıkça vurgulanmaktaydı. Türkiye ile ilgili ticari ve ekonomik ilişkiler çerçevesinde Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'na katılmaya karar vermiş olduğu haberin diğer konusuydu²⁹.

D- FEDERAL ALMANYA BAŞBAKAN YARDIMCISI VE EKONOMİ BAKANI LUDWIG ERHARD'IN TÜRKİYE GEZİSİ (17-22 AĞUSTOS 1959) BAĞLAMINDA EKONOMİK İLİŞKİLERİN GÜNDEME GELMESİ VE BASINDAKİ YANSIMALARI

“Zafer” gazetesindeki yazıda vurgulanan Türkiye'nin Avrupa İktisadi İşbirliği Topluluğu'na katılmak için başvuruda bulunduğuyla ilgili haber “Cumhuriyet” gazetesinin 15 Ağustos 1959 tarihli nüshasında “Türk-Alman İktisadi Görüşmeleri Salıya İstanbul'da Başlıyor” başlıklı yazının içeriği ile de doğrulanmaktaydı. Haberde Almanya'dan görüşmelerde bulunmak üzere Türkiye'ye gelecek olan Federal Almanya Başbakan Yardımcısı ve Ekonomi Bakanı Profesör Ludwig Erhard³⁰ karşılayacak heyetin başında Başbakan Adnan Menderes bulunacaktı. Ayrıca Türkiye'den Dışişleri Bakanı, Ticaret Bakanı, Koordinasyon ve Maliye Bakanları da hazır bulunacaktı³¹. Aynı tarihli gazetede “Avrupa Yatırım Bankası Bize Kredi Açıyor” başlıklı yazıda ise merkezi Brüksel'de bulunan ve Roma Antlaşması ile kurulan³² Yatırım Bankası'nın Türkiye, Yunanistan ve Tunus gibi ekonomik açıdan az gelişmiş ülkelere kredi sağlayacağı belirtilmekteydi. Bankanın sadece Ortak Pazar'a dâhil olan devletlerle çalışması ilerleyen süreçte bir “durgunluk” ortaya çıkarabilirdi. Bu da başka devletlere kredi

²⁸ Zafer, 7 Ağustos 1959.

²⁹ Zafer, 7 Ağustos 1959.

³⁰ Ludwig Wilhelm Erhard, 4 Şubat 1897'de Almanya-Fürth şehrinde doğdu. 1963-1966 arasında görev yapmış Federal Almanya Şansölyesidir. Ayrıca 1949-1963 yılları arasında da Federal Ekonomi Bakanlığı görevinde bulunmuştur. II. Dünya Savaşı döneminde Alman ekonomisi üzerinde “sosyal piyasa ekonomisi” modelini uygulamıştır. Bkz. <https://www.britannica.com/biography/Ludwig-Erhard> (Erişim Tarihi: 21 Ekim 2017)

³¹ Cumhuriyet, 15 Ağustos 1959.

³² Yıldırım Koç, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, Türk-İş Eğitim Yayınları, Ankara, 2001, s.5.

vermeyi zorunlu kılıyordu. Türkiye ve Yunanistan'ın Ortak Pazar'a girmek için başvuruda bulunması da bunu kolaylaştıran bir etkendi³³.

Aynı gazetenin 18 Ağustos 1959 tarihli nüshasında ise M. Esat Tekeli³⁴'nin köşe yazısı dikkate değerdi. “*Avrupa Müşterek Pazarı ve Biz*” adlı yazıda kısaca “*altılar*” ve “*yediler*” hakkında bilgi verilerek Türkiye ve Yunanistan'ın “*Avrupa Müşterek Pazarı*”na başvuruda bulunduğu belirtilmekteydi. Ancak yazar Belçika basınında çıkan bir habere dayanılarak yapılan başvurunun reddedildiğine dair bir bilgilendirmenin diğer gazetelerce referans kabul edildiğine atıfta bulunmaktaydı. Ona göre Türkiye'nin kurulan Ortak Pazar'a girmesinin bazı sakıncaları vardı. Bunları şöyle ifade etmekteydi: “*Şayet biz bu pazara iştirak edersek on iki yıl sonunda altı Avrupa memleketinin ve bundan sonra mesela Yunanistan gibi bu birliğe dahil olacakların sınai mamulleri memleketimize gümrük resmi ödemededen girebileceği halde bizim zirai istihsal ihracatımızın bazı kolaylıklar görmekte beraber aynı derecede müsait muameleden istifade edebileceği belli olmuş değildir*”³⁵.

Yazara göre aynı koşullarla Türkiye'nin kabul edilmemesi halinde Türkiye gibi bir tarım ülkesinin Ortak Pazar'dan faydalanması zorlaşacak ve bundan zarar görecekti. Ekonomisi gelişmemiş ülkelere daha fazla süre ve “*muafiyet*” verilmeliydi. Yazıda vurgulanan diğer bir konu ise Avrupalı devletlerin Türkiye'yi birliğe almasında “*ince hesapların olduğu*” düşüncesi idi. Yani Avrupa'dan Türkiye'ye gümrüksüz girecek sanayi malları Türk milli sanayisine zarar verebilirdi. Esat Tekeli'ye göre “*Avrupa Müşterek Pazarı*”na girmek sadece gümrük vergilerini kaldırmak anlamına gelmemekteydi. Aynı zamanda Ortak Pazar'da bulunan devletlerin; birbirleri arasındaki ithalat kontenjanlarını kaldırması, Ortak Pazar'ın dışındaki devletlere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulanması, pazara dâhil olanlar arasında rekabet şartlarının aynı olması ve devletlerin gerektiğinde birbirine yardım etmesi anlamına da geliyordu³⁶.

Konuyla ilgili olarak “*Hürriyet*” gazetesinin 21 Ağustos 1959 tarihli nüshasında manşette “*Liberasyon Yoluyla İthalat Arttırılacak*” başlığına yer verildi. Ayrıca dönemin Ticaret Bakanı Hayrettin Erkmen'in İzmir fuarının açılışı sırasında yaptığı konuşmadan

³³ **Cumhuriyet**, 15 Ağustos 1959.

³⁴ Mehmet Esat Tekeli, 1896'da Samsun'da doğdu. İstanbul Mülkiye Mektebi mezunudur. Bulduğu görevler şöyleydi: Samsun Sultanisi Kısmi İptidai Muallimliği, Samsun Reji İdaresi Kâtipliği, Samsun Liva Encümeni İhsaiyyat Kâtipliği, Samsun Mükellefiyeti Ziraiye Kâtipliği, Kadıköy Orta Mektebi Coğrafya Öğretmenliği, Kastamonu Sultanisi Tarih Öğretmenliği, Maliye Müfettişliği, Millî Emlak Müdürlüğü, Maliye Vekâleti Müsteşarlığı, Maliye Tetkik Heyeti Başkanlığı, Siyasal Bilgiler Okulu Bütçe ve Amme Kredisi Profesörlüğü idi. TBMM VII. ve VIII. Dönem CHP Urfa Milletvekilliği yaptı. Evli ve iki çocuk babasıdır. 25 Kasım 1967'de öldü.

Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html (Erişim Tarihi: 21 Ekim 2017)

³⁵ **Cumhuriyet**, 18 Ağustos 1959.

³⁶ **Cumhuriyet**, 18 Ağustos 1959.

alıntılara yer verildi. Bakan Ortak Pazar'a girmek için başlatılan çalışmalara hız verildiğine değinmekteydi. İzmir fuarının açılışına Londra'da geçirdiği uçak kazasından sonra Başbakan Adnan Menderes de katılmaktaydı. Onun konukları arasında Batı Almanya Başbakan Yardımcısı Ekonomi Bakanı Profesör Ludwig Erhard da bulunmaktaydı. Halk her ikisine de açılış sırasında büyük sevgi gösterilerinde bulunmuştu³⁷.

Memduh Yaşa'nın³⁸ 21 Ağustos 1959'da "*Hürriyet*" gazetesinde yazdığı "*Türkiye Müşterek Pazar'a Katılmalı mı?*" başlıklı yazısında; Türkiye'nin Ortak Pazar'a katılmasının herhangi bir ön hazırlık süreci olmadan gerçekleşmesi halinde bunun sonuçları beklenilenden daha kötü olabilirdi. Bu durum Türkiye'deki bazı sanayi işletmeleri açısından oldukça karamsar bir tablo ortaya çıkarabilirdi. Oldukça zor şartlarda kurulmuş, korumacı uygulamalarla varlığını devam ettirmiş ve rekabetten uzak olarak etkinlik gösteren bazı sanayi kuruluşları bulunmaktaydı. Memduh Yaşa bu durumu şu çarpıcı ifade ile vurgulamaktaydı: "*Bir kısım sanayimiz güneşe ve havaya çıkmaya mütehammil değildir*". Buna karşılık yine aynı yazar yabancı işletmelerle eşit rekabet şartları içinde "*yarışabilecek*" Türk sanayi kuruluşlarının da "*sanıldığı kadar*" az olmadığını belirtmekteydi. Ortak Pazar'ın Türk sanayisine büyük fırsatlar sunduğuna da değinmekteydi: Uluslararası ölçütte bir Pazar deneyimine sahip olunabilirdi. Üretim tekniğinde çağdaş usüller yakından takip edilebilirdi. Bunun bir diğer faydası da hammaddelerin daha ucuz ve kolay sağlanabilmesiydi. Mevcut sorunların üstesinden gelinmeliydi. Piyasa ekonomisinin şartları içerisinde kendisini güncelleyemeyen kuruluşlar temel sorunlardan kurtulamayacaklardı. Bu durum her olumsuz durumda ekonomik ilişkiler açısından sıkıntı yaratacaktı³⁹.

Memduh Yaşa şu önemli ayrıntıyı da okurları ile paylaşmaktaydı. Ona göre 1929'dan beri hükümetlerin yaptığı hatalar; "*sanayinin bu millet için olduğu*" gerçeğini büyük ölçüde unutturmuş ve "*milletin bu sanayi için her türlü mihnete katlanması gerektiği inancını yerleştirmiştir*". Bunun dışında sanayileşmenin temel sorunlarının yanı sıra Türk parasının uluslararası piyasalarda istikrarlı bir konuma gelmesi, tarım sektörünün karşı karşıya kaldığı sorunlar ve yatırım konusunda izlenecek siyaset hakkında Roma Antlaşması belirleyici olacaktı. Bu durumda da uyum süreci dikkate alındığında Türkiye için mevcut şartlar hiç de

³⁷ **Hürriyet**, 21 Ağustos 1959.

³⁸ Ahmet Memduh Yaşa, 1919'da Siirt'te doğdu. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi mezunudur. Fransızca, İngilizce ve Arapça bilmektedir. Yaptığı görevlerden bazıları şöyledir: Gümrük ve Tekel Bakanlığı Müfettiş Muavinliği, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Teorisi Profesörlüğü, Başbakan Özel Müşavirliği, Özel Sektörde Müşavirlik ve İdare Meclisi Üyeliği, Akbank İdare Meclisi Üyeliği, Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı Yönetim Kurulu Başkanlığı, Yazarlık ve XVII. Dönem İstanbul Milletvekilliği. Evli ve bir çocuk babasıdır. 21 Temmuz 2014'te öldü. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt3/index.html (Erişim Tarihi: 21 Ekim 2017)

³⁹ **Hürriyet**, 21 Ağustos 1959.

elverişli bir konum sunmamaktaydı. Hükümet, Türkiye için yeni bir sürecin gözden geçirilmesini talep edebilirdi. Bunu kolaylaştıran hükümler antlaşmada yer almaktaydı. Az gelişmiş üyelerin sahip olduğu sorunlu bölgelerin geliştirilmesine yönelik maddeler de bulunmaktaydı. Bu doğrultuda konu ile ilgilenecek kurumlar da oluşturulmuştu⁴⁰.

Diğer taraftan Ortak Pazar ülkeleri arasında işbirliği, ekonomik amaçları aşan bir genişliktedir. Üye ülkeler tek bir ekonomi haline gelmekteydi. Bununla birlikte askeri ve siyasal sahalarda da dengeli bir yapı oluşturma potansiyeline sahiptirler⁴¹.

Federal Almanya Ekonomi Bakanı Ludwig Erhard yukarıda da ifade edildiği üzere bir süredir Türkiye’de bulunmaktaydı. Onun temasları hakkında gazetelerde ayrıntılı haberlere yer verilmekteydi. Türkiye Cumhuriyeti Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı’nın önde gelen üyelerinden birisi olan federal Almanya’nın Türk ekonomisine bakışını önemsiyordu. Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu 22 Ağustos’ta Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı’na verilecek 700.000.000 dolarlık programı açıkladı⁴². Ayrıca ağustos başından beri hükümet tarafından izlenen siyasetin bir sonucu olarak yüklü miktarda kredi girdisi sağlandığı da Bakan tarafından belirtilmekteydi. Böylece Türkiye daha liberal bir ithal sistemi kurabilecek bir seviyeye ulaşmış olabilecekti. Ona göre Türkiye Almanya ile iktisadi işbirliğinde yeni bir dönem başlatılmaktaydı. Amaç yeni yatırımlar için işbirliğine yönelik çalışmalardı. Türkiye, Avrupa ekonomisinin bir parçası olmak için hazırlıklar yapmaktaydı. Bu bağlamda Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı ve Uluslararası Para Fonu’nca Türkiye’ye yapılacak ekonomik yardımın kapsamı hakkında çalışmalar yapılmaktaydı. Fatin Rüştü Zorlu Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı’na sunulacak yatırım programı üzerine Alman heyeti ile birlikte incelendiği ve bu konuda tam bir mutabakat sağlandığı bilgisini de kamuoyu ile paylaşmaktaydı⁴³.

Fatin Rüştü Zorlu Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı’na sunulacak olan programın üç yıllık olduğunu ve birçok farklı alanı kapsadığını belirtti. Fatin Rüştü Zorlu yabancı sermaye girişi ile ilgili mevzuatın süreç içerisinde geliştirildiğini; ABD ile yapılan yatırım programından üç yıl içerisinde 500 ile 700.000.000 dolar temin edileceğini; Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı’na sunulacak yatırım planının bütün ayrıntıları ile hazır olduğunu; yapılan çalışmalarda Uluslararası Tarım ve Gıda Teşkilatı’nın hazırladığı planının dikkate alındığını açıkladı. Fatin Rüştü Zorlu yatırım kredilerinin daha uzun vadeli olacağını belirtti. Ortak Pazar’a katılım konusunda Türk sanayisinin zarar görmeyeceğini vurguladı. Gümrük

⁴⁰ **Hürriyet**, 21 Ağustos 1959.

⁴¹ **Hürriyet**, 21 Ağustos 1959.

⁴² **Cumhuriyet**, 23 Ağustos 1959.

⁴³ **Cumhuriyet**, 23 Ağustos 1959.

duvarlarını kaldırılması kademeli olacağından bahsetti. Sektörel farklılıkları temel alınacaktı. Türkiye'nin ekonomik istikrar konusunda son bir yılda büyük mesafe kat etmişti. Bakan son olarak da bu durumun Türkiye'nin dostları tarafından desteklendiğini bildirdi⁴⁴.

Konuyla ilgili olarak Federal Almanya Ekonomi Bakanı Ludwig Erhard da aynı gün bir basın toplantısı düzenledi: Türkiye'nin hazırlamakta olduğu yeni yatırım politikasının 1 Eylül'de Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'na sunulduğunda Almanya tarafından destekleneceğini belirtti. Programı kişisel olarak beğendiğini ifade etti. Federal Almanya'nın Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'ndan temin edilecek kaynak hakkında üzerine düşen azami yardımı yapacağını açıkladı. Ludwig Erhard ayrıca Türkiye'nin Avrupa Ortak Pazar'ına girmek için gösterdiği çabayı takdir etmekle birlikte bunun bir zorunluluk olduğuna da inandığını ve Türkiye'nin Ortak Pazar'a girmesi için her türlü destekte bulunacağını belirtti⁴⁵.

Ludwig Erhard 17-22 Ağustos 1959'da yaptığı ziyaretin sonuçları bu basın toplantısında değerlendirilmekteydi. Burada Alman-Türk dostluğuna sıklıkla atıfta bulunuldu. Ona göre Türkiye'nin kalkınması sosyal ve siyasi cepheleriyle bir Avrupa ve "*hür dünya davası*" idi. Türkiye'nin Ortak Pazar'a katılımına Almanya tarafından destek verileceği belirtildi. Türkiye'nin istikrarlı bir para politikası izlediğinden övgü ile söz etti. Yine Ortak Pazar'a katılım konusunda Türkiye'nin yaptığı başvurudan sadece memnuniyet duyulmadığını ifade etti. Bunu Alman Hükümeti'nin bir zorunluluk bilerek gereken desteği vermekten çekinmeyeceğini sözlerine ekledi. Türkiye'nin Ortak Pazar'a katılımı için izlenilen yol hakkında oldukça yapıcı bir surette görüş alışverişinde bulduklarını vurguladı. Sürecin sorunsuz olarak devam etmesi halinde Türkiye'nin alacağı yardımlar hakkında da Almanya'nın her türlü yardımı yapacağını belirtti. Böylelikle Alman özel sektörü için bütün çekince ortadan kalkmış olacaktı. Bunun yanı sıra Türkiye'nin gerekli yasal düzenlemeleri de tamamlaması gerekiyordu. Türkiye yatırım için her bakımdan oldukça cazip bir ülkeydi. Hükümetin yabancı sermaye için vereceği garantiler, bu konudaki birçok engelin ortadan kalkması anlamına gelecekti⁴⁶.

Federal Almanya Başbakan Yardımcısı ve Ekonomik İşler Bakanı Profesör Ludwig Erhard ve beraberindekiler 22 Ağustos 1959'da Yunanistan'ın Başkenti Atina'ya gitmek üzere Türkiye'den ayrılmadan önce yapılan resmi kapsamında kamuoyuna ortak bir açıklamada bulundular. "*Türk-Alman Resmi Tebliği*" başlığını taşıyan bu bildiriye şu açıklamalara yer verildi: "*Profesör Erhard Başvekil Adnan Menderes refakatinde ve Hariciye vekili Fatih Rüştü*

⁴⁴ *Cumhuriyet*, 23 Ağustos 1959.

⁴⁵ *Akşam*, 23 Ağustos 1959.

⁴⁶ *Cumhuriyet*, 23 Ağustos 1959.

Zorlu ve Maliye Vekili Hasan Polatkan'ın da iştirakiyle bu fırsattan faydalanarak Bursa ve İzmir'i de ziyaret etmiş Milletlerarası İzmir Fuarı'nın açılış merasiminde bulunmuş ve fuarda Alman Pavyonu'nu gezmiştir... Heyetler arasında cereyan eden müzakereler esnasında Türk heyeti Federal Alman heyetine 4 Ağustos 1958 tarihinden itibaren tatbikine başlanan iktisadi istikrar ve Kalkınma Programından elde edilen müsbet neticeleri izah etmiştir". Yayınlanan bildirin devamında; Türkiye'nin uluslararası kuruluşlar nezdinde yaptığı ekonomik yardım görüşmelerinde Almanya ile sıkı ve devamlılık arz eden ortak işbirliğine gidilmesine karar verildiğinden bahsedildi. Türkiye'nin kalkınmasının gerek bölgesel ve gerekse küresel açıdan ne kadar önemli olduğuna değinildi. Türkiye'nin Avrupa ekonomisinin bir parçası olabilmesi için Almanya Hükümeti'nin bu konuda "tam destek" verme niyetinden bahsedildi. Ludwig Erhard'ı Yeşilköy Havalimanı'ndan Atina'ya Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve diğer yetkililer uğurladı⁴⁷.

Ludwig Erhard'ın Türkiye ziyaretini sonlandırmasından sonra 23 Ağustos'ta "Tercüman" gazetesinde çıkan bir haber dikkate değerdi. Ludwig Erhard'ın "Türkiye'nin müşterek pazara girmesi lazımdır" demecine yer verilmişti. Ayrıca Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun basın açıklamasına değinerek; Avrupa'nın Türkiye'ye 1962'e kadarki üç yıllık süreçte 500.000.000 ile 700.000.000 dolar arasında bir yardım yapacağını belirtti. Konuşmasında "Türkiye'nin gelişmesi dünya iktisatçıları tarafından takdir edilmektedir"⁴⁸ diyerek, hükümetin uyguladığı ekonomi politikalarının başarısına değindi.

"Tercüman" gazetesinin 24 Ağustos tarihli nüshasında ise Peyami Safa tarafından yazılan "Müşterek Pazar ve Türkiye" başlıklı bir makaleye yer verildi. İçerik, ağırlıklı olarak Türkiye ve Federal Almanya arasında gerçekleşen resmi görüşmelere ayrılmıştı. Taraflar şu dört konu üzerinde durmuştu: Para istikrarına ait kararların yürütülmesi, ithalatta serbest rejimin uygulanması, bir yatırım programının gerçekleştirilmesi ve Türkiye'nin Ortak Pazar'a girmesi. Peyami Safa Ortak Pazar'a girilmesinin Türkiye için olumlu sonuçlar doğuracağını şu ifadelerle vurgulamaktaydı: "Müşterek Pazar başlangıçta Almanya, Fransa, İtalya ve Benelüks memleketleri arasındaki bir anlaşmadır. İlgili memleketler her on sekiz ayda bir gümrük tarifelerinde yüzde on indirecekler ve 1970 yılında gümrük resimleri tamamıyla tasfiye edilmiş olacaktır. İthaline izin verilen maddeler; 1959'da milli istihsalin %3'ü 1960'da %4'ü 1967'de %20'ye kadar çıkacaktır. Böylece otomobil ithalatı dört misline baliğ olacak, dokuma, elbise, oyuncak, porselen, ev elektrik malzemesi ithalatı çoğalacaktır. Nihayet gayri zirai talep üzerindeki tahditler kalkacaktır; fakat asıl gaye bu memleketler arasındaki müşterek pazarın

⁴⁷ Cumhuriyet, 23 Ağustos 1959.

⁴⁸ Tercüman, 23 Ağustos 1959.

böyle sayısız kolaylık ve avantajlarından faydalanmaktadır. Müşterek Pazar bugün için büyük faydalar yarın için daha büyük imkânlarla doludur. Türkiye'nin iktisadi kalkınmasında da kuvvetli amirlerden biri olabilir"⁴⁹. Böylece Ortak Pazar, Türkiye'nin ekonomik kalkınması için bir fırsat olarak değerlendirilmekte ve sayısal verilerle bu süreç desteklenmekteydi.

E- TÜRKİYE'NİN ORTAK PAZAR'A GİRMESİNİN OLASI SONUÇLARINA YÖNELİK TARTIŞMALARIN DEVAM ETMESİ

Avrupa Ortak Pazar'ına yapılan başvuru "Cumhuriyet" gazetesinin 12 Eylül 1959 tarihli nüshasında da değerlendirilmekteydi. Gazetede "Müşterek Pazar Konseyi'nin Türkiye İle Alakalı Kararı" başlıklı haberde "Türkiye'nin Ortak Pazar'a iltihak talebi" ile ilgili Avrupa Ortak Pazar Konseyi'nin konuyu gündemine alacağı belirtilmekteydi. Aynı tarihli gazetede Feridun Ergin'in de "Müşterek Pazar Nedir? Girmemiz İyi mi Fena mı Olur?" başlıklı bir makaleye de yer verilmişti. Yazıda Ortak Pazar'ın bir gümrük birliğinden ibaret olduğu ve bu oluşumun parçası olan ülkelerin gümrük vergisi ve ticari konularda hiçbir sınırlamaya tabi tutulmayacağı vurgulanmaktaydı. Yani ithal ve ihraç edilen her türlü mal üzerinde gümrük vergisi alınmayacaktı⁵⁰.

"Hürriyet" gazetesinin 12 Eylül 1959 tarihli nüshasında Ortak Pazar ile ilgili "Türkiye Müşterek Pazara Alınıyor" başlıklı yazıda Brüksel kaynaklı bir habere yer verilmekteydi. Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı Vekiller Konseyi'nin Ortak Pazar üyeliğine Türkiye'yi "prensip" olarak kabul edeceği açıklanmaktaydı. Ayrıca Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'na üye olan Fransa ile Belçika'nın bu ortaklık içinde özel bir statüye sahip oldukları da belirtilmekteydi⁵¹. Yine aynı gazetenin 26 Eylül tarihli nüshasında ise "Müşterek Pazar İçin Görüşmeler Başlıyor" başlıklı yazıda Brüksel'de yapılacak görüşmelerde Türkiye'nin iki isteğinin olduğu belirtilmekteydi: Gümrük kolaylığı ve yerli sanayinin korunması. Ayrıca Dışişleri Bakanlığı İktisadi İşbirliği Dairesi Genel Müdürü Semih Günver başkanlığında bir heyetin bu toplantılara katılmak üzere Brüksel'e gideceği de belirtilmekteydi. Habere göre bu ilk toplantıda Türk heyetine Brüksel Büyükelçisi Rıfık Zorlu başkanlık edecekti. Görüşmeler dört gün sürecek ve toplantıda Türkiye'nin Ortak Pazar'a girmek için isteyeceği şartlar değerlendirilecekti. Ortak Pazar Komisyonu konuyla ilgili bir rapor hazırlayacak ve bu raporu

⁴⁹ Tercüman, 23 Ağustos 1959.

⁵⁰ Cumhuriyet, 12 Eylül 1959.

⁵¹ Hürriyet, 12 Eylül 1959.

Ortak Pazar Konseyi'ne verecekti. Konsey, Kasım'ın ilk haftasında bu raporu görüşerek Türkiye'nin Ortak Pazar'a hangi şartlarda kabul edileceğini bildirecekti⁵².

17 Mart 1960 tarihli “*Milliyet*” gazetesinde “*Müşterek Pazar Devletlerine Şikâyetle Bulunduk*” başlıklı yazıda Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile ilgili bir haber dikkat çekmekteydi. Habere göre Fatin Rüştü Zorlu'nun Ankara büyükelçilerine Türkiye'nin Ortak Pazar'a alınmasıyla ilgili çalışmaların “*ağır*” yürütülmesinden dolayı duyduğu hoşnutsuzluk dile getirilmekteydi. Ona göre ekonomik durumu Türkiye'den daha kötü olan Yunanistan'ın Ortak Pazar'a alınmasında aynı zorlukların yaşanmamaktaydı⁵³.

“*Milliyet*” gazetesinin 13 Temmuz 1961'deki nüshasında ise Türkiye'nin Ortak Pazar'a kabul edilmediği dile getirilmekteydi. Türkiye ekonomisinin Avrupa ülkeleri ile eşit seviyede olmaması bunun sebebi olarak ileri sürülmekteydi. Mehmet Ali Kışlalı tarafından kaleme alınan “*Müşterek Pazar'a kabul edilmedik*” başlıklı yazıda şu ifadeler yer verilmekteydi: “*Müşterek Pazar'a girmek için yapmış olduğumuz teklif reddedilmiştir. Müşterek Pazar red sebebi olarak ekonomimizin kendi seviyelerinde olmadığını göstermişlerdir. 10 Nisan tarihinde Brüksel'de Müşterek Pazar heyeti Türk komisyonuna garip bir teklifte bulunmuştur. Teklifte Türkiye'nin hem Müşterek Pazar'a girecek durumda olmadığı belirtilmiş, süresi belli olmayan geçici bir devre gelişme tecrübesi geçirmesi ve üyeler tarafından müşahede altında tutulması şart koşulmuştur*”. Haberde Avrupa Ortak Konseyi'nin verdiği bu kararın Türkiye için bir “*sürpriz*” olduğu ifade edilmekteydi. Buna karşılık Yunanistan'ın Ortak Pazar'a üyeliği ise büyük bir törenle kabul edilmişti⁵⁴. Böylece ağırlıklı olarak 1959'un yaz ve sonbaharında yaşanan gelişmeler; 1960 ve 1961'de de mevcut gündem doğrultusunda basına konu olmaya devam etmişti.

⁵² **Hürriyet**, 26 Eylül 1959.

⁵³ **Milliyet**, 17 Mart 1960.

⁵⁴ **Milliyet**, 13 Temmuz 1961.

SONUÇ

Federal Almanya, Belçika, Lüksemburg, Fransa, İtalya ve Hollanda'dan oluşan altı üye ülke 1951'de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu kurdu. Bu devletler tarafından mal ve hizmetlerin serbest dolaşımına dair bir ekonomik topluluk kurulmasına karar verildi. Böylece 25 Mart 1957'de Roma Antlaşması imzalanarak Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı ya da bir diğer deyişle Avrupa Ekonomik Topluluğu kuruldu. Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) da 1 Ocak 1958'de yürürlüğe girecek olan Roma Antlaşması ile faaliyete geçecekti.

Ekonomik göstergeler Türkiye açısından bu dönemde iyi değildi. Türk Hükümeti ekonomiye yeniden istikrar kazandırmak amacıyla 1956'dan beri çaba göstermekteydi. Bir dizi önlem alındı. Buna rağmen fiyatlar yükseldi ve karaborsa ortaya çıktı. Dış ödemeler açığı büyüdü. 1958'de yeniden ekonomik önlemler alınması için harekete geçildi. ABD ve Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ile yapılan görüşmelerden sonra 31 Temmuz 1958'de dış destek konusundaki belirsizlik ortadan kalktı. Programa dışarıdan destek verilmesine rağmen durum içte hiç de beklenildiği gibi değildi. Doğal olarak yaşanan olumsuzlukların siyasete yansımaları oldu. Üretilen çözümler sorun giderici olmadı. Ekonomideki istikrarsızlık 1959'da da varlığını sürdürdü. Muhalefet, hükümeti yanlış politikalar uygulamakla suçladı. Bu süreçte Batı Blokuna bağlı Avrupa ülkeleri arasında oluşturulan iktisadi işbirliği teşkilatlarına katılım konusu basında ağırlıklı olarak yer almaya başladı.

Türk kamuoyu başlangıçta bu konuya fazla ilgi göstermemişti. Yunanistan'ın başvuruda bulunmasından sonra sürece olan ilgi artacaktı. Çünkü iki ülkenin ihracat ürünleri birbirine yakındı. Çünkü ihraç edilen tarım ürünlerinin büyük bir kısmı Ortak Pazar ülkelerine gönderilmekteydi. Hatta Yunanistan'ın başvurusunun kabul edilip Türkiye'ninkinin reddine yönelik haberler basında tartışılmaya başlandı. 30 Temmuz 1959'dan itibaren gerek hükümet tarafından yapılan açıklamalar gerekse konunun uzmanlarınca yazılan makaleler durumu kamuoyu nezdinde farklı bir boyuta taşıdı. Avrupa'da yukarıda ifade edilen ülkelerin dışında yeni iktisadi işbirliği oluşumlarının bir parçası olmak üzere de harekete geçildiği kamuoyuna duyuruldu. Yayınlanan gazetelerin ilk sayfaları Dış haberlerle dolu idi. Buna bir de yapılan yorumlar eklenince konu ülkenin gündeminde baş sıraya oturmuştu. Çoğunlukla basına yansıyan haberler ve yazılan makalelerde Avrupa ile ekonomik ortaklığın Türkiye açısından büyük bir kazanım olacağı belirtiliyordu

Federal Almanya Başbakan Yardımcısı ve Ekonomi Bakanı Profesör Ludwig Erhard'ın bu dönemde Türkiye'ye yaptığı ziyaret Avrupa Ortak Pazar'ına katılım için yaşanan tartışmaları yeni bir safhaya taşıdı. Basının gündemi ziyaret süresince bu konuya ayrıldı.

Ludwig Erhard'ın gezi sırasında hükümeti adına yaptığı açıklamalar oldukça ümit verici idi. Kendisi gezisinin Türkiye kısmını tamamladıktan sonra Yunanistan'a bir gezi düzenleyecekti. Her iki ülkenin de "*küstürülmemesi*" yönünde bir siyaset izlenecekti. İlerleyen süreçte Türkiye için ileri sürülen şartlar ve çıkarılan engellerin Yunanistan için geçerli olmadığı Türk yetkililerce ifade edilecekti. Dönemsel olarak Avrupa ile ilişkilerde tek belirleyici unsur; üyelik tartışmaları içerisinde ekonomik konular olacaktı.

KAYNAKÇA

1- Gazeteler

Akşam
Cumhuriyet
Hürriyet
Tercüman
Ulus
Vakit
Zafer

2- Kitaplar

20. Yüzyıl Tarihi, (Yay. Haz. Georges Langlois, Jean Boismenu, Luc Lefebvre, Patrice Regimbald), İstanbul, 2000,
ALTUN, Şafak – SARIOĞLU, Cenk, **Türk Popüler Tarihinde İlkler**, İstanbul, 2006.
BALCI, Ali, **Türkiye Dış Politikası, İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar**, İstanbul, 2013.
BÖLME, Selin M., **İncirlik Üssü, ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye**, İstanbul, 2012.
ÇİZMELİ, Şevket, **Menderes Demokrasi Yıldızı?**, Ankara, 2007.
Dünya Tarihi, (Yay. Haz: Emre Ergüven), İstanbul, 2009.
GEÇİKLİ, Recep Murat, **Menderes Hükümetleri Dönemi Türkiye- ABD ilişkileri**, İstanbul 2016.
İşte Almanya, (Yay. Haz: Arno Kappler, Stefan Reichart), (Çev: Belma Emircan), Almanya, 1996.
KAÇMAZOĞLU, H. Bayram, **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmalar**, İstanbul, 1988.
KOÇ, Yıldırım, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, Türk-İş Eğitim Yayınları, Ankara, 2001.
Türkiye Ansiklopedisi 1923-1973, (Yay.Haz: Hakkı Devrim, Nezihe Araz, Nurullah Gezgin, Aydın Kazancı, Gülseren Devrim),I, İstanbul 1974.

3- Makaleler

CANBOLAT, İbrahim S., “*Avrupa Birliği ve Türkiye*”, **Türk Dış Politikası**, Ankara, 2004, s.185-228.

UYSAL, Ceren, “*Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler*”, **Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi**, (1) 2001, s.140-153.

KELEŞ, Halil İbrahim, “*1996-2013 Yılları Arası Avrupa Birliği-Türkiye Dış Ticaret İlişkisi*”, **Akademik Perspektif Dergisi**, S.1, (Kasım 2014), s.18-19.

4- E-Kaynaklar

<https://www.ab.gov.tr/105.html> (Erişim Tarihi: 20 Ekim 2017)

<https://www.britannica.com/biography/Ludwig-Erhard> (Erişim Tarihi: 21 Ekim 2017)

https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html (Erişim Tarihi: 21 Ekim 2017)

https://www.wikizero.com/tr/Avrupa_Serbest_Ticaret_Birliği (Erişim Tarihi: 20 Ekim 2017)

Makalenin Geliş Tarihi: 23.10. 2017

Kabul Tarihi: 06.12.2017

**BASIN-YAYIN VE TURİZM BAKANLIĞI
DÖNEMİNDE TURİSTİK TANITIM VE
PROPAGANDA (1957-1963)**

**TOURIST PROMOTION AND PROPAGANDA IN THE PERIOD OF PRESS-
PUBLICATION AND TOURISM MINISTRY
(1957-1963)**

Dr. Erol EVCİN*

ÖZ

1957-1963 yılları arasında faaliyet gösteren Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı (BYTB) Türk turizm tarihî içinde önemli bir merhaleyi teşkil etmektedir. Turizm, bu dönemde ilk defa bir Bakanlık statüsünde teşkilatlandırılmıştır. Bu süreçte turizmin ülkeye sağlayabileceği iktisadi, siyasi ve sosyal kazançlar yetkililer ve ilgililer tarafından göz ardı edilmemiş, bu doğrultuda turistik tanıtma ve propaganda faaliyetleri BYTB'nin başta gelen görevleri arasında yer almıştır. Türkiye'nin tarihî ve tabii güzelliklerinin ülke insanına ve yabancılara tanıtılması, turistler nezdinde olumlu bir ülke imajı uyandırılması BYTB tarafından esaslı bir hedef olarak ortaya koyulmuştur. Bu yöndeki çalışmalar muhtelif kamu kurum ve kuruluşları, belediyeler, gönüllü ve hususi kuruluşlar ile bilim ve sanat insanlarıncada desteklenmiştir. Çalışma kapsamında, Türkiye'de turizm idaresinin Genel Müdürlükten Bakanlık statüsüne geçiş yaptığı önemli bir süreci ve gelişim merhalesini teşkil eden BYTB dönemindeki turistik tanıtma ve propaganda faaliyetleri ele alınmıştır. Bu münasebetle Türkiye'deki sosyal tarih araştırmalarına katkı sağlamak ve turizm tarihî çalışmalarına da ışık tutmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Tanıtma, Propaganda, Turizm Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı

*Kültür ve Turizm Uzmanı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı: erol.evcin@kulturturizm.gov.tr

ABSTRACT

Operating under the Prime Ministry's office between 1957 and 1963, the Ministry of Press-Publication and Tourism (MPPT) constitutes an important milestone in Turkish tourism history. Tourism was organized for the first time in this period as a Ministry. In this process, the economic, political and social gains that the tourism country could provide to the country were not ignored by the authorities and concerned, and promotion and propaganda activities in this direction were among the main tasks of the MPPT. The introduction of historical and natural beauties of Turkey to the people of the country and foreigners and the development of a positive image of the country in front of the tourists has been put forward as a fundamental objective by MPPT. The work in this direction has been supported by various public institutions and organizations, municipalities, voluntary and private organizations as well as people of science and arts. Within the scope of the study, touristic promotion and propaganda activities during the period of MPPT which constitutes an important process and development milestone for the tourism administration in Turkey to the Ministry status from General Directorate were discussed. It is aimed to contribute to the social history researches in Turkey and to shed light on tourism history studies.

Keywords: Tourism, Promotion, Propaganda, Tourism History, Ministry of Press-Publication and Tourism

GİRİŞ

Dünya politikasında ağırlığını hissettiren devletlerin ticari ve sanayi ürünlerinin yanı sıra kültür ve sanat değerlerini de dünyaya arz etmek konusunda ciddi bir çaba sarf ettikleri görülmektedir. Bu çabalar devletlerin iktisadi olduğu kadar kültürel açıdan da kuvvetlerinin önemli bir göstergesini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, tanıtım ve propaganda çeşitlerine turizmin dünya sathında hareketlilik kazanmaya başladığı Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra turistler ve turizm vasıtasıyla yapılan faaliyetler de dâhil olmuştur. Tanıtım ve propaganda faaliyetleri bu şekliyle bir milletin medeni varlığının ve kimliğinin dış dünyaya kabul ettirilmesine, tanıtılmasına ve bu kimliğin değer kazanmasına hizmet etmektedir.

Türkiye'de Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren gelişme göstermeye başlayan turizm faaliyetleri artan turistik talepler doğrultusunda yeni ihtiyaçların ve hizmet alanlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹ Artan taleplere ve ihtiyaçlara cevap verebilmek amacıyla ülkedeki turizm teşkilatının görev ve sorumluluk alanı da genişlemiştir. Nihayetinde İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden süreçte Başbakanlık makamına bağlı olarak 1949'dan itibaren faaliyet gösteren ve turizm çalışmaları hususunda ülkedeki en yetkin organ durumunda olan Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü (BYTGM) 1957'de Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı (BYTB)'na dönüştürülmüştür. BYTB, turizm idaresinin Bakanlık statüsünde müstakil bir teşkilata kavuştuğu Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nın kurulduğu 1963'e kadar Türkiye'de turizm faaliyetlerinin gelişmesi ve ülkenin tarihî, tabii, kültürel ve sanatsal değerlerinin ülke insanına ve yurt dışında tanıtımı hususunda önemli hizmetlerde bulunmuştur. Bu anlamda, turizm idaresinin genel müdürlük statüsünden müstakil bir Bakanlık'a dönüştüğü bir geçiş sürecini simgeleyen BYTB dönemi ve bu dönemde gerçekleştirilen turistik tanıtma ve propaganda faaliyetleri Türkiye turizm tarihi açısından önem arz eden özellikler göstermektedir.

İncelenen konu ve dönem çerçevesinde Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)'nden elde edilen belgelerin yanı sıra Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMM ZC), Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (CSTD) ve Millet Meclisi Tutanak Dergisi (MMTD), Resmî Gazete (RG), turizm konusunu sıklıkla işleyen Cumhuriyet gazetesi, konuya ilişkin ciddi makalelerin ve haberlerin yer aldığı Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu (TTOK) Belleteni gibi söz konusu dönemde yayınlanan süreli yayınlar ile telif-tetkik eserler çalışmaya ışık tutan başlıca kaynaklar arasında yer almıştır.

¹ Erol Evcin, “Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Turizm ve Tanıtma Faaliyetleri”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.55, (Güz 2014), s.23-82.

A- BASIN-YAYIN VE TURİZM BAKANLIĞI VE TURİSTİK TANITIM- PROPAGANDA FAALİYETLERİNE YAKLAŞIM

Türkiye’de turizm, tanıtma ve propaganda işleri 1949-1957 yılları arasında Başbakanlık makamına bağlı BYTGM tarafından yürütülmüştür. Ancak söz konusu dönem itibariyle dünyada önemi gitgide artan turizm faaliyetlerinin, kadroları ve imkânları, arz ettiği öneme göre kısıtlı kalmış olan bir genel müdürlüğün idaresi altında yürütülmesi artık bir sorun teşkil etmeye başlamıştır. Bu nedenle, turizm konusunda daha kapsamlı ve etkin hamleler yapmak üzere söz konusu genel müdürlüğün görev ve sorumluluklarının daha geniş imkânlarla sahip bir Bakanlık nezdinde yürütülmesi hususu gündeme gelmiştir.

Başbakan Adnan Menderes’in beşinci kez hükümeti kurmakla görevlendirilmesiyle birlikte 4 Aralık 1957’de TBMM’de okuduğu Hükümet Programı bu konudaki resmî niyeti açıkça ortaya koymuştur. Programda konuya ilişkin olarak belirtilen ifadeler şu şekildedir:

“Memleketimizin iktisadi inkişafına muvazi olarak turizm mevzuu da gittikçe artan bir ehemmiyet ve vüsat iktisab etmiştir. Tabii ve tarihî zenginliklerimizi ve millî değerlerimizi içte ve dışta tanıtmak gibi mühim ve şümüllü bir faaliyet mevzuunu da ihtiva eden bu işleri, matbuata müteallik vazifelerle birlikte bir umum müdürlüğün idaresi altında bırakmak artık mahzurlu görülmüş ve basın - yayın ve turizm işlerini ayrı bir vekâlete tevdi etmek lüzumu hâsıl olmuştur”²

Başbakan Menderes’in turizm, tanıtma ve propaganda faaliyetlerinin önemini dile getirdiği bu ifadelerin akabinde, 4951 sayılı “*Bakanlıklar Kuruluşu Hakkında Kanun*”³ gereğince 1957 yılı Aralık ayında Başbakanlık makamına bağlı olarak BYTB teşkil edilmiştir. Balıkesir Milletvekili İbrahim Sıtkı Yırcalı’nın Bakan olarak tayin edildiği bu idari teşkilat doğrudan BYTGM’nin teşkilat yapısı ile bir teşkilat yasası olmadan faaliyete geçmiştir⁴. Yeni teşkilat yasası hazırlıklarına derhâl başlanmış ve yasanın kısa bir süre içinde çıkarılması amaçlanmıştır. Bir teşkilat taslağı hazırlanması hususunda görüş ve önerilerinden yararlanmak üzere de Federal Almanya Basın ve Enformasyon İdaresi’nden Dr. Hans Stercken adlı bir uzman ülkeye davet edilmiştir. Bu girişimlere rağmen tasarının kanunlaşması 6 yıl sonra mümkün olabilmıştır. Teşkilat kanunu uzun yıllar çıkmadığı için Bakanlığın bütçeleri Başbakanlığa bağlı Müstakil Genel Müdürlük bütçesi hâlinde kanunlaşmıştır⁵.

² RG, 06.12.1957, S.9775; TBMM ZC, Devre:11, C.1, İçtima.1, 10. İnikat, 04.12.1957, s.64.

³ RG, 17.09.1946, S.6410.

⁴ Selahâttin Çoruh, *Turizm Çalışmalarımızın Geçmiş Günleri*, Güven Matbaası, Ankara, 1974, s.113.

⁵ Fethi Kardeş, *Basın-Yayın Genel Müdürlüğü 60 Yıllık Hikâyesi*, Basın-Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara,

Teşkilat kanunu hususunda yaşanan bu sorunlara karşılık BYTB'nin teşkiliyle Türkiye'de turizmin ilk defa Bakanlık düzeyinde bir idari erk içinde yer alması Türkiye turizm tarihi açısından önemli bir gelişme olmuştur. Yırcalı'dan sonra Server Somuncuoğlu, Abdullah Aker, Haluk Şaman, Menderes Hükümeti'nin BYT Bakanları olmuşlardır. 27 Mayıs 1960 tarihli Hükümet darbesi turizm çalışmalarını da yakından etkilemiştir. Bu süreçte kurulan Millî Birlik Komitesi döneminde Zühtü Tarhan, Cihat Baban, Sahir Kurutoğlu, 1961 seçimlerinden sonra ise sırasıyla Kamuran Evliyaoğlu, Celal Tefvik Karasapan ve Nurettin Ardıçoğlu Basın-Yayın ve Turizm Bakanı olarak görev yapmışlardır.

Başbakanlık makamına bağlı BYTGM bünyesinde, doğrudan turizm işleriyle meşgul olmak ve Türkiye'yi tanıtmak maksadıyla basılı eserler, filmler, fotoğraflar hazırlayarak yayınlamak ve sergiler, konserler, konferanslar düzenlemekle yükümlü "*Tanıtmada Dairesi*" bulunmaktaydı. Benzer şekilde ülkeyi yurttaşlara yakın bir şekilde tanıtmak üzere gerekli imkânları hazırlamak, yabancıların ülkedeki tabiat güzelliklerini ve sanat eserlerini görmelerini kolaylaştıracak tedbirler almak ve bu alandaki hususi teşebbüsleri teşvik etmekle görevli bir de "*Turizm Dairesi*" mevcuttu⁶. Ayrıca yurt dışında birçok önemli merkezde Basın Ataşelikleri ile Haberler Bürosu Müdürlükleri faaliyet göstermekteydi⁷. Bu teşkilat yapısı BYTB döneminde de faaliyetlerine devam etmiştir. Yalnız Milli Birlik Hükümeti döneminde, BYTB tarafından bazı Basın Ataşeliklerinin lağvına karar verilmiş ve ilk aşamada Brüksel ve Beyrut Basın Ataşelikleri kaldırılmıştır. Diğer ataşelerin de merkeze alınması ve yerlerine mahalli kâtiplerin bakması kararlaştırılmıştır⁸. Bu değişikliklerle San Francisco, Brüksel ve Bağdat Haberler Büroları ilga edilmiş, buna karşılık Roma'da, Tokyo ve Tunus'ta birer Haberler Bürosu kurulmasına karar verilmiştir. Bu son gelişmeler çerçevesinde New York, Washington, Londra, Paris, Bonn, Kahire, Beyrut, Kıbrıs, Atina, Karaçi, Tahran ve Roma'da olmak üzere 12 ülkede Haberler Bürosu ile Basın Ataşeleri bulunmakta idi. Bu değişikliklerle ilgili olarak BYT Bakanı Zühtü Tarhan 6 Ağustos 1960 tarihinde yaptığı basın toplantısında, Bakanlık iç teşkilatının yetkin idarecilerle kuvvetlendirildiğini ve dış teşkilatta da yeni düzenlemelere gidildiğini ifade etmiştir.⁹ 1960 yılı Eylül ayı itibarıyla de BYTB İç Basın Dairesi Müdürü Turgut Özakman Batı Almanya Bonn Basın Ataşe Muavinliği'ne tayin edilmiştir¹⁰.

Turizm gelirleri, dış ticaret dengelerindeki açığın kapatılması hususundaki olumlu etkileri nedeniyle ülke ekonomisi için hiç şüphe yok ki özel bir önem arz etmekteydi. Bu

1980, s.38, 60.

⁶ RG, 28.05.1949, S.7218.

⁷ BCA, Fon No: 30.1.0.0., Kutu No: 104, Dosya No: 651, Sıra No: 4.

⁸ Cumhuriyet, 20.07.1960, s.1.

⁹ Cumhuriyet, 07.08.1960, s.1, 5.

¹⁰ Cumhuriyet, 20.09.1960, s.5.

nedenle BYTB'nin yurt içi ve yurt dışı teşkilatının da turizmi geliştirmek ve turizm gelirlerini artırmak amacıyla turistik tanıtım ve propaganda faaliyetlerine ağırlık verdiği görülmektedir¹¹.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın 2 Kasım 1959 tarihinde TBMM 11. dönem üçüncü toplantı yılını açış nutkunda turizm, tanıtma ve propaganda çalışmaları hususuna da temas ettiği görülmektedir. Bayar, Hükümet'in 4 Ağustos 1958 tarihinden itibaren uygulamaya geçirilen "İktisadi İstikrar Programı" çerçevesinde iktisadî kalkınma hareketinin devamı için yatırımlara devam ettiğini, bu yatırımların uzun vadeli bir program ile ziraat, sanayi, madencilik, ulaştırma ve turizm gibi ülke ekonomisi için verimlilik arz edecek konulara yöneltileceğini ifade etmiştir. Takiben turizmin önemine değinerek şu hususlara dikkat çekmiştir¹²:

"... imar çalışmalarımızın bugün ulaştığı safha, artık memleketimizde de yepyeni bir mevzu olan iç ve dış turizm üzerinde önemle durulmak zamanının gelmiş olduğunu göstermektedir. Çeşitli iklim ve tabiat güzellikleri yanında, gelip geçmiş birçok medeniyetlerin kıymetli eserleri ve Türk sanat dehasının sayısız abideleriyle dolu olan memleketimiz, bu bakımdan eşsiz imkânlarla sahiptir. Birçok memleketlerde ayrı bir endüstri halinde geliştirilmekte olduğunu gördüğümüz turizm sahasında, bizde de başlamış olan resmî ve hususi gayretleri teşvike lâyük bulmaktayım. Memleketimizde bu sahaya yöneltilecek emek ve sermaye, ilerisi için en verimli yatırımlar olacaktır..."

Bayar, bu söylemiyle Türkiye'nin zengin turistik potansiyellerine işaret etmiş, bu zenginlikleri değerlendirmek için de birçok ülkede olduğu gibi turizmin bir sanayi olarak değerlendirilmesinde fayda gördüğünü vurgulamıştır.

İsmet İnönü ise Millî Birlik Komitesi sonrasında gerçekleştirilen seçimler neticesinde Hükümet'i kurmakla görevlendirildiği 1961 yılı Kasım ayında beyan ettiği Hükümet programında şunları ifade etmiştir¹³:

"Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı artık kurulmuştur. Basın, yayın ve turizm işleriyle meşgul olan bakanlık gelişme hâlinededir. Teşkilat kanunu meclise sevk edilecektir. Bu kanunla turizm mevzuuna inkişaf vermeye çalışacağız. Turizm endüstrisi bizim memlekette öteden beri hepimizin bilir görüldüğümüz ve hepimizin şikâyet ettiği bir konudur. Tecrübe göstermiştir ki, bu konuda başarı temin etmek sanıldığı kadar sade ve kolay olmayacaktır. Biz bu konuyu en

¹¹ Cumhuriyet, 09.12.1957, s.1, 5.

¹² RG, 02.11.1959, S.10844.

¹³ RG, 09.07.1962, S.11149.

sade vatandaştan en yüksek kültür ve teknik müesseselerine kadar anlatmağa ve teşkilatlandırmağa çalışacağız.”

Başbakan İnönü, Hükümet programıyla ülkede turizmin öneminin anlaşılması, turizm idaresindeki teşkilat sorununun aşılması ve turizm teşkilatının kuvvetlendirilmesi hususundaki Hükümet iradesine işaret etmiştir.

Afyon Milletvekili Rıza Çerçel, BYTB'nin teşkiline ilişkin düşüncelerini dile getirdiği bir yazısında Anadolu'nun iklimi ve jeolojik özellikleri ile dünyanın küçük bir modeli durumunda olduğunu, tarihî vasıflarının da dünya sathında önem arz ettiğini vurgulamıştır. Takiben şu ifadelerde bulunmuştur:

“Şu hâlde bizler, yurdumuzun turistik varlığına bir şeyler ilavesine uğraşmak gibi herhangi bir işimiz ve davamız olmıyan bahtiyarlarız. İşte bunun içindir ki bizim ehemmiyeti söz getirmez turizm davamız, şarapları, gece kulüpleri, Eyfelleri aşkına, yanardağları hürmetine, kumarhaneleri, konforlu otelleri hatırı için turistlerle dolup boşalan memleketlerin turizm davasıyla kıyaslanamaz. Çünkü biz onlar gibi bazı metalara turistik mana ve ifade vermeğe uğraşmak ve bunları sırma saçlı, peri bakışlı turistik eser diye tanıtmak gibi zoraki külfetlere katlanmaktan vareste bulunmaktayız.”

Çerçel, bu ifadeleriyle sahip olduğu tarihî ve tabii değerleri nedeniyle turizm konusunda Türkiye'nin diğer ülkelere göre avantajlı bir durumda bulunduğuna işaret etmiştir. Bu anlamda turistik değerlerin bir listesinin çıkarılarak dünyaya ilan edilmesi ve turistleri ağırlamak üzere yapılan çalışmaların yol ve otel gibi eksiklik arz eden iki unsur üzerinde yoğunlaştırılması gereği üzerinde durmuştur. Ancak bunlardan da önce: *“misafiri kabul hazırlığı içinde, temeli paradan ziyade tedbire ve salim düşünceye dayanan çalışmaların yapılması gerektiğini”* vurgulayarak, bu konuda tanıtma ve propaganda çalışmalarının turizm gelirlerinin artırılması konusunda ciddi bir etkiye sahip olduğunu dile getirmiştir¹⁴.

Gazeteci Habib-Edib Törehan ise yeni turizm teşkilatlanmasına değindiği bir yazısında, yeni Bakanlığın en çok meşgul olacağı işler konusunda turizmin de bulunduğunu, BYTGM döneminde maddi imkânsızlıklar nedeniyle turizm hususunda ülkeye yeterli derecede hizmette bulunulmadığını belirtmiştir. BYTB'nin turistik propaganda ve tanıtım faaliyetlerinin işlerlik kazandırılması hususunda oynayacağı role de dikkat çeken Törehan, yeni teşkilatlanma

¹⁴ Rıza Çerçel, “Turizm Vekâleti”, **TTOK Belleteni**, S.191, (Aralık 1957), s.3.

biçimiyle daha faal bir yapıya kavuşan BYTB'nin turizm unsurunu Türkiye'nin iktisadi refahına hizmet etmek üzere harekete geçirebileceğine temas etmiştir¹⁵.

BYTB'nin kuruluşuyla TBMM'de Gaziantep Milletvekili Bahadır Dülger'in başkanlığında siyasi partilerin milletvekillerinden müteşekkil "*Basın-Yayın ve Turizm Komisyonu*"nun,¹⁶ 1961'de teşkil edilen Cumhuriyet Senatosu'nda ise "*Dışişleri, Basın-Yayın ve Turizm Komisyonu*"nun oluşturulduğu görülmektedir. Bu konuda, Cumhuriyet Senatosu İç Tüzük Komisyonu Raporu'nda, Komisyon Sözcüsü ve Cumhuriyet Senatosu Üyesi Âmil Artus, BYTGM'nin Dışişleri Bakanlığı ile ortak mesai sarf ettiğini hatırlatarak, turizm davasının daha çok dışişleriyle ilgili olduğunu, özellikle yabancı ülkelerdeki basın ataşelerinin ülkelerinin Dışişleri temsilcileriyle birlikte çalıştıklarını belirtmiş ve bu konuda turizm fonundaki dış yardım unsurunun da göz önünde tutulduğunu ifade etmiştir¹⁷. Bu çalışmalara ek olarak Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, Millet Meclisi'nde ve Cumhuriyet Senatosu'nda dış siyasete ilişkin olarak yaptığı konuşmalar sırasında, Dışişleri Bakanlığı bünyesinde Dışişleri, Millî Eğitim ve Basın-Yayın ve Turizm Bakanlıklarının umumi kâtip ve müsteşar seviyesindeki temsilcilerinden kurulu bir "*Tanıtma ve Kültürel Münasebetler Koordinasyon Komitesi*"nin tesis edildiğini, komitenin kitabet ve dış ilişkilere dair işlerinin Dışişleri Bakanlığı tarafından üstlenildiğini vurgulamıştır. Bu doğrultuda kültürel münasebetlerin ve tanıtma faaliyetlerinin etkin bir şekilde yürütülebilmesi ve bu konuda çalışmalar yapan devlet daireleri arasında koordinasyon sağlanması amacıyla, elde edilen tecrübeler ve yabancı memleketlerdeki uygulamalar çerçevesinde dış siyasetin gereklerine göre yurt dışında yapılacak bütün tanıtma faaliyetlerinin her sene takvim yılı başlangıcından önce adı geçen komitece müşterek yıllık bir program hâlinde tespit edileceğini ve söz konusu faaliyetlerin o takvim yılı içinde uygulanacağı belirtmiştir. Nitekim, ilk toplantılarını 1962 yılı sonbaharında yapan bu komite, Türkiye'nin kültür siyasetinin şartlarını tespit ile 1963 yılı için müşterek bir tanıtma programı düzenlenmiştir¹⁸.

Bu gelişmeler ışığında TBMM'de Türkiye'nin tanıtım ve propaganda faaliyetlerinin geniş çaplı olarak ele alındığı ve bu husustaki düşüncelerin çeşitli vesilelerle dile getirildiği görülmektedir¹⁹. Söz konusu çalışmalar kapsamında BYTB'nin 1962 yılı bütçesinde "*Turizmi Geliştirme ve Kalkındırmanın İcap Ettiği İnşaat, Tesisat ve Her Türü Ödemeler*" şeklinde bir başlık oluşturulduğu görülmektedir. Bu bölüme konulan 1 milyon liralık meblağ turistik

¹⁵ Habib-Edib Törehan, "*Turizm*", **TTOK Belleteni**, S.195, (Nisan 1958), s.5.

¹⁶ **TTOK Belleteni**, S.204, (Ocak 1959), s.16.

¹⁷ **CSTD**, Dönem:1, C.1, Toplantı:1, 6. Birleşim, 16.11.1961, s.67-68, 75; **CSTD**, D.1, C.1, T.1, 6. B., 23.11.1961, s.94-95.

¹⁸ **MMTD**, D.1, C.10, 27. B., 09.01.1963, s.634; **CSTD**, D.1, C.8, T.2, 29. B., 17.01.1963, s.55-81.

¹⁹ **Cumhuriyet**, 02.02.1958, s.1, 5.

kitap, broşür, afiş ve takvim masraflarına, Edirne Kapıkule ve İpsala Hudut Giriş Kapıları Enformasyon Bürolarına, Karasu Belediyesi'ne, turistik hatıra eşyası teşhir yerlerine ve plaj tesislerinin hazırlığı için Aydın, Çanakkale, İstanbul, Bursa, Balıkesir, İzmir Valiliklerinin emrine tahsis edilmiştir²⁰. 1962 yılı Eylül ayında açıklanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)'nda ise turistik hareketliliğin birçok ülkeye sağladığı iktisadi kazançlardan Türkiye'nin de geniş çaplı olarak istifade etmesi gerektiği belirtilmiş ve esas olarak tabii ve tarihî imkânlarıyla Türkiye'nin bu konuda elverişli bir yapı arz ettiği vurgulanmıştır. Turizmi geliştirmek ve ülkeye geniş ölçekli bir turist akışı sağlayabilmek amacıyla reklam ve propaganda işlerine önem verileceği, bu konuda tecrübeli yabancı reklâm müesseseleri ile işbirliği yapılacağı, yabancı ülkelerde turist eğilimlerinin tespit edilmesi başta olmak üzere turizmle ilgili araştırmalar yapılacağı dile getirilmiştir. Nitekim bu çalışmalar için Kalkınma Planı kapsamında harcanmak üzere 150 milyon TL'lik bir meblağ tahsis edildiği görülmektedir²¹.

Bu dönemde, Başbakanlık makamı bünyesinde teşkil edilen “*Mevzuat ve Hukuki Tedbirler Komisyonu*”nun, Başbakanlık Müsteşar Muavini Muslih Fer'in başkanlığında 1961 Ocak ve Şubat aylarında gerçekleştirdiği toplantılarda, Türkiye'nin turizm potansiyellerinin değerlendirilmesi ve turizmin millî ekonomi için önemli bir gelir ve döviz kaynağı hâline getirilmesi konusunu da ele aldığı görülmektedir. Komisyon, turist hareketlerini kısıtlayıcı mevzuat ve uygulamaları yeniden düzenlemek ve bu hareketleri kolaylaştırıcı ve teşvik edici yasal ve idari tedbirler almak üzere ülke sathında yürütülen turistik tanıtım ve propaganda faaliyetlerine yönelik de tavsiye kararları almıştır²².

B- TURİSTİK TANITIM VE PROPAGANDA STRATEJİSİ VE VASITALARI

19.yüzyılda zengin ve müreffeh sınıflara özgü bir hak olarak görülen turizm anlayışında 20. yüzyıl itibarıyla köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönemde seyahat vasıtaları daha ucuz, konforlu ve hızlı hâle gelmiş, konaklama sektörü de nitelik ve nicelik olarak ciddi gelişmeler kaydetmiştir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında halk kitlelerinde ortaya çıkan gezmeye ve görmeye yönelik eğilim, kitle hâlinde turist çekmek için özellikle durağan mevsimlerde yapılan indirimler, Hükümetler tarafından turizmi teşvik edici yasal, mali ve sosyal düzenlemeler ve millî gelirlerin artması ile turizm faaliyetleri orta ve alt

²⁰ BCA, 030.18.1.0.167.53.20.

²¹ **Kalkınma Plânı (Birinci Beş Yıl/1963-1967)**, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, Ocak 1963, s.425-428; **Cumhuriyet**, 06.01.1963, s.6.

²² **Türkiye Turizminin Gelişmesi Hakkında Raporlar (TTGHR)**, Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1961, s.11, 20-21.

gelir düzeyine sahip halk tarafından da rağbet görmeye başlamıştır²³. Değişen bu anlayış Türkiye'deki turizm teşkilatlanmasını ve faaliyetlerini de etkilemiştir. Böylece yapılan tanıtma ve propaganda çalışmalarında geniş kitlelere hitap edecek usul ve unsurlar tercih edilmeye başlanmıştır.

BYTB Turizm Dairesi Müdürü Selâhattin Çoruh'un vurguladığı üzere turizm vasıtasıyla yapılan propagandalar ülkenin tanıtımı açısından siyasi ve askerî propagandalara göre daha hızlı ve etkili sonuçlar doğurabilmekteydi. Bunun için propaganda faaliyetlerinde bulunan ülkenin sahip olduğu maddi ve manevi turizm imkânları, bu yöndeki reklamların usulüne uygun olarak yapılması ve turistlerde memnuniyet uyandırılması turistik propagandanın başarılı olmasındaki başlıca etkenler arasında yer almaktaydı²⁴. Turistik propagandanın iki temel esas üzerine inşa edildiğini belirten Çoruh'a göre "müstehtlike", yani turiste daha makul bir sebep olmadığı takdirde parasını seyahat ve tatil işlerine sarf etmenin en mantıklı yol olacağını göstermekle işe başlamak ve bu münasebetle seyahatin sağladığı "sıhhati, yaşama sevincini ve manevi hazzı duyurmak" gerekmekteydi. Propagandanın ikinci merhalesi seyahate teşvik edilmiş turiste, özellikle aradığı şeyleri hangi bölge, şehir veya hangi müesseselerde bulabileceğini göstermekten ibaretti. Örnek olarak, tedavi gören bir kimse iklimi uygun istirahat yerlerinde, şifalı su kaynağı ve dinlenme tesislerinden, sporla ilgilenen biri spor zevkini giderebilecek alanlardan, bir tabiat sever ise gidebileceği tabiat güzelliklerinden haberdar edilmeliydi. Bütün bu beklentilerin karşılanabilmesi hususunda da propaganda ve reklam faaliyetleri ciddi bir rol oynamaktaydı²⁵. Bunların yanı sıra, ilan ve reklamın, hitap ettiği şahısları hem aydınlatmak hem de ikna etmek gibi iki yönlü bir vazife gördüğüne işaret eden Çoruh, propaganda çalışmaları kapsamında ilan ve reklam işine turistik mevsimden önce başlanmasının gerekliliğine temas etmiştir. Reklamı yapılan ürün veya tesisin turistlere mahcup düşülmemesi için kalite standartlarına dikkat edilmesinde ve bunların diğer ürün ve tesislere göre üstün yanlarının ortaya koyulmasında fayda görmüştür²⁶.

BYTGM döneminde turizmi teşvik hususunda kaydedilen ciddi mesafenin de etkisiyle Türkiye turistik özellikleri ve zenginlikleri ile dikkatleri çeken bir ülke hâline gelmeye başlamıştır. Türkiye'nin turistik cazibeleri ve bunları değerlendirmeye yönelik öneriler birçok yetkin isim tarafından dile getirilmiştir. Örnek olarak Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı Turizm

²³Selâhaddin Çoruh, "Turizm Propaganda III", **İller ve Belediyeler Dergisi**, Türk Belediyecilik Derneği, S.144, (Ekim 1957), s.450.

²⁴Selâhaddin Çoruh, "Turizm ve Propaganda II", **İller ve Belediyeler Dergisi**, Türk Belediyecilik Derneği, S.143, (Eylül 1957), s.400-401.

²⁵Selâhaddin Çoruh, "Turizm ve Propaganda", **Turizm**, S.4, (Temmuz 1960), s.3; Selâhaddin Çoruh, "Turizm Propaganda IV", **İller ve Belediyeler Dergisi**, Türk Belediyecilik Derneği, S.145, (Kasım 1957), s.499.

²⁶Selâhaddin Çoruh, "Turizm Propaganda V", **İller ve Belediyeler Dergisi**, Türk Belediyecilik Derneği, S.14, (7 Ocak 1958), s.5.

Uzmanı Charles J. White, Türkiye'nin ciddi turizm potansiyellerine sahip olduğu ve turizmin ülkenin belli başlı döviz kaynaklarından biri olabileceği yönünde düşüncelerini dile getirmiştir. Amerikalı Ekonomist Max Weston Thornburg ise tabii güzellikleri ile yeryüzünde sembol olmuş ülkelerin bile, sahip olduğu turistik değerler açısından Türkiye ile boy ölçüşemeyeceğini beyan etmiştir. Bu söylemlere temasla İsmet Giritli de ülkenin turistik potansiyellerinin harekete geçirilmesi hususunda yapılacak ilk ve en önemli işin tanıtım faaliyetlerine özen göstermek olduğunu vurgulamıştır²⁷.

1- Sergi ve Fuar Faaliyetleri

BYTB döneminde Türkiye'de önem arz eden turizm faaliyetleri içinde ön plana çıkan etkinliklerden biri hiç şüphe yok ki Cumhuriyet'in ilk yıllarına uzanan geçmişle "*İzmir Enternasyonal Fuarı*" olmuştur. Buna örnek olmak üzere 1959'da 28. İzmir Enternasyonal Fuarı'nın açılışı sırasında Ticaret Vekili Hayreddin Erkmen, geniş, çeşitli ve hareketli bir istihlal ve ticaret mıntıkası olan Ege Bölgesi'nde Cumhuriyet döneminin önemli eserlerinden biri olan fuarın ülke sathında arz ettiği öneme temas etmiştir²⁸. Fuarla olan uluslararası ilgi yapılacak çalışmalarda belli bir istikrar ve düzenin hakim olmasını gerektirmekteydi. Bu anlamda 1961'de açılacak 30. İzmir Enternasyonal Fuarı için yabancı menşeli malların teşhir, ithal ve satış işlemlerinin tespit edilmesi yoluna gidilmiştir. Fuarla resmen iştirak eden memleketlere belirli kurallar çerçevesinde ve resmî iştirakle fuar kontenjanı tahsis edilmekteydi. Fuar kontenjanlarının tatbikatı ile ilgili işlerde Fuar ve Turizm Müdürü de görev almaktaydı. Fuar Heyeti ithaline izin verilen malların numunelerinin ilgili ülke pavyonlarında teşhir edildiklerini fuar açılış tarihinden itibaren kontrol etmekle yükümlü idi. Buna göre yalnız teşhir amacıyla yurt dışından getirilen mallar, fuarın devamı süresince teşhir edilebilmekte ve kapanışının ardından ilgili ülkeye iade olunmaktaydı²⁹.

Ülkedeki turizm hareketliliğini artıran ve ülkenin tanıtımına hizmet eden sergi faaliyetlerine de bu aşamada değinmekte fayda vardır. Örnek olarak İstanbul Belediyesi tarafından her yıl düzenlenen "*İstanbul Sergisi*" şehirde turistik hareketliliğe yol açan önemli etkinlikler arasında yer almıştır. Sergi kapsamında organize edilen yaz eğlenceleri 1961 yılı Haziranı'nda Yenikapı Kültür Parkı ile Üsküdar Şemsi Paşa Parkı'nda törenle başlamıştır. Söz konusu etkinlik programı için Yenikapı'da bir lunapark ile muhtelif yerlerde büfe ve gazinolar

²⁷ İsmet Giritli, "*Turizm Davamız*", *Cumhuriyet*, 25.02.1963, s.2.

²⁸ *İller ve Belediyeler Dergisi*, S.167, (Eylül 1959), s.329.

²⁹ *RG*, 16.02.1961, S.10735.

inşa edilmişti. Üsküdar'da ise sergi açılışı ile tiyatro temsilleri, yapılması planlanan etkinlikler arasında yer almaktaydı³⁰.

Türkiye Turizm Kurumu tarafından İstanbul'da 3 Ekim 1958 tarihinde "*Türk El Sanatları Sergisi*" açılmıştır. Türk el sanatlarının toplu bir şekilde tanıtımını yapan sergi aynı zamanda Türkiye'ye ait turistik eşya meselesine ışık tutmak ve yabancıların Türkiye'yi ziyaretlerinde olur olmaz şeyleri Türk özelliklerini taşıyor zannıyla almalarını önlemek amacındaydı. Türkiye Turizm Kurumu Başkanı Dr. Nejat Eczacıbaşı, bu amaçlar doğrultusunda Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinden gönderilerek sergide teşhir edilen binden fazla halk sanat ürününün Türkiye'ye özgü turistik eşya üretimi için örnek olacağını belirtmişti.

1958 yılı Ekim ayında devlete ve hususi sektöre ait ürünlerin sergilendiği "*Türkiye Millî Sanayi Sergisi*"nde "*Turizm Pavyonu*" da yer almıştı. Pavyon, sergide en çok ziyaret edilen teşhir mahallerinden biri olmuştu. Söz konusu mahal İstanbul'un imar hareketlerini gösteren resim ve grafikler ile donatılmıştı. Burada teşhir edilen bir bilgi panosunda Başbakan Adnan Menderes'in: "*İstanbul'u bugünkü kirleri ve paslarından temizleyip, güzelliklerini enzar-ı âleme arz ettiğimiz gün bütün Türklerin göz bebeği olan İstanbul, bu memleketin Paris gibi, Roma gibi milyarlarca dolar getirecek bir kaynağını teşkil edecektir.*" şeklindeki sözleri yer almakta idi³¹. Gazeteci ve siyasetçi Turhan Dilligil, renkli projeksiyonları ve coğrafi özellikleriyle modern mimariye örnek yapıların maketleri, turistik bölgelerin büyük boy resimleri ve karşılaştırmalı grafikleri ile turizm pavyonunun zevkle düzenlendiğini, bütün bu özellikleriyle söz konusu sergide turizmin yeni bir sanayi alanı olarak ortaya çıktığını belirtmiştir. Türkiye'de yapılan ve yapılmakta olan turistik tesislerin mahiyetlerini de bu pavyonda görmek mümkündür³². Sergi filme de alınmış ve bu film ülke turizme hizmet eden tanıtım filmlerinden biri olmuştur³³.

1960 yılı içinde Ankara'da ve ardından İstanbul'da açılan "*Macar Güzel Sanat Eserleri Sergisi*" de beğeni toplamış, ziyaretçiler bu vesileyle hem Macar Güzel Sanatlar Müzesi'nin eserleri, hem de Macaristan'daki Osmanlı hâkimiyeti devrinin sanat eserleri ile abideleri hakkında bilgi edinme imkânı bulmuşlardır³⁴.

İstanbul Belediyesi Basın ve Turizm Müdürlüğü tarafından onarılan Beyoğlu Şehir Galerisi 1961 yılı Ekim ayında karma bir sergi ile tekrar faaliyete geçmiş, bu münasebetle

³⁰ **İller ve Belediyeler Dergisi**, S.192, (Ekim 1961), s.286.

³¹ Vedii Evsal, "*Sanayi Sergisinde Neler Teşhir Ediliyor*", **Cumhuriyet**, 09.10.1958, s.5.

³² Turhan Dilligil, "*Turizm Sahasında Yapılan Yenilikler*", **TTOK Belleteni**, S.203, (Aralık 1958), s.9.

³³ Turgut Er, **Türkiye'de Basın Yayın ve Tanıtma**, Ümit Yayıncılık ve Matbaacılık Ltd. Şti., Ankara, 2003, s.128-130.

³⁴ Tayyip Gökbilgin, "*Macaristan'daki Türk Hatıraları*", **TTOK Belleteni**, S.221-222, (Haziran-Temmuz 1960), s.3.

Belediye Basın ve Turizm Müdürü kültür ve turizm hizmetleri kapsamında açılan bu galerinin sanatçıların ve halkın istifadesine sunulduğunu ifade etmiştir³⁵. Bu galeride 1962 yılı Nisan ayında “*Kaybolmuş Medeniyetler*” adıyla bir sergi düzenlenmiş ve bu sergi Türkiye’nin tarihî zenginliklerine vurguda bulunan ciddi tanıtım faaliyetlerinden biri olmuştur. Bu kapsamda söz konusu sergide Antik Yunan ve Roma devrine ait özellikleri ile Side tarihî yerleşkesindeki tiyatro, agora, şehir surları ve kapılar, çeşmeler, mermer sütunlu caddeler ve mabetleri teşhir edilmiştir. Bunun yanı sıra tarihî yerleşkedeki evlerin hâlihazırdaki durumları ile şehrin antik çağlardaki hâlini gösteren “*rölöve*”, “*restitüsyon*” ve “*renkli akvarel*” resimlerden müteşekkil eserler sergilenmiştir³⁶.

1963 yılı başında BYTB tarafından, İmar ve İskân Bakanlığı ile Emekli Sandığı’nın işbirliği çerçevesinde Taksim’de Fransız Başkonsolosluğu’nda düzenlenen “*Gelişen Turizm*” adlı sergi, Türkiye’nin turizm propagandasına hizmet eden önemli bir etkinlik olarak dikkat çekmiştir³⁷. Bu münasebetle ülkede turizm alanında son yıllarda görülen gelişmeleri ortaya koymak, gezilip görülmeye değer yerleri tanıtmak, Devlet Planlama Teşkilatı’nın kuruluşuyla 1963 yılı itibariyle uygulamaya geçirilen “*Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*” doğrultusunda yapılacak faaliyetler hakkında ziyaretçilere bilgi vermek amaçlanmıştır. 150 metrekairelik bir salonda düzenlenen sergide duvarlara asılan renkli ve renksiz panoların içinde İstanbul, Denizli-Pamukkale ve Antalya’ya ait manzara resimleri, Göreme höyükleri ile Truva’yı temsil eden tahta at, Efes harabeleri ile Meryem Ana Evi’nin heykelcikleri dikkat çekmekte idi³⁸.

Türkiye’de iç turizmin hareketlenmesine hizmet eden bu faaliyetlerin yanı sıra dış turizme yönelik sergi faaliyetleri de gerçekleştirilmiştir. 17 Nisan 1958 tarihinde başlayan ve altı ay devam eden “*Brüksel Dünya Sergisi*”ne Türkiye de iştirak etmiş³⁹ ve sergi için ciddi hazırlıklarda bulunulmuştur. BYTB tarafından söz konusu sergi için Türkiye’de çektirilecek filmlerin banyo edilmek üzere yurt dışına çıkarılmasına “*Filmlerin ve Film Senaryolarının Kontrolüne Dair Nizamname*” uyarınca İcra Vekilleri Heyeti tarafından izin verilmiştir⁴⁰. Ülkeler için tahsis edilen sergi mahalleri, yeni keşiflerin teşhir edildiği “*ilim sarayı*” ile sanat alanındaki eserlerin teşhir edildiği “*sanat sarayı*” olarak iki ana kısma ayrılmıştı. Sergi ile ilgili bir basın toplantısı düzenleyen BYT Genel Müdürü Munis Faik Ozansoy, serginin ana temasının “*insan*” olduğunu, bu etkinliğe Türkiye’nin “*mazisi, hâli ve istikbali*” ile iştirak edeceğini vurgulamıştır. Hitit, Bizans, Selçuk, Roma, Yunan, Osmanlı ve İslâm eserlerinin

³⁵ **Cumhuriyet**, 14.10.1961, s.2.

³⁶ **Turizm Bülteni**, S.6, (4 Nisan 1962), s.2.

³⁷ **Cumhuriyet**, 02.01.1963, s.3.

³⁸ Mazhar Kunt, “*Bir Sergi Üzerine*”, **Cumhuriyet**, 05.01.1963, s.3.

³⁹ **TTOK Belleteni**, S.193, (Mart 1958), s.15; Ayrıca bkz. **Cumhuriyet**, 16.03.1958, s.5.

⁴⁰ **BCA**, 030.18.1.0.147.57.20.

sergilendiği Sanat Sarayı'nda mahfazası ve rahlesi ile bir basma Kur'an-ı Kerim, Fatih Sultan Mehmet dönemine ait iki şamdan, silah kısmında Yavuz Sultan Selim'in zümrütlü hançeri ve inci keseli okyayı bulunmaktaydı. Ressam Zeki Faik İzen ile Cevat Dereli'nin abstre iki eseri, İlhan Koma'nın modern bir heykeli ise dünyada son 50 yılda meydana gelen sanatsal gelişmeleri gösteren 340 eserin dâhil olduğu galeride teşhir edilmekteydi. Türk yetkililer sergi için büyük bir saha içinde bir pavyon ile bir teşhir salonu inşa ettirmişlerdir. Pavyonda sediri, havuzu, sebili ile bir Türk kahvesi, ayrıca Türk mutfağı ve lokantası turistlerin ziyaretine açılmıştı. Teşhir salonunda ise batılılaşma hareketlerini yansıtan görseller ve ürünler yer almaktaydı. Türkiye, “Batı ile Doğu Arasında Bir Köprü” ve “Medeniyetlerin Kavşaağı” teması ve ibareleri ile sergide yer almıştı. Türk teşhir salonu camdan inşa edilmiş olup, eşyalar dışarıdan da görülebilmekte idi. Pavyon ile teşhir salonu arasındaki mozaikli açık sahada, camileri ve Boğaz'ı ile İstanbul görünmekteydi. Turist panolarında, hürriyeti ve kanatlarında bayrakları ile ülkeleri temsil eden kelebek şekilleri yer almakta idi⁴¹.

Takip eden süreçte 12 Haziran 1958 tarihi itibariyle yine Brüksel'de Ankara Kız Teknik Öğretmen Enstitüsü ile İstanbul Olgunlaşma Enstitüsü tarafından hazırlanan kıyafetlerin sergilendiği bir defile düzenlenmiştir. Etkinlik programında millî kıyafetlerle birlikte güncel kıyafetlerin de teşhir edilmesi, bunun yanı sıra Türkiye'yi tanıtmaya yönelik bir konferans verilmesi ve belgesel bir film gösterilmesi, sergi için millî günler olarak tespit edilen 7-9 Ağustos tarihleri arasında ise halk oyunları ekipleri ile mehter takımının gösterileri yer almaktaydı. Sergideki Türk pavyonunun güzelliği ve zarafetiyle beğeni toplayan ve dikkat çeken pavyonlardan biri olduğu anlaşılmaktadır. Türk pavyonu, teşkil edilen “*Türk lokantası*”nda ziyaretçilere Türk aşçılarının yaptığı yemeklerin ve lokantanın kahvehane kısmında “*Türk kahvesi*”nin ikram edilmesi ile farklı bir özellik arz etmişti. Pavyonda beş bin senelik Anadolu tarihine dair bir pano ile Atatürk'ün konuşmalarından örnekler de yer almaktaydı. Etkinlik sırasında, Türkiye'yi tanıtmak üzere ev sahipliği yapan Türk kızlarının misafirperverliği de ilgi uyandırmıştı⁴².

Yine bu dönemde Almanya'nın Friburg şehrinde düzenlenen “*Milletlerin Yemek Sofraları*” isimli sergide, Türk yemeklerinin teşhir ve ikram edildiği pavyon büyük bir rağbet görmüştü. Öyleki pavyonu ziyaret eden yabancı gazeteciler basın organlarında “*pathıcanı keşfettik*” şeklinde makaleler kaleme almışlardı⁴³.

⁴¹ TTOK Belleteni, S.195, (Nisan 1958), s.17.

⁴² TTOK Belleteni, S.196, (Mayıs 1958), s.5.

⁴³ Beşinci Turizm Danışma Kurulu'na Sunulan Rapor ve Teklifler (BTDKSRT), Basın-Yayın ve Turizm Vekâleti, Ankara, 26 Mayıs 1958, s.25.

Münih'te 1960'ta açılan “Eski Hitit Eserleri Sergisi” için Şeref Başkanlığı payesi Alman Başbakanı Konrad Adenauer tarafından Devlet Başkanı Cemal Gürsel'e teklif edilmiştir. Gürsel, bu münasebetle: “*Türk toprakları üzerinde doğmuş ve gelişmiş bir medeniyetin meydana getirmiş olduğu bir sanatın örneklerini Alman halkına tanıtmak maksadına matuf bu serginin, milletlerimiz arasında mevcut kültürel münasebetlere yeni bir hız vereceğine eminim.*” diyerek serginin muhtelif etkileri hususunda beklentilerini dile getirmiştir⁴⁴.

Doktor kimliğiyle İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin, ressam, minyatürcü, tezyinatçı ve hattat kimliğiyle de Güzel Sanatlar Akademisi'nin önde gelen isimleri arasında yer alan Prof. Dr. Süheyl Ünver'in bu dönemde Türk kültürünün tanıtımına hizmet eden önemli çalışmaları olmuştur. “*Ortadoğu'nun Amerikalı Dostları Derneği*”nin desteğiyle Ünver tarafından 1959'da New York'ta bir minyatür sergisi düzenlenmiştir. Bu sergide Türk desenlerini, Türkiye'deki tarihî mahalleri ve şahısları tasvir eden 68 minyatür teşhir edilmiştir.⁴⁵ 1963 yılı itibariyle de yine Ünver'in gayretleriyle Roma'da 10 günlük bir “*Türk Sanat Sergisi*” açılmış ve burada Türk kültürüne ve sanatına ilişkin önemli eserler teşhir edilmiştir. Ünver, sergi vesilesiyle Roma Üniversitesi'nde verdiği bir konferans sırasında İtalya için önemli bir kazanç kapısı olan turizmin Türkiye için de büyük önem arz ettiğini vurgulamıştır. Ünver: “*Turizmin istikbali memleketimiz için açıktır. Biraz uzun vadeli çalışmaya alışmalıyız. Çürük, çarık ve uygunsuz tesislerle günümüzü gün etmemeliyiz. Yoksa, fakirlikten kurtulamayız. Turist, bugün her memleketin velinimetidir. Bu lüzumu anlamak zamanı gelmiş ve geçmiştir de. Dikkatli olalım. Turist efendimiz için çalışmalıyız, eğer refah istiyorsak.*” diyerek turizm altyapısının geliştirilmesi konusuna Türkiye'nin ciddi bir şekilde eğilmesi gerektiğini ifade etmiştir⁴⁶.

BYTB ülkenin sanat ve arkeolojik değerlerini, tabii güzelliklerini, millî özelliklerini, günlük hayatını ve aynı zamanda Türk fotoğrafçılık sanatını tanıtmak maksadıyla ortak çalışmalar içine de girmiştir. Buna örnek olmak üzere 1962'de Dış İşleri Bakanlığı ile yürütülen ortak çalışmalar neticesinde Türkiye'yi sanatsal açıdan ele alan bir fotoğraf yarışması düzenlenmesi ve bu fotoğrafların takip eden süreçte yurt dışında organize edilen bir fotoğraf sergisi vesilesiyle teşhirin planlanması bu anlamda önem arz eden çalışmalar arasındadır⁴⁷.

⁴⁴ TTOK Belleteni, S.225, (Ekim 1960), s.9.

⁴⁵ TTOK Belleteni, S.206, (Mart 1959), s.14.

⁴⁶ Süheyl Ünver, “*Dünya ve Turizm*”, Cumhuriyet, 28.05.1963, s.2.

⁴⁷ Cumhuriyet, 19.12.1962, s.6.

2- Yazılı, Görsel ve İşitsel Yayın Faaliyetleri

BYTB döneminde ülke içinde ve ülke dışında Türkiye'nin turistik değeri konusunda farkındalık yaratan ve bu suretle Türkiye'nin tanıtım ve propaganda faaliyetlerine katkı sağlayan birçok yazılı, görsel ve işitsel yayın çalışmasının gerçekleştirildiği görülmektedir.

“*Turizm*” dergisi için kaleme aldığı bir makalede, turizm alanında başarılı olmanın etkin bir propaganda ve reklam çalışması ile mümkün olacağını belirten Muhlis Demren, bu konuda da en etkin vasıtanın basın olduğunu iddia etmiştir.⁴⁸ Nitekim BYTB döneminde Türk basınının turizm konusuna yakın ilgi gösterdiği, basında yer alan inceleme ve değerlendirme yazılarının halkta müspet bir turizm anlayışının yaratılmasında ve halkın bu yönde eğitilmesinde etkili olduğu görülmektedir⁴⁹.

Bu doğrultuda yerli matbuat turizme yakın ilgi göstermeye başlamıştır. İstanbul'da neşredilen “*Journal d'Orient*” adlı gazetede Türkiye'yi yabancılara tanıtan makaleler dikkat çekmiştir⁵⁰. Yabancı matbuat da Türkiye'nin turistik değerlerine ilgisiz kalmamıştır. Fransa'nın tanınmış dergilerinden Marie-Claire, 1962'de tarih yazarı İvar Lissner ile Efes hakkında yapılan bir röportajı sayfalarına taşımış, renkli 8 sayfalık yazıda Lissner'in: “*Sanki İncil'den fırlamış bir manzara...Meryem Ana'nın evi...Türkiye'de gördüğüm bu manzara bana inanılmayacak kadar sihirli göründü. Dünyada eşi olmayan gerçek bir tablo...Halbuki Çin Seddi'ni boydan boya gezdim. Japonya'nın Nara Hazinelelerini gördüm. Kamboçya'daki Ankor Mabedini tetkik ettim. Tebes, Lüksor ve Abidos'a hayran kaldım. Fakat Efes kalbimde silinmeyecek bir iz bıraktı. Ancak orada hazzın darbesini hissettim...*”⁵¹ şeklindeki ifadeleri dikkat çekmiştir. Efes ile ilgili merak ve ilgi uyandırarak Fransa'da ve dünyada farkındalık yaratan bu yazı nedeniyle dergiye dünyanın çeşitli yerlerinden mektuplar gönderilmiştir. Bu nedenle derginin takip eden sayılarında da konuya ilişkin haberlere yer verildiği, tarihî yerleşkenin koruma çalışmaları için “*gerçekten bu mezar kurtarılmaya değer*” yorumuyla görüş bildirildiği ve BYTB'nin turizme yönelik çalışmalarının dile getirildiği görülmüştür⁵². Almanya'nın Düesseldorf şehrinde yayınlanan “*Industrie-Kurler*”in yazarlarından H. J. Kaster de “*Efes'in Dianası Büyüktür*” adlı makalesinde Efes'in dünya ölçeğinde önem arz eden tarihî değerine vurguda bulunmuş ve Türkiye'ye seyahati teşvik etmiştir⁵³.

⁴⁸ Muhlis Demren, “*Turistik Propaganda*”, **Turizm**, S.2, (Nisan 1960), s.7.

⁴⁹ **BTDKSRT**, s.17.

⁵⁰ **TTOK Belleteni**, S.218, (Mart 1960), s.9.

⁵¹ **Turizm Gazetesi**, S.1, 27 Eylül 1962, s.2.

⁵² **Turizm Bülteni**, S.9, (6 Haziran 1962), s.2.

⁵³ **Turizm Gazetesi**, S.5, 5 Kasım 1962, s.2.

Sorbonne Üniversitesi'nde “*Modern Asya ve Afrika Üzerinde İdari Araştırmalar Merkezi*” (CHEAM)’nin müdürü ve Roman Katolik Kilisesi’nin görüşlerini yansıtan “*La Croix*” gazetesi ile “*Vatikan*”ın yayın organı “*Observatore Romana*” gazetesinin yazarı Prof. Dr. Pierre Rondott’un bu dönemde Türkiye’yi ziyareti söz konusu olmuştur. Türklere karşı yakınlığı ile tanınan Randott tarafından bu ziyaretin ardından kaleme alınan bir yazıda Türk Hükümeti’nin turizmin gelişmesi doğrultusundaki çalışmaları takdir edilmiştir. Yazıda ayrıca, İstanbul’un önemli bir sanat şehri olduğu kadar Boğaziçi sahilleri, adaları, Anadolu ve Karadeniz kıyıları ile de dikkat çektiği vurgulanmıştır. Efes ve Bergama gibi sanat merkezleri ve Hıristiyanlığa ait hatıraları sinesinde taşıyan nice yerlerin ziyaretçilerin ilgisini çekeceğini, arkeolojik bakımdan zengin Anadolu şehirlerine geçerken uğrayan turistlerin bile uzun süre o şehirden ayrılamayacaklarını belirtmiştir. Karadeniz sahillerinin kesif ormanları ile Orta Anadolu’nun yüksek dağarının da turistlerin hafızalarında yer edeceğini ifade eden yazar Akdeniz sahillerini ise “*hakiki bir Riviyera*” olarak değerlendirmiştir. Türkiye’nin Avrupa’ya göre çok ucuz olduğunu ve en sapa köylere kadar halkın misafirperverliğinin de dikkat çektiğini vurgulayarak: “*Türkiye’ye yapılacak bir seyahatin eşsiz macerası herkesin hayalinde yaşattığı tatlı ve unutulması güç bir rüyadır*”⁵⁴ diyerek yazısını sonlandırmıştır.

“*Tolesera*” gazetesi yazarlarından Achille Saitta’nın İstanbul’da Topkapı Sarayı’nı ziyareti münasebetiyle neşrettiği makalede: “*Bu saraydan yüzyıllar boyu üç kıtaya yayılan ve ihtişamlı devrinde zamanın en büyük imparatorluklarından birisi hâline gelen Osmanlı İmparatorluğu idare edilmiştir.*” diyerek sarayın sultanlarından, hazinelerinden ve tarihî eserlerinden övgü dolu sözlerle bahsetmiştir⁵⁵. Yazar aynı gazetede “*Eski Bizans Şehrinin Gizli Tarafları ve Bir Hazine Değerindeki Yer altı Sarnıçları*” başlıklı makalesinde ise Bizans döneminde şehrin su ihtiyacını karşılamak üzere inşa edilen su sarnıçları arasında Arkadius, Binbirdirek ve Yerebatan sarnıçlarının önem arz ettiğini, örneğin: “*...bir yer altı Venedik’i gibi, daha doğrusu denize gömülü Venedik gibi eşsiz bir görünüş*” şeklinde tanımladığı Yerebatan Sarnıcı’nın dünyanın sayılı su haznelerinden biri olduğunu vurgulamıştır. Bu münasebetle: “*Bizans devrine ait bu sarnıçlar her ziyaretçinin hafızasına unutamayacağı bir hatıra olarak nakşediliyor ve böylece İstanbul, ortaçağın en parlak ve orijinal metropolü olmak şöhretini bugüne kadar devam ettirmek şansına sahip bulunuyor.*” diyerek İstanbul’un tarihî ve turistik değeri hakkında bilgi vermiştir⁵⁶.

İtalya’da çıkan “*L’Osservatore Economico*” adlı aylık iktisat, turizm ve kültür dergisinde yazar Silvana Albanese ise Bursa hakkında yazmış olduğu “*İki yüz Çeşmeli Şehrın Eşsiz Turistik Cazibesi*” adlı makalesinde: “*Türkiye’nin istisnai önemi de bir turistik merkez*

⁵⁴ **Turizm Bülteni**, S.12, (21 Temmuz 1962), s.1.

⁵⁵ **Turizm Bülteni**, S.13, (12 Ağustos 1962), s.1.

⁵⁶ **Turizm Bülteni**, S.15, (31 Ekim 1962), s.1.

olmasına hizmet eden sayısız faktörler arasında İslâm sanatının harikulade yapıları ile çok eski çağlara ait arkeolojik kalıntılar başta geliyor. Bu zenginliklere tarihi harabeler de ilave edilince bu memleket dünyada hemen hemen eşsiz denecek bir turistik cazibeye sahip bulunuyor.” demiş ve bu suretle Türkiye’nin en göz kamaştırıcı şehirlerinden biri olarak değerlendirdiği tarihî Bursa şehrini akıcı bir dille tarif etmiştir⁵⁷. Dergide takip eden yazıları arasında Albanese “İki Kıta Memleketinde Tabii ve Arkeolojik Güzellikler” başlıklı makalesinde yine Türkiye ile ilgili şu bilgileri vermiştir⁵⁸:

“Avrupa ile Asya arasında bir birleşim noktası olan bu güzel memleket yüzyıllar boyunca coğrafi durumu itibariyle tarihî olay ve kahramanlıklara sahne olmuştur. Dünyanın en ünlü arkeologlarının kazıları sonucu meydana çıkarılan çok eski şehirlerin harabeleri ile muhteşem mermer saraylar bugün turistlere açılmıştır. Böylece başka memleketlerde olduğundan daha çok Türkiye’de insanlığın geçmişini çağ çağ incelemek mümkün olmaktadır. Türkiye gerçekten dinlenmek isteyenler için hakiki bir tatil cennetidir. Değişik iklimler sebebiyle plajlardan faydalanmak bütün yıl boyunca imkân dahilindedir. İstanbul’u gereği gibi tasvir etmek için ciltlerle eser yazmak gerekir. Bu şehir değerli bir cevherdir. Görülmeden kıymeti anlaşılamaz. Boğaziçi ile Haliç’i görmek ve oralarda geçirilen sihirli günlerin anısını bütün ömür boyunca saklamak her şeye değer.”

Albanese, bu ifadeleriyle Türkiye’nin turistik değerine atıfta bulunmuş, okuyucularını Türkiye’yi görmeye davet etmiştir.

Batı Almanya’da çıkan “Christ und Welt” gazetesinde Eva Jantsen adlı yazar ise “Anadolu’da Sonbaharda Kamping” başlıklı yazısında Türkiye’deki kamp kurma imkânlarından ve Türk halkının konukseverliğinden övgüyle bahsetmiştir. Buna örnek olmak üzere: “İki kıta arasında, büyüleyici bir şehir hüviyetine sahip olan İstanbul’da insan, bir yabancı olarak bu memlekette halk tarafından gayet iyi şekilde muamele gördüğüne ve hayret edilecek derecede hemen her şeyin ucuz olduğuna şahit olmaktadır. Bu durum bize seyahate devam hususunda cesaret verdi.” diyerek yolculuk severleri Türkiye’de seyahat etmeye teşvik etmiştir. Nihayetinde: “...Bu Anadolu cömert bir memleket. Tıpkı Goethe devrindeki İtalya gibi tabiat içinde bir memleket burası. Burada yabancı henüz istismar edilen bir obje değil, fakat saygı gören bir misafirdir. Yolculuğumuzda içtiğimiz çayların parasını çoğu zaman ısrarlarımıza rağmen ödeyemedik. Anadolu, biz zavallı Avrupalılar için mekân itibariyle kolay erişilebilecek son cennetlerden birisidir.” şeklinde izlenimlerini aktarmıştır. Yazara Türkiye’ye seyahatinden önce doğ ülkelerini iyi tanıyan Kurt Erdmann’ın Anadolu’daki ortaçağ

⁵⁷ Turizm Bülteni, S.12, (21 Temmuz 1962), s.1.

⁵⁸ Turizm Bülteni, S.15, (31 Ekim 1962), s.1.

kervansarayları konusundaki kitabının okunması tavsiye edilmiş, ancak bu kitabın önsözünde kamp çadırı kurmanın Doğu'da yasak olduğu belirtilmişti. Oysaki Jantsen, Anadolu'da çadırın alışlagelen bir ev gibi görüldüğünü ve asla göze batmadığını, Bodensee'den çok daha büyük tatlı su göllerinin sahillerinde keyifli günler geçirdiklerini ifade etmiştir. Avrupa'nın kamp yerlerinin doluluğuna karşın Türkiye'de insanın aradığı sakinliği bulabildiğini vurgulayan Jantsen, Kuşlar Cenneti'ndeki kampları sırasında *"balıkçıların yardımseverliğini, doğanın güzelliğini ve ay ışığında şarap içmenin heyecanını"* da akıcı bir dille okuyuculara aktarmıştır⁵⁹.

BYTB Turizm Dairesi Müdürü Selahattin Çoruh'un söz konusu dönem itibarıyla kaleme aldığı bir makalede, propaganda amacıyla fotoğraf, filmstrip ve film gibi görme ile öğrenme esasına dayanan propaganda vasıtalarının kitap ve broşür gibi okumaya yönelik yayınlara göre daha öğretici olduğuna temas etmesi dikkat çekicidir. Aktüalite filmleri ile turistik filmlerin dünya sathında dağıtımının yapılarak, sinemalar vasıtasıyla gösteriminin yapılmasının ülke tanıtımına önemli derecede katkı sağlayacağını vurgulayan Çoruh, yabancı film şirketlerine Türkiye'nin talepleri doğrultusunda fakat yabancıların gözüyle film çekme imkânlarının tanınmasının bu çalışmaların etki derecesini artıracığını beyan etmiştir⁶⁰. Nitekim Türkiye'de söz konusu sanatları icra etmeye yönelik malzeme temini konusunda devletin de doğrudan desteği söz konusu olmuştur. Bu dönemde BYTB'nin ihtiyacı olan fotoğraf makineleri ve film gibi malzemelerin Bakanlar Kurulu kararlarıyla Fransa ve Almanya'dan temin edildiği anlaşılmaktadır⁶¹. BYT Bakanı Sıtkı Yırcalı, 3 Aralık 1957 tarihinde Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti'ne gönderdiği bir yazıyla, millî kalkınmanın esaslı unsurlarından biri olarak görülen turizm sanayisinin gelişmesine hizmet etmek üzere BYTB tarafından yurt dışında bastırılan veya yurt dışından satın alınan her türlü matbu, film ve fotoğraf malzemelerinden muamele, makinelerden ise gümrük vergisi alınmaması hususlarının da 6088 sayılı kanunun turizm ve tanıtma faaliyetlerine hizmet etmek üzere kullanılacak araç-gereçlerin ithalatı için sağladığı vergi muafiyeti⁶² kapsamına alınması hususunda kanun tasarısı hazırlanmasını ve bu çalışmalarda iki Bakanlığın beraber çalışmasını teklif etmiştir⁶³. Yine benzer çalışmalar kapsamında İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü ile BYTB arasında yurt içinde ve dışında ülke

⁵⁹ **Turizm Bülteni**, S.17, (30 Kasım 1962), s.1.

⁶⁰ Selâhaddin Çoruh, *"Turizm Propaganda IX"*, **İller ve Belediyeler Dergisi**, Türk Belediyecilik Derneği, S.153, (Temmuz 1958), s.287.

⁶¹ **BCA**, 030.18.1.0.154.61.20; **BCA**, 030.18.1.0.154.71.4; **BCA**, 030.18.1.0.163.65.1.

⁶² **RG**, 05.06.1953, S.8426.

⁶³ **BTDKSRT**, s.59-60.

sanat ve kültürünün tanıtılması amacıyla belgesel film çalışmalarına ilişkin olarak işbirliği tesisi hususunda mutabakata varıldığı anlaşılmaktadır⁶⁴.

Bu dönemde TBMM’de, iç turizmi geliştirmek ve teşvik etmek amacıyla ne gibi tedbirler düşünüldüğüne dair sorulan bir soruya BYT Bakanı Abdullah Aker şu cevabı vermiştir⁶⁵:

Vekâletimiz, memleketimizin turistik bölgelerini yabancılara tanıtmak için muhtelif dillerde broşürler çıkartmakta olduğu gibi çekilen filimler, dış teşkilâtımıza gönderilmekte ve bu filimler Ataşeliklerimiz ve Haberler Bürolarımız vasıtasıyla o memleket halkına gösterilmekte ayrıca, yabancı memleketler festivallerine de filmlerimizle iştirak edilmektedir. Bu faaliyetlerin memleketimizi tanıtıcı olduğuna, müspet neticeler verdiğiine ehemmiyetle işaret etmek isteriz. Bu arada, memleket içi festivallere de her nevi yardımlar yapılmakta, festival işleri kolaylaştırılmaktadır.”

Aker, bu ifadeleriyle ülkedeki turistik propaganda çalışmalarının profilini çizmiştir. Bu anlamda turistik film konusuna özellikle dikkat çekmesi önem arz etmektedir.

İstanbul Valisi Niyazi Akı, Amasya’daki valilik görevi sırasında şehrin turistik yerlerinin filmlerini çekirmiş ve bu filmlerin İstanbul’daki İnci Sineması’nda gösterime girmesini sağlamıştır⁶⁶. Türkiye Tabiatını Koruma Cemiyeti yetkilisi Muvaffak Uyanık’ın belirttiğine göre, bu yıllarda Türkiye’ye Avusturya’dan gelen dağcı ve portatif sandal sporcuları Fırat Nehri’nde Hakkari Cilo ve Sat dağlarında renkli filmler çekmişler ve bu çekimler doğrultusunda Avrupa’nın çeşitli şehirlerinde Türkiye hakkında 60 kadar konferans vermişlerdi. Bu faaliyetler Uyanık’ın da belirttiği üzere Türkiye lehine önemli bir propaganda vasıtası olmuştur⁶⁷.

Turizme açılan Türkiye’nin bu dönemde, turistik, kültürel, sanatsal, tarihî ve ekonomik potansiyelleri, uluslar arası alandaki ilişkileri ve ülkede gerçekleştirilen uluslararası toplantılar da filme alınmıştır. Ayrıca Cumhurbaşkanı, Başbakan, TBMM Başkanı ve Bakanların yurt içi ve yurt dışı gezileri, temel atma ve açılış törenleri ile Türkiye’nin temel siyaset anlayışına dair konular, yabancı devlet adamlarının Türkiye’yi ziyaretleri de filme alınarak yurt içinde ve yurt dışında kamuoyunun dikkatine sunulmuştur⁶⁸. 27 Mayıs 1960 tarihindeki Hükümet darbesi ve ordunun idareye el koymasıyla BYTB, 1961 seçimlerine kadar çalışmalarının bir bölümünü iç

⁶⁴ BTDKSRT, s.10.

⁶⁵ TBMM ZC, D.XI, C.10, İ.3, 1. İ., 01.11.1959, s.10.

⁶⁶ İller ve Belediyeler Dergisi, S.192, (Ekim 1961), s.285.

⁶⁷ BTDKSRT, s.37.

⁶⁸ Er, Türkiye’de Basın Yayın ve Tanıtma, s.128-130.

ve dış kamuoyunun Türkiye üzerindeki rejim kaygılarını silmeye yöneltmiştir. Bu şekilde çeşitli lisanlarda basılan muhtelif kitaplar, broşürler, fotoğraflar ve yabancı dillere çevrilmiş filmler yurt dışındaki basın ataşelikleriyle diğer temsilciliklere gönderilmekteydi⁶⁹.

Ünlü yabancı film yapımcılarının da Türkiye'nin tarihî ve tabii güzellik ve zenginliklerine ilgi gösterdiği söz konusu dönemde Türkiye'nin değerlerini dikkate alan turistik mahiyette film çekme girişimlerinde artış yaşandığı görülmektedir⁷⁰. Buna örnek olmak üzere, “*Modern Cinema Siystem*” (M.C.S) adlı Alman film şirketi Akdeniz ülkelerini içine alan turistik bir film çekerek, bu filmde Türkiye'ye geniş yer ayırmıştı. 25 dakikalık renkli film için yelkenli bir gemi ile seyahat eden yapımcılar Alanya'dan İstanbul'a kadar bütün Türk sahillerini, Aspendos Tiyatrosu'nda Ferhat Onat'ın Cumhurbaşkanlığı Filarmoni Orkestrası eşliğinde verdiği konseri, İstanbul'da tarihî mehter takımını ve Bursa kılıç kalkan ekibini de çekim programına dâhil etmişlerdi. Bu filmin dünya sinema ve televizyonlarında gösterime girmesi planlanmıştı. Buna ek olarak, “*Deansgate*” adlı film şirketi meşhur “*Roma Tatili*” adlı filmde yola çıkarak İstanbul'da geçen ve şehrin tarihî ve turistik yerlerinin özellikle çekileceği, başrollerini George Sanders ve Rosalind Russell gibi tanınmış sanatçıların paylaştığı bir film için çalışmalara başlamış, ünlü Fransız yapımcı Samy Alphon ise Türk-Fransız ortak yapımı olarak başrolde Marina Vlady'nin yer aldığı “*Ölmeyen Kadın*” (L'immortele) adlı filmi İstanbul'da çekmeye karar vermişti. Alphon ayrıca İstanbul'un fethi gibi tarihî olaylara, Nasreddin Hoca, Barbaros Hayreddin Paşa, Hürrem Sultan, Atatürk gibi tarihî kişiliklere, Türk kadınına, Türk folkloru, minyatürleri ve pehlivanları gibi kültürel unsurlara, Antalya, Efes, Bergama, Göreme gibi tarihî ve turistik yerlere, Türkiye sanayisi gibi güncel konulara yönelik filmler çekmek üzere çalışmalarda bulunmuştu.⁷¹ Aslen Kayserili bir Rum ailenin çocuğu olan ünlü Amerikalı tiyatro ve sinema rejisörü Elia Kazan bu dönemde menajeri ile İstanbul'a gelmiş ve kendi hayatını canlandıran ve çekimleri Kayseri'den başlayıp, İstanbul ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'ne uzanan bir film için hazırlıklara girişmiştir⁷². Ancak söz konusu filmin senaryosu, BYT Bakanı Kamuran Evliyaoğlu tarafından millî hisleri rencide eden ve tarihî hadiseleri çarpıtan unsurlar ihtiva ettiği gerekçesiyle kabul edilmemiş, senaryoda değişiklik yapılması kaydıyla filmin desteklenebileceği belirtilmiştir⁷³.

Resmi Turizm Teşekkülleri Milletlerarası Birliği tarafından turizm faaliyetlerini teşvik etmek üzere 1959'da “*Turistik Film Mükâfâtı*” düzenlenmiş, bu etkinliğe Türkiye'nin de iştirak etmesi yetkililerin turistik tanıtım ve propaganda çalışmalarına gösterdiği ilgiye işaret

⁶⁹ Er, *Türkiye'de Basın Yayın ve Tanıtma*, s.134.

⁷⁰ *Turizm Gazetesi*, S.1, 27 Eylül 1962, s.2.

⁷¹ *Turizm Bülteni*, S.3, (18 Şubat 1962), s.2.

⁷² *Cumhuriyet*, 21.01.1962, s.5.

⁷³ *Cumhuriyet*, 06.04.1962, s.5.

etmiştir. Bu yarışmada ödülü İngiliz yapımı olan “*Üç Mevsim*” adlı filmin kazandığı görülecektir⁷⁴.

BYTB döneminde, radyo yayınlarının dünyada uygulanan en etkili propaganda şekli olduğu görülmektedir. Türkiye’de uzun yıllardır eski dinleme cihazlarıyla sürdürülen “*Radyo Dinleme Servisi*”nin çalışmaları yurt dışından, özellikle Almanya’dan temin edilen teknik yardımla yeniden düzenlenmiştir. Yeni radyo alıcıları, ses kaydeden cihazlar, yabancı ajansların “*hell*” sistemiyle yayınlanan haberlerini tespit eden “*Hell-Scriber*” aletleri kullanılarak iletişim büyük ölçüde hız kazanmıştır.⁷⁵ Türkiye’de turizmin geliştirilmesi hususunda radyolara büyük iş düştüğünü belirten Altemur Kılıç, radyoların Türkiye’de yerli halk için bile meçhul kalmış tabii güzellikleri ve tarihî değerleri yabancılara 15 yabancı dilde yayın yapan kısa dalga yayınlar vasıtasıyla tanıtmak ve turizm propagandası yapmak suretiyle önemli bir görev üstlendiğini belirtmiştir. Bu dönemde kurulan “*Türkiye Radyoları Merkez Programı Müdürlüğü ve Transkripsiyon Servisi*”, yabancı radyolarla girişilen program mübadelesi çerçevesinde yabancı antenlerden Türkiye’nin turistik propagandasını yapma imkânına kavuşmuştur⁷⁶. Bu teknik gelişmeler ülke içinde dinleyicilere ulaşmak hususunda daha etkili olmaktadır. Turizm fikrinin geniş halk kitlelerine yayılabilmesi ve müspet bir turizm zihniyetinin tesisi için BYTGM döneminde olduğu gibi Ankara Radyosu’nda “*Haftanın Turizm Konuşması*” saati devam ettirilmiştir⁷⁷. Benzer yayın çalışmaları kapsamında yurt içindeki yabancı misafirler ve turistler için hazırlanan ve 25 Aralık 1962 sabahı Ankara, İstanbul ve İzmir radyolarında yayınlanan özel turistik tanıtma programı da Anadolu topraklarındaki Hıristiyanlık geçmişine temas etmesi nedeniyle büyük ilgi çekmiştir. Ülkede bulunan yabancılar tarafından bu programın Türklerin tarihe ün salmış dini hoşgörüsüne güzel bir örnek teşkil ettiği vurgulanmıştır⁷⁸.

ABD’de önemli bir dinleyici kitlesine sahip olan “*Büyük Amerikan Radyo Şirketi*” haftada bir kez Türkiye ile ilgili 15 dakikalık bir program yapmakta idi. Hatta bu programlardan birinde bahse konu olan Piri Reis’in, Amerika kıtasının keşfinden 400 yıl kadar önce Türkler tarafından bilindiğini ispat eden başarılı haritacılık çalışmaları programı takip eden Amerikalıları oldukça şaşırtmıştı⁷⁹. Benzer şekilde, Türkiye’de uzun bir süre arkeolojik araştırmalarda bulunan tanınmış ilim adamı Michael Gough, Noel münasebetiyle Anadolu’da Hıristiyanlığın ilk dönemlerine ait yerler hakkında turistik bir program hazırlamış ve bu

⁷⁴ **TTOK Belleteni**, S.219-220, (Nisan-Mayıs 1960), s.5.

⁷⁵ Er, **Türkiye’de Basın Yayın ve Tanıtma**, s.133.

⁷⁶ Altemur Kılıç, “*Turizm ve Radyolarımız*”, **Turizm Bülteni**, S.16, (30 Kasım 1962), s.2.

⁷⁷ **BTDKSRT**, s.16.

⁷⁸ **Turizm Bülteni**, S.17, (30 Kasım 1962), s.2.

⁷⁹ Hasan Refik Ertuğ, “*Amerikalılara Türkiye’yi Nasıl Tanıtabiliriz?*”, **TTOK Belleteni**, S.214, (Kasım 1959), s.5-7.

program “*British Broadcasting Corporation*” (BBC)’in Avrupa servisinde Noel gecesi yayınlanmıştır. Yine bu dönemde Türkiye’yi ziyaret eden Brideson adlı meşhur program yapımcısı, BBC aracılığıyla bütün İngiltere’de Türkiye’yi turistik özellikleriyle tanıtmak üzere bir program hazırlamıştır⁸⁰.

BYTB ile New York Haberler Bürosu koordinasyonu ile yeni yıl ve Noel bayramı münasebetiyle ABD’de dağıtımı yapılmak üzere özel bir plak hazırlanmıştır. Türkiye’nin turistik yerlerinin resimleri ile süslenmiş bulunan 45 turluk plakta Antalya bölgesinde doğmuş, yaşamış ve ölmüş olan Noel Baba’nın hikayesi anlatılmakta, ülkenin turistik ve tarihî yerleri hakkında bilgi verilmekteydi. Plakın fon müziği ise Türk halk müziğinin ezgilerinden yararlanılarak oluşturulmuştu. Bu özel plak radyo istasyonlarına, 2100 adet günlük gazeteye, 2000 seyahat acentesine ve kongre üyesi, vali, yazar gibi önemli şahsiyetlerden müteşekkil 10.000’den fazla kişiye ve okullara gönderilmişti. ABD’de büyük ilgi topladığı anlaşılan bu plak, Noel tatili süresince sayısı 300’ü aşan radyo istasyonu tarafından defalarca çalınmıştı. Hatta bu plakın okullarda eğitim materyali olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. New York Haberler Bürosu’na gönderilen binlerce teşekkür mektubunda, radyo idarecileri ve gazeteciler tarafından “*Türkiye’nin genel ve turistik propagandası için mükemmel bir hamle ve yılın en başarılı tanıtma hadisesi*” olarak vasıflandırılan plak, aralarında ABD eski Cumhurbaşkanı Dwight David Eisenhower ve General Mac Arthur da dahil olmak üzere bir çok önemli şahsiyetin Türkiye hakkında övgü dolu sözler söylemesine neden olmuştur.

Gazeteci ve yazar Muhlis Demren, turistlere ülkenin sanatsal, tarihî, coğrafi değerlerini abartısız bir şekilde aktarmanın, konaklama tesislerine ve ulaştırma vasıtalarına dair ayrıntılı kitap, broşür ve tarife bilgilerini vermenin ülke turizminin hareketlenmesine yönelik etkin hamleler olacağını dile getirmiştir. İmar ve iskanıyla düzenli bir yapı arz eden şehirlerin propagandasının yapılmasının da turistleri etkilemek açısından dikkate değer bir yaklaşım tarzı olduğunu vurgulamıştır⁸¹. Nitekim, bu yıllarda BYTB Turizm Dairesi Enformasyon Bürosu tarafından Antalya, İstanbul ve Türkiye broşürleri basılmakta ve talep edenlere dağıtılmakta idi⁸². Bakanlığın çalışmalarıyla 1958’de “*Türkiye’de Tatil*” başlıklı bir broşür hazırlanmış, daha önce Almanca, İtalyanca, İngilizce, Fransızca olarak basımı yapılan “*Akçakoca*” adlı broşür Türkçe olarak yeniden düzenlenmiştir⁸³. Yine bu dönemde hususi bir çalışmayla İskenderun Bölgesi Turizm Şefliği’nin Hatay’ın tarihî güzellikleri ve turistik değerini gösteren

⁸⁰ **Turizm Bülteni**, S.17, (30 Kasım 1962), s.2.

⁸¹ Muhlis Demren, “*Turistik Propaganda*”, **Turizm**, S.2, (Nisan 1960), s.7.

⁸² **TTOK Belleteni**, S.204, (Ocak 1959), s.11.

⁸³ **BTDKSRT**, s.32.

İngilizce ve Türkçe bir broşür hazırladığı anlaşılmaktadır⁸⁴. Benzer şekilde TTOK tarafından da çeşitli lisanlarda broşür, dergi, duvar ve masa takvimleri basılmakta ve bunlar çeşitli ülkelerdeki turizm müesseselerine dağıtılmaktaydı⁸⁵. Türkiye'ye gelen turistlere kolaylık sağlamak üzere ülkedeki mevzuat, seyahat ve konaklama imkânları hakkında bilgi veren izahname de TTOK'nın tanıtma ve propagandaya yönelik yayın çalışmaları arasında yer almıştır⁸⁶. Bu dönemde Denizcilik Bankası da Türk yolcu gemilerine yabancıların ilgisini daha fazla çekmek ve bu suretle aynı zamanda Türk turizm sanayisini desteklemek üzere geniş bir reklam ve propaganda çalışmasına girişmiştir. İlk olarak Karadeniz vapurunda siyah-beyaz ve renkli bir film ile çeşitli fotoğraflar çekilmiş, İstanbul'da temsiller vermekte olan 12 buz revüsü artisti bu film ve fotoğraflar için modellik yapmışlardı. Bu film ve fotoğrafların kartpostal, afiş ve broşür hâlinde yerli ve yabancı seyahat acentelerine gönderildiği anlaşılmaktadır⁸⁷. Söz konusu dönem itibariyle, Hükümet'in turizm ile ilgili uzun vadeli kararları uygulamaya geçirilinceye kadar İstanbul'da turistleri memnun edecek kısa vadeli ve pratik tedbirleri almak üzere "*İstanbul Vilayeti Turizm Komitesi*" teşkil edilmiş⁸⁸ ve söz konusu komite tarafından 8 Haziran 1961'de başlayıp, bir ay devam eden bir "turizm kampanyası" düzenlenmişti. Vali ve Belediye Başkanı Refik Tulga'nın açılış konuşmasıyla başlayan kampanya sürecinde turistik yerlerin resimlerini ihtiva eden binlerce panonun, şehrin çeşitli ticarethane vitrinlerinde, demiryolu istasyonlarında ve Denizcilik Bankası iskelelerinde teşhir edildiği ve bu panolarda halkın gelen turistlere ilgi göstermesi konusunda veciz ifadelerle de yer verildiği görülmüştü⁸⁹.

Hasan Refik Ertuğ, 1959 yılı itibariyle Başvekil Adnan Menderes'in ABD'ye yaptığı seyahat münasebetiyle, ABD'de Türkiye'ye ve Türklere karşı ilginin arttığını büyük otellerde ve önemli gazetelerde Türk Haberler Bürosu'nun haftalık haber bültenini veya ülkeyi tanıtmak üzere hazırladığı broşürleri bulmanın mümkün olduğunu belirtmiştir⁹⁰. Avrupa'da da Türkiye manzaralarına yer veren turistik tanıtım dokümanlarına rastlanabilmekteydi. Örnek olarak, Macaristan Turizm Ofisi'nin bastığı bir prospektüste Eğri'deki Türk minaresinin resmine yer verdiği görülmüştür⁹¹. Fransız Hava Yolları Şirketi tarafından yayınlanan "*Dünyanın Dört Köşesinde Tatil*" adlı renkli turistik broşürde de Türkiye'ye geniş yer ayrılmıştır. Türkiye'nin görülmeye değer birçok tarihî, tabii ve turistik yere sahip olduğu, İstanbul'un değişik medeniyetlere ait eserleri içinde barındırdığı belirtilmiş ve Bizans kiliselerinin, camilerin ve

⁸⁴ TTOK Belleteni, S.204, (Ocak 1959), s.7.

⁸⁵ TTOK Belleteni, S.218, (Mart 1960), s.4.

⁸⁶ Çelik Gülersoy ve diğerleri, **Ulusa Adanan Bir Cumhuriyet Anıtı Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu 1923**, Ankara, 2009, s.67.

⁸⁷ Nadir Dayı, "*Denizcilik Bankası'nın Reklam Kampanyası*", **Cumhuriyet**, 22.07.1961, s.5.

⁸⁸ Fazlı Ayverdi, "*Turizmde Yeni Zihniyet*", **İller ve Belediyeler Dergisi**, S.192, (Ekim 1961), s.110.

⁸⁹ **Cumhuriyet**, 05.06.1961, s.2.

⁹⁰ Ertuğ, "*Amerikalılara Türkiye'yi Nasıl Tanıtabiliriz?*", s.5-7.

⁹¹ TTOK Belleteni, S.225, Ekim 1960, s.9.

müzelerin önemine işaret edilmiştir. Ayrıca broşürde yer alan “*Türkiye’nin güneşi Yunanistan’dan daha parlaktır.*” cümlesi dikkat çekmiştir⁹².

Karayolları Umum Müdürlüğü tarafından her sene turistler için basılan “*Karayolları Haritası*”nda BYTGM’nin teklifi üzerine 1959 yılı itibariyle bazı yenilikler ve ilaveler yapılmış, buna göre haritada tarihî yerler, arkeolojik abide ve harabeler ayrı renklerle gösterilmişti. Bütün bu çalışmalarla turistlerin Türkiye’de kaldıkları süre içinde daha rahat ve kolay seyahat imkânı bulmaları amaçlanmıştı⁹³.

“*Resmi Turizm Teşekkülleri Milletlerarası Birliği*” (UIOOT) tarafından 1959’da düzenlenen “*Milletlerarası Turizm Afişi Mükâfatları*” dünya sathında turistik tanıtım ve propaganda faaliyetlerini destekleyen önemli bir turistik etkinlik olmuş, yarışmaya birçok ülke gibi Türkiye de katılmıştır. Ancak afiş ödülü için Norveç, İrlanda ve Japonya dereceye girmişlerdir⁹⁴.

BTYB döneminde yayınlanan ülke tarihi ve turizmi hakkında bilgi veren rehber eserler ile kitaplar da Türkiye’de gerçekleştirilen tanıtım ve propaganda çalışmalarına ciddi derecede katkı sağlamıştır. BYTB Turizm Dairesi Enformasyon Bürosu tarafından Ankara Üniversitesi Kütüphanesi’nden yararlanılarak hazırlanan “*Hakkâri Cilo ve Sat Dağları Rehberi*” adlı depliyant izahatının Türkçe, Almanca, İngilizce olarak basımı gerçekleştirilmiştir. Almanca ve İtalyanca, “*Göreme Kaya Manastırları Rehberi*” ile “*Turistik Otel Rehberi*” de bu dönemde hazırlanan tanıtıcı yayınlar arasında yer almıştır. BYTB’nin yürüttüğü çalışmalar neticesinde daha büyük çaplı bir eser olarak Türkiye’yi bölge bölge tanıttak bir “*Türkiye Rehberi*” hazırlıklarına girişilmiştir⁹⁵. Bu dönemde Abdülhak Şinasi Hisar tarafından kaleme alınan ve İstanbul Enstitüsü’nün desteğiyle yayınlanan “*Pierre Loti ve İstanbul*” adlı eser⁹⁶ Çelik Gülersoy tarafından: “*Eser, bize göre tarih, medeniyet, edebiyat ve lisanımız bakımından son zamanların en önemli yayınıdır.*” şeklinde tanımlanmıştır⁹⁷. Reşad Ekrem Koçu’nun “*Topkapı Sarayı*” adlı eseri de yine söz konusu dönemde yayınlanan ve İstanbul’un tanıtımına hizmet eden önemli eserler arasında yer almıştır⁹⁸. BYTGM eski Turizm Dairesi Müdürü Süreyya Ergün’ün İktisat Fakültesi Mecmuası’nda 1957’de yayınlanan ve 1960’ta ayrı basımı yapılan

⁹² **Turizm Bülteni**, S.1, (19 Ocak 1962), s.2.

⁹³ **TTOK Belleteni**, S.199-200, (Ağustos-Eylül 1958), s.20.

⁹⁴ **TTOK Belleteni**, S.219-220, (Nisan-Mayıs 1960), s.5.

⁹⁵ **BTDKSRT**, s.32.

⁹⁶ Abdülhak Şinasi Hisar, **İstanbul ve Piyer Loti**, İstanbul Enstitüsü yayınları, İstanbul, 1958.

⁹⁷ Çelik Gülersoy, “*Pierre Loti ve İstanbul*”, **TTOK Belleteni**, S.208-209, (Mayıs-Haziran 1959), s.20.

⁹⁸ Reşad Ekrem Koçu, *Topkapı Sarayı*, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kolektif Şirketi, İstanbul, 1960; **TTOK Belleteni**, S.219-220, (Nisan-Mayıs 1960), s.11.

“*Modern Turizmin Temayülleri ve Turizm Ekonomisi*” adlı makalesi⁹⁹ ile hâlihazırda BYTB Turizm Dairesi Müdürü olarak görev yapan Selahattin Çoruh’un İstanbul ve Ankara Turistik Otel-Lokanta ve Emsali İşverenler Sendikası tarafından 1962’de yayınlan “*Ekonomik Dayanağımız Turizm*” adlı eseri ise turizm kavramını genel anlamıyla değerlendiren ve Türkiye’deki turizm literatürüne katkı sağlayan iki önemli çalışma olmuştur¹⁰⁰.

Türk turizm literatüründe önemli bir yeri olan “*Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*” BYTB döneminde de yayın çalışmalarını sürdürmüş ve ülke ve dünya sathındaki turizm faaliyetlerini konu alan içeriği ile alanındaki özgün yerini korumuştur. Bu çalışmalara ek olarak, ilk sayısı 1958’de yayımlanan “*Havacılık ve Turizm*” dergisi, BYTB Turizm Dairesi tarafından 15 günde bir olarak “*Türkiye’nin ekonomik ve sosyal kalkınması ancak turizm sayesinde mümkün olacaktır*” ibaresiyle ilk sayısı 19 Ocak 1962 tarihinde yayınlanan “*Turizm Bülteni*”, “*Haftalık, Turistik Siyasi, İktisadi ve Kültürel Gazete*” ibaresiyle Türkçe ve İngilizce olarak ilk sayısı 27 Eylül 1962 tarihinde çıkan, sahipliğini ve mesul müdürlüğünü Necmiye Atalan’ın yaptığı, Türkiye ve dünyadaki turistik otellere, turizm ve seyahat acentelerine, sefaretlere ve ticari müesseselere dağıtımı yapılan “*Turizm*” gazetesi, Türkiye Millî Gençlik Teşkilatı (TMGT) Turizm Müdürlüğü’nün yayın organı olarak ilk sayısı 1960 yılı Nisan ayında çıkan “*Turizm*” dergisi, BYTB’nin desteğiyle mesul müdürlüğünü Sunal Ereörnek’in yaptığı, ilk sayısı 1962 yılı Haziran ayı itibariyle çıkarılmaya başlanan “*Turizm Dünyası*” dergisi söz konusu dönem itibariyle Türkiye turizmi hakkında bilgilendirici ve tanıtıcı konuları işleyen önemli yayın organları olmuştur.

Ülke dışındaki tanıtım ve propaganda faaliyetlerinde, ülke sathındaki turizm odaklı yayın faaliyetlerine göre yabancıların Türkiye ile ilgili kaleme aldıkları eserlerin etkisi hiç şüphe yok ki daha fazla olmuştur. Türkiye’yi turistik açıdan dışarıdan bir gözle değerlendiren bu kapsamdaki çalışmalara geniş çaplı olarak değinmekte fayda vardır. Dr. Ising Verlag ile Dr. Herbert Krefit’in İstanbul ve Bursa seyahat notlarını fotoğraflarla zenginleştirerek 1956’da yayınladıkları “*Istanbul-Bursa in Worth und Bild Gefast*” adlı eser bu tür çalışmalar arasında yer almıştır. Ortaçağ kilise ve mozaiklerinden çok Müslüman Türk eserlerine yer vererek, Türk sanatının seçkin eserlerini gözler önüne seren bu yayın faaliyetinin yabancı kamuoyunda dikkat uyandırdığı anlaşılmaktadır¹⁰¹.

⁹⁹ Bkz.; Süreyya Ergün, **Modern Turizmin Temayülleri ve Turizm Ekonomisi**, Sermet Matbaası, İstanbul, 1960.

¹⁰⁰ **Turizm Gazetesi**, S.5, 5 Kasım 1962, s.2.

¹⁰¹ Çelik Gülersoy, “*Türkiye Hakkında Yeni Neşriyat: İstanbul-Bursa*”, **TTOK Belleteni**, S.199-200, (Ağustos-Eylül 1958), s.15.

Fransız Sanat Tarihçisi ve Arkeoloğu Prof. Dr. Albert Gabriel'in 1958'de yayınlanan "*Une Capitale Turque: Brousse, Bursa*" adlı eseri şehirdeki Türk mimari eserleri hakkında bilgi vermiş ve bu eserleri resimleriyle teşhir etmiştir. Fransız Arkeoloji Enstitüsü ile Millî Eğitim Bakanlığı'nın desteğiyle yayınlanan eserinde Gabriel, Bursa'ya "*Aziz Beldemiz*" şeklinde hitap etmiştir. Hasan Ali Yücel, Batı bilim dünyasına bağımsız bir Türk mimarisinin olduğunu kabul ettiren isim olarak değerlendirdiği Gabriel'in söz konusu eserini medeniyet davasında birçok haksızlığa uğrayan Türk milletine kıymetli bir armağan olarak takdim etmiştir¹⁰².

İsviçre'de Zürih'teki Fretz&Wasmuth adlı yayınevi 1959'da Türkiye ile ilgili bilgileri de ihtiva eden üç kitap hazırlamıştır. Bunlardan Hellmut Hell'in "*İstanbul*" isimli resimli büyük boyutlu kitabı, şehirde bulunan Türk-İslam eserlerinden daha çok Bizans eserlerine yer vermiş, bununla birlikte İstanbul'un tarihî ve tabii güzelliklerini tanıtan önemli bir çalışma olmuştur. Diğer bir kitap, İsviçreli Josef F. Bossart ile bir arkadaşının motosiklet ile Türkiye üzerinden Hindistan'a olan seyahatlerinin hatıralarını içeren "*Stürmische Wüsten, Grüner Mond: Eine Radreise Durch D. Orient*" adlı eser idi. Bu seyahatin Kızılırmak'tan İran sınırına kadar Türkiye ile ilgili kısımları bir macera anlatısıyla kaleme alınmıştı. Üçüncü kitap ise Girit Adası'nın resimli bir kitabı idi. Kitapta, adadaki nüfus ve iskân durumu, Türk camileri ve tabii güzellikler hakkında bilgi verilmişti¹⁰³.

Almanya'daki Tübingen şehrinde bulunan "*Hopfer Verlag Yayınevi*" tarafından, İstanbul'a ait bir albümün de müellifi olan Vera Hell'e hazırlatılan küçük boyutlu rehber Türkiye'ye ait turistik bir başvuru eseri olmuştur. Turistik yerlerin planlarını içeren rehber eserlere ciddi derecede ihtiyaç duyulan söz konusu dönemde yayınlanan bu eser önemli bir boşluğu doldurmuştur. Bu rehber İstanbul, Edirne, Bursa, Efes, İzmir, Bergama, Priene ve Troya hakkında ziyaret bilgilerini ve buralara ait harita, plan ve krokileri içermekte idi¹⁰⁴. Almanya'da Türk tarihine ve lisanına dair yayınlarıyla dikkat çeken "*Otto Harassowitz Yayınevi*" de Herbert Jansky'nin Almandan Türkçeye mufassal lüğatinin "J" harfine kadar olan ilk cildini neşrederek, ticari ve kültürel ilişkileri gün geçtikçe gelişen iki ülke arasındaki kültürel bağların da kuvvetlenmesine yardımcı olmuştur¹⁰⁵. Yine bu dönemde, İtalya'nın kuzeybatısındaki Novara'da faaliyet gösteren "*Instituto Geografico de Agostini*" adlı kuruluş tarafından "Türkiye" adlı bir eser ile "*Visioni di İstanbul*" adlı bir albümün yayımlandığı

¹⁰² Hasan Ali Yücel, "*Prof. Gabriel'in Bursası*", **TTOK Belleteni**, S.208-209, (Mayıs-Haziran 1959), s.7-8; Ayrıca bkz.; R.N. Darago, "*Bursa'ya Layık Bir Abide*", **TTOK Belleteni**, S.210-211, (Temmuz-Ağustos, 1959), s.3-5.

¹⁰³ Çelik Gülersoy, "*Türkiye Hakkında Yeni Neşriyat*", **TTOK Belleteni**, S.215, (Aralık 1959), s.20.

¹⁰⁴ Çelik Gülersoy, "*Hopfer Rehberi*", **TTOK Belleteni**, S.225, (Ekim 1960), s.20.

¹⁰⁵ Çelik Gülersoy, "*Yeni Neşriyat: Almandan Türkçeye Lügat*", **TTOK Belleteni**, S.201, (Ekim 1958), s.12.

görülmektedir. Enstitü bu eserleri kendi imkânları ile basarak dünyanın belli başlı yayınevlerine dağıtmıştır¹⁰⁶. Günlük Alman gazetelerinde siyasi ve sosyal konularda yazılar yazan Kasimir Edschmid, Güney Avrupa'ya yaptığı bir seyahate dair hatıralarını “*Stürme und Stille am Mittelmeer*” adlı eseriyle 1959'da yayınlamıştır. Yazar Avusturya, İtalya, Yunanistan ve Ege adaları manzaralarının yanı sıra Kıbrıs'tan, Anadolu sahillerinden ve İzmir'den de bahsetmiştir. Yazarın Kıbrıs ve Ege Adaları konularında siyasi alanda Yunan tezlerine karşı Türkiye'nin lehinde görüşlerde bulunması dikkat çekmiştir¹⁰⁷. Aynı yıl Londra'da neşredilen Freya Stark'ın “*Riding to the Tigris*” adlı eseri Van Gölü'nün güneyinde kalan Hakkari ve Siirt vilayetleri ile Irak sınırına kadarki bölgeler hakkında tanıtıcı bilgiler vermekte ve yöre halkına ait fotoğraf ve yazıları içermekte idi. BYTGM'nin materyal yardımı ile 1957'de Phoenix House Ltd. tarafından Londra'da yayınlanan İrfan Orga'nın “*The Young Traveller in Turkey*” adlı kitabı ise kardeş iki talebenin ülke içinde hayali yolculuklarını anlatan, gençlere yönelik bir seyahat kitabı idi¹⁰⁸.

ABD'deki Yale Üniversitesi'nde görev yapan Prof. Dr. Röthlisberger'in İsviçre'nin Bern şehrindeki “*Kümmerly+Frey Yayınevi*” tarafından yayınlanan “*Türkiye Tarihine Seyahat*” adlı eseri Ege adalarından Çeşme'ye uzanan bir yolculukla başlamaktaydı. Ziyaret edilen şehirlerin fotoğraflarının yanı sıra gravürlerine de yer verilen kitabın sonunda Venedikli Marco Polo'dan Hollandalı Fransisken Rubruck'a kadar birçok seyyahın ve muharririn seyahatnamelerinde Türkiye'ye dair verdikleri özgün bilgiler dostça bir yaklaşımla aktarılmıştı¹⁰⁹. Almanya'nın Hükümet merkezi Bonn'da Millî Meclis'in haftalık faaliyetlerini aksettiren “*Das Parlament*” adlı gazetenin 24 Ağustos 1959 tarihli nüshası Türkiye'ye tahsis edilmiş “fevkalade nüsha” olarak tanzim edilmişti. Yetkili yazarlar tarafından Türkiye ile ilgili birçok konuda yazılmış tarihî-felsefî makaleler ülkenin uluslararası alanda siyasi ve medeni anlayışını ortaya koymayı hedeflemişti¹¹⁰. Bu yıllarda tanınmış yazar H. Sperl de Viyana'da “*Das Kleine Volksblatt*” gazetesinde “*Mucizeler Diyarı Anadolu*” başlıklı bir yazı yazarak, Akdeniz sahillerini “*Şarkın Rivierası*” ve ideal kamp yerleri olarak aksettirmiş ve Anadolu halkının misafirperverliğinden bahsetmiştir¹¹¹. ABD'de yayınlanan “*Sports Illustrated*” isimli derginin müdürlerinden Mitchell Carceton'un Türkiye'yi Amerikalılara tanıtmak amacıyla bu yıllarda Türkiye'ye geldiği ve Antalya'ya ve oradan da İzmir'e seyahat ederek buralardaki tarihî eserleri resimlerle tespit ettiği anlaşılmaktadır. İstanbul'u ilginç bir şehir olarak

¹⁰⁶ Çelik Gülersoy, “*Türkiye Hakkında Neşriyat*”, **TTOK Belleteni**, S.218, (Mart 1960), s.10.

¹⁰⁷ Bahsi geçen kitap için bkz.; Kasimir Edschmid, **Eischmid Stürme und Stille am Mittelmeer**, Stutgart, H. Govers, 1959.

¹⁰⁸ Çelik Gülersoy, “*Türkiye Hakkında Neşriyat: Akdeniz Seyahatnamesi*”, **TTOK Belleteni**, S.221-222, (Haziran-Temmuz 1960), s.20.

¹⁰⁹ Çelik Gülersoy, “*Türkiye Tarihine Seyahat*”, **TTOK Belleteni**, S.225, (Ekim 1960), s.20.

¹¹⁰ Çelik Gülersoy, “*Das Parlament'in Türkiye Özel Sayısı*”, **TTOK Belleteni**, S.225, (Ekim 1960), s.20.

¹¹¹ **TTOK Belleteni**, S.218, (Mart 1960), s.9.

tanımlayan Carceton, ABD’de Türkiye’ye seyahat için acentelerin reklam çalışmalarına başladığını ifade etmesi ise ABD’de icra edilen turistik tanıtım ve propaganda faaliyetleri açısından önem arz etmiştir¹¹². Türkiye’de bulunan ve yaşayan İngiliz “*Daily Mail*” muhabiri Cedric Salter de görevi sırasında Türkiye’yi baştan başa gezme fırsatı bulmuş, bu suretle kaleme aldığı “*Introducing Turkey*” adlı eserinde ülkenin iklimi, mimarisi, toplumsal yapısı ve ülkedeki tatil imkanları hakkında esaslı bilgiler vermiştir¹¹³.

C- TURİSTİK HATIRA EŞYALARI

BYTB döneminde, turistik tanıtım ve propaganda faaliyetleri kapsamında mesafe kaydetmeye gayret gösterilen konulardan biri de turistik hatıra eşyası üretimi ve pazarlanması meselesi olmuştur.

Bu yıllarda BYTB tarafından “*Turizm Davasında Otelciliğin Etüdü*” ve “*Türkiye’ye Niçin Turist Gelir?*” başlıkları ile birer anket düzenlenmiş, bu münasebetle yapılan basın toplantısında Bakanlığın Turizm Müşaviri Necat Yurdakul yurt dışında turistlere yönelik propaganda ve ağırlama çalışmalarının Bakanlıkça temel ilke olarak ele alındığını ifade etmiştir. Bu doğrultuda hatıra eşya ve küçük el sanatlarının turizm sanayisi ile yakın ilişkisine temas etmiş ve bu sanatlarla iştigal eden köylerin kalkınmasında arz ettikleri önemi vurgulamıştır¹¹⁴.

Bu dönemde, Başbakanlık makamı bünyesinde teşkil edilen “*Mevzuat ve Hukuki Tedbirler Komisyonu*”nun Başbakanlık Müsteşar Muavini Muslih Fer’in başkanlığında 1961 Ocak ve Şubat aylarında gerçekleştirdiği toplantılar sırasında turistik hatıra eşyaları konusu da irdelenmiştir. Ülkede turistlerin rağbet edecekleri mahalli hususiyetleri taşıyan hatıra eşyası türünden el ve ev sanatları imalini teşvik ederek satın alıp, satışı arz etmek üzere bir teşkilata şiddetle ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Aynı zamanda küçük sanat erbabı için yeni iş sahaları açarak el emeğini değerlendirecek olan böyle bir teşkilatın finansmanı konusunda “*The Investment Company of America*” (ICA) adlı şirketin yardımından ve zirai mahsul fazlası karşılıklarından da faydalanılmasının mümkün görüldüğü ifade edilmiştir. Toplantılar sırasında Sanayi Bakanlığı temsilcisi küçük sanatkârların mali sıkıntılar içinde bulduklarına temasla imalatçıdan mamullerini doğrudan alabilecek bir teşkilata gerek olduğunu beyan etmiştir. Diğer yandan Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerde turistlere ve yabancılara döviz karşılığında satış yapmak üzere başka ülkelerde olduğu gibi özel mağazaların açılmasının da bu

¹¹² **TTOK Belleteni**, S.226, (Kasım 1960), s.7.

¹¹³ Söz konusu eser için bkz.; Cedric Salter, **Introducing Turkey**, Published by Methuen&Co, London, 1961.

¹¹⁴ **Cumhuriyet**, 23.07.1961, s.3.

çerçeve de düşünülmesi gerektiği, bu konuda Sanayi, Maliye, Ticaret ve Sanayi, Gümrük ve Tekel, BYT Bakanlıkları tarafından bir an evvel ortak bir karar alınmasının gereği ifade edilmiştir¹¹⁵.

Bu dönemde Başbakan İsmet İnönü tarafından teşkil olunan Bakanlar Kurulu'nun programının görüşülmesi sırasında Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Meclis Grubu adına Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz: "...iç ve dış turizmden beklediğimiz verimin tahakkukunda Türk el sanatları ile hediye lik turistik eşya konusunu süratle ele almak ve bu kollarda gelişme imkânlarının sağlanması için sürekli tedbirleri geciktirmeden ittihaz etmek lâzım geldiği kanaatindeyiz..."¹¹⁶ diyerek muhalefetin hükümetten beklentilerini dile getirmiştir.

1955'te kurulmuş olan Türkiye Turizm Bankası'nı daha etkin ve işlevsel bir hâle getirmek üzere bir kanun tasarısı hazırlanmış¹¹⁷, nihayetinde BYTB'ye verilen yetki çerçevesinde yatırımlara kredi ve proje desteği ile teknik konularda katkı sağlamak ve Merkezi İstanbul'da olmak üzere "*Türkiye Turizm Bankası Anonim Şirketi*" kurulmuştur. Bankanın turizm sanayisine yönelik olarak yapacağı işler arasında yer alan hatıra eşyası imal etmek veya ettirmek, satın almak ve satmak, müzelerle mutabakat halinde müzelerin propagandasına ve müze eserlerinin tanıtılmasına hizmet edecek neşriyat yapmak, kartpostal, biblo, tablo, albüm gibi hediye lik eşyaları imal ettirmek ve satmak gibi faaliyetler bulunmaktaydı¹¹⁸.

El sanatlarını turistik açıdan incelemek üzere, Necdet Yurdakul'un başkanlığında Eskişehir'e gelen Devlet Planlama Dairesi Özel İhtisas Komisyonu yetkilileri özellikle lületaşı imal yerlerinde incelemelerde bulunmuşlardır. Heyet mensupları önem verildiği takdirde yabancıların "*beyaz altın*" adını verdikleri lüle taşının ülkenin turizm davasında önemli bir rol oynayacağını belirtmişlerdir¹¹⁹. Nitekim Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)'nda yapılması öngörülen turistik yatırım programları ve propaganda harcamaları kapsamında hatıra eşya üretiminin ve pazarlanmasının desteklenmesi için de önemli miktarda pay ayrıldığı görülmektedir¹²⁰.

Cumhuriyet senatosunda 1963 yılı bütçe görüşmeleri sırasında Sanayi Bakanlığı Bütçesi görüşülürken Aydın milletvekili İskender Cenap Ege turizmin hızlı bir şekilde gelişme

¹¹⁵ TGHHR, s.35.

¹¹⁶ MMTD, D.1, C.6, T.1, 109. B., 05.07.1962, s.188 vd.

¹¹⁷ Esat Tekeli, "*Türizm Bankası Kanunu Teşekkül Hâline Getirilirken*", *Cumhuriyet*, 19.04.1960, s.2.

¹¹⁸ RG, 10.05.1960, S.10501.

¹¹⁹ *Cumhuriyet*, 08.02.1962, s.5.

¹²⁰ *Kalkınma Plânı (Birinci Beş Yıl/1963-1967)*, s.427; Cevat Geray, "*Kalkınma Plânı, Turizm ve Şehirciliğimiz*", *İller ve Belediyeler Dergisi*, S.207, (Ocak 1963), s.72-73.

göstermesiyle, hediyeelik turistik eşya sanayisinin kurulması hususunda meydana gelen gerekliliği dile getirmiştir. Bu gereklilikler karşısında, Almanya, İngiltere, Japonya ve İtalya gibi ağır sanayide ileri ülkelerde küçük sanatları koruyucu kanunların çıkarıldığına, dernekler kurulduğuna ve geniş organizasyonlar meydana getirildiğine değinen Ege, bu tedbirler sayesinde küçük sanatların milyonların geçimini sağlayan ve devletlere çeşitli menfaatler temin eden müesseseler haline geldiğine işaret etmiştir. Takiben senato üyelerine turistik eşya meselesinin Türkiye için yeni fakat önemli bir mesele olduğunu, ülkeye gelen turistlerin özellikle orijinal turistik eşya arayışı içine girdiklerini belirtmiştir. Buna karşılık Halk Bankası'nın konuya ilişkin raporlarında, el sanatları ve hediyeelik eşya konusu ile uğraşan ustalardan birçoğunun özgün ürünler ortaya çıkarabilecek kabiliyette olduklarını, ancak bu ürünlerin tutmama ve elde kalma riskini göze alamamaları nedeniyle ısmarlama usulüyle veya çevrenin ihtiyacına göre mal imal ettiklerini vurgulanmaktaydı. Bu ustaların kaygılarını giderecek projelerin hazırlanması, gerekli maddi kaynak ile malzemelerin temin edilmesi, yurt içi ve yurt dışına yönelik pazarlama imkânlarının hazırlanması hâlinde ciddi bir üretimin ve pazarlamanın söz konusu olabileceğini ifade etmiştir. Küçük sanatların bazılarının sanat enstitülerinde ve meslek okullarında tedris edilmekte olduğunu, buna ek olarak hediyeelik turistik eşya üretimine ilişkin sanatlar için de okullara dersler konulmasının önem arz ettiğini vurgulamıştır. Ege, eski Türk hayatı ile kılık kıyafet ve motiflerinden istifade edilerek yapılacak resim, bebek, heykel, biblo, ağaç oymaları, heykeller, bilezik, küpe, maskot, kolye ve yüzüklerin yurt içinde sürekli ve gezici sergiler düzenlenmesi, yurt dışında ise sergilerle birlikte vitrin düzenleme, fotoğraf, broşür ve katalog basım ve dağıtım gibi çalışmalarla turistik tanıtım ve propaganda faaliyetlerine önemli ölçüde katkı sağlanabileceğini de ifade etmiştir¹²¹.

Yine benzer çalışmalar kapsamında gazeteci, yazar ve bürokrat Hasan Refik Ertuğ, İtalyanların ABD'li yetkililere Washington şehrinde Potomac köprüsünün ayakları üzerinde yer almak üzere hediye ettikleri 4 heykelin İtalya'nın ve İtalyan sanatının tanıtımına hizmet ettiğini ifade etmiştir. Önemli bir turist potansiyeline sahip ABD'ye benzer amaçlar doğrultusunda verilecek Türkiye ile ilgili bir hatıra hediyeinin ülkenin tanıtımına ciddi bir katkıda bulunabileceğini vurgulamıştır¹²². Bütün bu öneriler söz konusu dönem itibariyle turistik tanıtım ve propaganda faaliyetleri konusunda ülke aydınlarının ve yetkililerinin özgün fikirler ve faaliyetler içinde olduğunu göstermektedir.

¹²¹ CSTD, D.1, C.1, T.1, 41. B., 06.02.1963, s.508-509.

¹²² Ertuğ, "Amerikalılara Türkiye'yi Nasıl Tanıtabiliriz?", s.5-7.

D- TERCÜMAN-REHBERLER VE AĞIRLAMA FAALİYETLERİ

BYTB döneminde, turizm elçileri durumunda olan tercüman ve rehberlerin yetiştirilmesi ve eğitimi hususunda mevcut imkânlar doğrultusunda ciddi çalışmalarda bulunulduğu görülmektedir. Bakanlığın teşvikiyle İstanbul'da "*Tercüman Rehberler Birliği*"nin kurulması bunun bariz bir göstergesini oluşturmaktadır. Ancak bu kuruluşun kısa vadede etkin bir çalışma imkânına sahip olamadığı anlaşılmaktadır¹²³. Bu yöndeki eksiklik çeşitli kurum ve kuruluşların gayretleri ile giderilmeye çalışılmıştır. Bahsi geçen dönem itibariyle, İstanbul'a yönelen yoğun turist akışı neticesinde ortaya çıkan ihtiyaçlar çerçevesinde İstanbul Vilayet Turizm Danışma Kurulu'nun aldığı: "*Kapalıçarşı'da turistlerin alışverişlerini kolaylaştırmak üzere devamlı tercüman-rehber bulundurulması kararı*"¹²⁴ bu gayretlerden bir örnek teşkil etmektedir.

1958'de İstanbul'da tercüman-rehber yetiştirmek üzere BYTB İstanbul İl Temsilciliği bünyesinde bir "*Tercüman-Rehber Kursu*"nun açıldığı görülmektedir. Yoğun talep gören bu kursa başvuran 725 kişiden aranan niteliklere sahip 348 kişi giriş sınavına alınmış ve yüksek puan alan 100 kişi kursa katılmaya hak kazanmıştır. Netice itibariyle Fransızcadan 35, İngilizceden 27, Almandan 17, Arapçadan 10, İtalyancadan 9, İspanyolcadan 2 kişi başarılı olmuştur¹²⁵. BYTB'nin ikinci devre Tercüman-Rehber Kursu 1962 yılı Kasım ayı sonlarında İzmir'de açılmış, başvuran 90 kişiden başarılı görülen 67 kişi kursa devam etmiştir. Kursun açılış programında İzmir İl Basın Temsilcisi ve Turizm Müdürü Avni Sezer kurs çalışmaları hakkında bilgi vermiş, Vali Vekili Yakup Yücel ülkenin benimsediği büyük bir dava olan turizm alanında turizmin gelişmesi için çaba sarf eden bilgili ve tecrübeli rehberlerin oynadığı önemli role temas etmiştir. İlk dersler Dr. Ergun Göksan tarafından "*turizmin tarifi ve çeşitleri*" ve Emniyet Muavini Avni Zeki Vural tarafından "*pasaport muameleleri*" hakkında olmuştur. Kurs kapsamında adaylar turistik bölgelerde uygulamalı olarak eğitim görmüşlerdir. Kursu başarılı bir şekilde tamamlayanlar BYTB tarafından aldıkları "*Tercüman-Rehber Belgesi*" ile seyahat acentelerinde görev yapabilmekteydiler¹²⁶.

Bu dönemde TMGT bünyesinde, Türkiye'de yerli ve yabancı gençlik turizminin gelişmesi ve teşvik edilmesi için çalışmak ve ülke tanıtımına hizmet etmek üzere "*Turizm Müdürlüğü*" teşkil edilmiştir¹²⁷. Bu birim tarafından açılan rehberlik kursu, Türkiye'ye gelen genç turistlere her türlü yardımın ve kolaylığın gösterilmesini temin edecek genç rehberler yetiştirmek, kursa iştirak edenlere başta İstanbul olmak üzere ülkenin turistik bölgelerini tanıtmak, TMGT Turizm

¹²³ BTDKSRT, s.16.

¹²⁴ İller ve Belediyeler Dergisi, S.192, (Ekim 1961), s.286.

¹²⁵ BTDKSRT, s.19.

¹²⁶ Turizm Gazetesi, S.7, 30 Kasım 1962, s.1.

¹²⁷ Turizm, S.1, (Nisan 1960), s.1.

Müdürlüğü'nde faaliyet gösterecek idari görevlileri yetiştirmek gibi amaçlar doğrultusunda hareket etmekteydi. Genç rehberler, şahıslarında ideal Türk gençliğini temsil ederek, ülkeye gelecek genç turistleri karşılamak, onlara ülke hakkında bilgi vermek, böylece genç turistlerin Türkiye'de kalış sürelerini uzatmak görevini üstlenmişlerdi. Kursa katılanlarda Türkiye vatandaşı olmak, iyi derecede bir yabancı dil bilmek, adayların lisan seviyesini ortaya koyacak testte yeterliğini ispat etmek ve 18-35 yaş arasında bulunmak gibi temel şartlar aranmaktaydı. Çalışma programında teorik ve uygulamalı dersler bulunmaktaydı. Her çarşamba TMGT merkez binasında turizm sahasında yetkin kimseler tarafından adaylara konferanslar verilmekte, tarihî abideler ele alınmakta, adayların bilgi dağarcıkları güncel bilgilerle takviye edilmekteydi. Her hafta cumartesi veya pazar gününde İstanbul'un camileri, sarayları ve müzeleri gezilmekte, o yerin yetkili kişileri tarafından verilen izahat dinlenmekte, notlar alınmaktaydı. Kursun gezi programı, rehberlik için uygulama sahasını teşkil etmekteydi. Söz konusu gezi programında Ayasofya, Arkeoloji, Şark Eserleri, Türk ve İslam Eserleri, Yedikule, Kariye ve Mozaik Müzeleri; Sultanahmet, Süleymaniye, Beyazıt, İmrahor, Rüstem Paşa ve Küçük Ayasofya Camileri, Eyüp Camii, Türbesi ve Külliyesi, Fatih Camii ve Türbesi, Yeni Camii; Topkapı, Blachernae ve Tekfur Sarayları; hipodrom, Yerebatan Sarnıcı, St. İren Kilisesi, Ayvansaray Surları, Rumeli Hisarı, Galata Kulesi,, Kilyos, Şile, Yalova ve Büyükada gibi turistik yerler bulunmaktaydı¹²⁸. “*Millî Türk Talebe Birliği (MTTB) İzmir Turizm Müdürlüğü*”nün de bu dönemde turist rehberi yetiştirme ve eğitim faaliyetlerine ilgi gösterdiği görülmektedir. Söz konusu müdürlüğün 1962'de düzenlediği amatör rehber kursuna iştirak eden 30 adaydan 9'u başarılı olarak mezun olmuştur. Rehberlerin diplomaları ile rehberlik kartlarının MTTB tarafından verilen bir balo ile Bakan Celal Tevfik Karasapan tarafından takdim edildiği ve başarı sıralamasında ilk üçe girenlere hediyeler verildiği görülmektedir. Kursun üçer aylık süreçler şeklinde devam ettiği anlaşılmaktadır¹²⁹.

Turistik tanıtım ve propaganda çalışmalarının önemli bir unsurunu teşkil eden ağırlama faaliyetlerine de BYTB döneminde önem verilmiş, turizm alanında faaliyet gösteren yetkililer ve araştırmacılar da ağırlama faaliyetlerinin şekli ve önemi üzerinde hassasiyetle durmuşlardır. Örneğin, söz konusu dönem itibarıyla dünya basınında Türkiye'ye dair çıkan makale sayısında artış görülmesini memnuniyetle karşılayan Çoruh, ülkeye kendi talepleriyle gelen gazetecilere, dergi muharrirlerine ve bilim adamlarına yardımcı olmak, kolaylık göstermek, Türkiye'yi anımsatan hediyeler vermek, onları yemeğe davet etmek, gezdirmek ve hatta bu misafirlerin Türkiye'deki masraflarının bir kısmını “diplomatik” bir şekilde karşılamak suretiyle Türkiye adına yapılacak propaganda çalışmalarına ciddi bir katkı sağlanabileceğini ifade etmiştir. Bu

¹²⁸ Oktay Alpin, “*Rehberlik Kursu, TMGT İçin Genç Rehber ve Turizm Elemanı Yetiştirecek*”, **Turizm**, S.4, (Temmuz 1960), s.1.

¹²⁹ **Turizm Gazetesi**, S.5, 5 Kasım 1962, s.1.

suretle Türkiye'yi tanıtıcı makaleler yazmak niyetinde olan bu insanların daha dostane bir lisan kullanması, aleyhte yazmayı düşünenlerinin de daha sağduyulu hareket etmesi temin edilebilecekti¹³⁰. Ciddi bir turist potansiyeline sahip ABD'de Türkiye'nin aydınlar arasında bile yeterince tanınmadığını ifade eden Hasan Refik Ertuğ söz konusu dönem itibariyle Türkiye'yi Mısır'da, Lübnan'da veya İran'ın ötesinde sanan Amerikalılara sıklıkla rastlandığını belirtmiştir. Bu nedenle Ertuğ, Türkiye'yi tanıtmak üzere gazeteci, radyocu ve bilim adamı gibi kitleler üzerinde etkili olabilecek kişilerden yararlanılmasının, bu tür kişiler için davetler ve seyahatler düzenlenmesinin, bu çalışmalarda tecrübeli olan ABD'deki meslek teşekküllerinden istifade edilmesinin faydalı olacağını vurgulamıştır. Bu şekilde temin edilecek faydanın hiçbir maddi ölçüyle kıyas kabul etmeyeceğini belirtmiştir¹³¹. İngiliz Tarihçi Cedric Salter de doğrudan ticari menfaatlere dayanan paralı ilanların yerine tanınmış isimlerin ülkeye davet edilmesinin bir moda akımı yaratarak kitleleri Türkiye'ye çekebileceğine işaret etmiştir. Örnek olarak, dikkatle seçilmiş seyahat yazarı, editör, milletvekili, sanatkâr veya dükten müteşekkil bir heyetin Türkiye'ye davet edilerek bir hafta civarında ağırlandmasının, turistik yerlerde gezdirilmesinin, bu heyete polis ve gümrük işlemlerinde azami kolaylık sağlanmasının ülke tanıtımına önemli ölçüde katkı sağlayacağını vurgulamıştır. Bu tanınmış isimlerin Türkiye'ye davet edilmelerinin bile haber konusu olmaya değer olduğunu, bu durumda gazetelerin halkın merakını gidermek üzere ağırlama programı hakkında ayrıntılara da girmek durumunda kalacaklarını ifade etmiştir. Bu kişilerin ülkelerine döndüklerinde de doğal propaganda yaparak halkın ilgisini Türkiye'ye çekebileceklerine işaret etmiştir¹³².

Bu bilgiler ışığında; turizmciler, gazeteciler, yazarlar, sanatçılar, sporcular, bilim insanları ve devlet yetkililerinden müteşekkil geniş bir grup turistik tanıtım ve propaganda çalışmaları çerçevesinde belirlenen ağırlama programı kapsamında Türkiye'de misafir edilmiştir. ABD turizm acentelerinin mesleki teşekkülü olan ASTA (American Society of Travel Agents)'nin yetkilileri 1954'te Türkiye'de ağırlandılar, takiben 1957'de farklı bir ağırlama programı çerçevesinde Türkiye'de misafir edilmişlerdir. Söz konusu acente yetkililerinin bu davetlerin ardından Türkiye'deki turistik faaliyetlerini artırmak üzere teşebbüse geçtikleri anlaşılmaktadır¹³³. 1958 yılı itibariyle Türkiye Turizm Bankası ile İstanbul Turistik Otelleri Derneği'nin davetiyle İtalyan otelcileri ile eşlerinden oluşan 300 kişilik bir grup Agamemnon gemisiyle İstanbul'a gelmiş ve Park Otel'de misafir edilmişlerdir¹³⁴. 1960'ta ise ABD'nin

¹³⁰ Selâhaddin Çoruh, "Turizm Propaganda IX", **İller ve Belediyeler Dergisi**, Türk Belediyecilik Derneği, S.153, (Temmuz 1958), s.288.

¹³¹ Ertuğ, "Amerikalılara Türkiye'yi Nasıl Tanıtabiliriz?", s.5-7.

¹³² Cedric Salter, "Türkiye Bir 'Turist Memleketi' Olacaktır", **TTOK Belleteni**, S.201, (Ekim 1958), s.6-7.

¹³³ **BTDKSRT**, s.19.

¹³⁴ **Cumhuriyet**, 04.11.1958, s.3; Mazhar Kunt, "Turizm Ucuzluk Demektir", **TTOK Belleteni**, S.202, (Kasım 1958), s.20.

meşhur turistik otellerinden biri olan “*The Pontchartrain Oteli*”nin sahibi E. Lysle Aschaffenburg de eşi ile İstanbul’u ziyaret etmiş, kendisine hususi ilgi gösterilmiştir¹³⁵.

ABD’nin tanınmış moda dergilerinden “*Mademoiselle*”nin baş mankeni Bayan Ann ve fotoğrafçısı Bay Ray ile Amerikan “*Petit Konfeksiyon*” müessesesinin sahibi Bay Glen 1958’de ziyaret maksadıyla Türkiye’ye gelmişlerdir. BYTB İstanbul Turizm Bürosu personeli tarafından havaalanında karşılanan bu isimler Hilton Oteli’ne yerleştirilmişlerdir. Bu moda ekibi, İstanbul’da kaldığı süre içinde “*Mademoiselle*” dergisinin Nisan sayısı için çeşitli fotoğraflar çekmişlerdir. Bu gelişmelerin akabinde “*Petit Konfeksiyon*”, BYTB’nin teşvikiyle bütün dünyaya Türk motiflerini tanıtmak üzere 10.000 adet motif desenli zarf hazırlamıştır¹³⁶.

1960 yılı Şubat ayı itibariyle 600 turist ile İstanbul’a gelen Liberya bandıralı Olimpia yolcu gemisi, BYTB tarafından görevlendirilen bir ekip tarafından Çanakkale’de karşılanmıştır. İstanbul’a kadar turistlere üç tanıtım filmi gösterilmiş, üç konferans verilmiş, dört folklor ekibi de 2 saat süresince mahalli dans gösterileri yapmışlardır. Bu arada turistlere Türkiye ile ilgili bilmece tarzında sorular sorulmuş, bilenlere hediyeler verilmiştir¹³⁷. İtalyanların Leonardo da Vinci adlı lüks transatlantiği ABD ve Avrupa’da şubeleri bulunan “*Şöhretlere Hizmet Şirketi*” tarafından düzenlenen “*şöhretler gezisi*” münasebetiyle 16 Şubat 1962 tarihinde 497 yolcusu ile İstanbul limanına demir atmıştır. Gemide, sessiz sinema döneminin sevilen kadın yıldızı Gloria Swanson, film artisti Joan Fontaine, kovboy, salon filmlerinin tanınan ismi Zachary Scott ile Anglo-Sakson ülkelerinde tanınmış sahne artisti ve senarist olan karısı Ruth Ford, genç aktör Hugh O’Brian gibi tanınmış isimler de bulunuyordu. Çanakkale’de gemiye binen Türk halk oyunları ekibinin gösterileri ve Basın-Yayın ve Turizm Bürosu’nun hediye ettiği sigara, kuru üzüm ve broşürler söz konusu ziyaretçilerde memnuniyet uyandırmıştı¹³⁸. Yıllardan beri Türkiye’ye gelmek istediğini, nitekim 1960 yılı yaz tatilini Türk sularında geçirmeye karar verdiğini belirten İngiltere’nin meşhur “*Times*” gazetesinin sahibi Lord Astor da eşi ile üç hafta tatil yapmak üzere yatı ile İstanbul kıyılarına gelmiştir. Astor ve eşi de Türkiye’de ilgi ile karşılanmıştır¹³⁹.

Söz konusu dönem itibariyle “*Lambretta International Kulübü*” tarafından gerçekleştirilen İsviçre-Brüksel-Barselona Rallisi’den sonra 1962 yılı itibariyle Trieste-Yugoslavya-Yunanistan-Türkiye hattında gerçekleştirilen motosiklet rallisi spor turizmi bakımından önem arz eden özellikler göstermiştir. Kafileyi Avrupa’nın en önemli 20 gazetesi,

¹³⁵ *Cumhuriyet*, 25.04.1960, s.5; *TTOK Belleteni*, S.224, (Eylül 1960), s.19.

¹³⁶ *TTOK Belleteni*, S.195, (Nisan 1958), s.12.

¹³⁷ *Cumhuriyet*, 24.02.1960, s.3.

¹³⁸ *Cumhuriyet*, 17.02.1962, s.5.

¹³⁹ *TTOK Belleteni*, S.224, (Eylül 1960), s.18.

teknik mecmua muhabirleri, sinema, operatör ve film alıcıları bir otobüs ile takip etmekteydi. İstanbul'da organize edilen program dâhilinde söz konusu motosikletçiler ve kulüp idarecileri Hilton'da ağırlandı, müzeleri ziyaret etmişler ve akşam yemeği sırasında Türk halk oyunları ekibinin gösterilerini izlemişlerdir¹⁴⁰. Lili Biardot adlı genç bir sporcu kızın Paris'ten at sırtında gerçekleştirdiği bir seyahatle İstanbul'a gelmesi bu dönemde basına yansıyan önemli gelişmelerden biri olmuştur. İstanbul içinde motor bisikletli bir polisin refakat ettiği Biardot, Topkapı surlarının önünde Turizm Müdürlüğü adına Vedat Türkkan ile TTOK adına Emekli Süvari Yüzbaşı Ekrem Akömer tarafından karşılanmıştır. Yetkililer tarafından Biardot'a ve otomobili ile kızını takip eden annesine seyahat ve konaklamaları konusunda gerekli kolaylıklar sağlanmıştır¹⁴¹. İstanbul'da üç gün kaldıktan sonra tekrar Fransa'ya dönen Biardot'un Fransız Binicilik Kulübü üyesi babası Henry Biardot, seyahat sonrasında İstanbul Belediye Başkanı Kemal Aygün'e gönderdiği bir mektupla Belediye Turizm Müdürlüğü'ne ve Binicilik Kulübü'ne yakın ilgilerinden dolayı teşekkürlerini bildirmiştir. Kızının İstanbul'da karşılanışının Fransız radyo ve basınında ses getirdiğini ve bu münasebetle Türk misafirperverliğinden övgüyle bahsedildiğini bildirmiştir¹⁴².

Selçuklular dönemindeki iktisadi şartlar hakkında incelemelerde bulunmak üzere 1960 yılı itibariyle Türkiye'ye gelen Sorbonne Üniversitesi profesörlerinden Fransız Tarihçi Claude Cahen ile Ömer Lütfi Barkan ve Avrupa kulüplerinden tavsiye edilmiş birkaç turist ve konferansçı ise TTOK tarafından ağırlandı¹⁴³. TTOK tarafından 1960 yılı Temmuz ayında, İspanya Büyükelçisi Ekselans Texidor, İtalya Büyükelçisi Comte Magistrati, İngiliz Lord Kinross, Dünya Muharipler Birliği Reisi Colonel Van Lanshot, Philips Şirketi Türkiye Murahhası Van Rongen, İngiliz Kültür Ataşesi Sutherland olmak üzere yabancı misafirler ile TTOK'nın Türkiye vatandaşı üyelerinden 64 kişi için bir ağırlama programı düzenlenmiştir¹⁴⁴.

E- GÖNÜLLÜ TURİZM KURULUŞLARI

Gönüllü turizm kuruluşları Türkiye'de turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi, çeşitlendirilmesi, yaygınlaştırılması ve halka mâl edilmesi hususlarında günümüzde olduğu gibi geçmişte de önemli bir rol oynamaktaydı. Nitekim Basın -Yayın ve Turizm Genel Müdür Yardımcısı Murad Özgeç, Turizm Bülteni için kaleme aldığı bir makalede, Türkiye'de turizm zihniyetinin yerleşmesi, gelişmesi ve ülkeye yönelen turizm hareketliliği hususunda yol gösterici, aydınlatıcı bir rol oynaması bakımından turizm derneklerinin önemli bir rol

¹⁴⁰ *Cumhuriyet*, 06.06.1962, s.5.

¹⁴¹ *Cumhuriyet*, 09.08.1958, s.1, 5; Ayrıca Hamdi Varoğlu, "Atlı Kız", *Cumhuriyet*, 15.08.1958, s.2.

¹⁴² *Cumhuriyet*, 20.08.1958, s.3.

¹⁴³ *TTOK Belleteni*, S.218, (Mart 1960), s.9.

¹⁴⁴ *TTOK Belleteni*, S.225, (Ekim 1960), s.9.

oynadığını belirtmiştir. Buna örnek olmak üzere Fransa’da “*syndicat d’initiative*” olarak adlandırılan bu teşekküllerin en küçük yerlere kadar ulaşan kollarının turizmin gelişmesi amacıyla devlette turizm teşkilatının bir kolu gibi çalıştıklarını, yine komşu ülke Yunanistan’da mahalli turizm derneklerinin halk terbiyesinde ve turizm anlayışının gelişmesinde önemli rol oynadığını ifade etmiştir. Türkiye’de de hâlihazırda faaliyet gösteren ve imkânlar nispetinde desteklenen 142 turizm derneğinin, Bakanlığın belde halklarıyla işbirliği tesis etmesinde ve turizm ve tanıtma hizmetleri hususunda önemli bir rol oynadığını ifade etmiştir. Bu gönüllü kuruluşların turistik tesisler kurulması doğrultusunda da başarılı çalışmalarda bulunduğunu belirtmiştir¹⁴⁵.

BYTB bütçelerinde umumi menfaatlere hizmet eden muhtelif turizm teşekküllerine yardım için ihtiyaçlar doğrultusunda ödenek ayrıldığı görülmektedir. Derneklere yardım yapılırken bunların faaliyet raporları ile çalışma programları incelenmekte ve hizmet gördüğü beldede teşekkülün yapacağı işler dikkate alınmaktaydı. Bu işler arasında yatırım mahiyetinde yapılacak işlere öncelik tanınmakla birlikte turistler için depliyen bastırmak, iç turizm hareketlerini geliştirmek ve dış turizme hazırlık yapmak üzere festival düzenlemek, enformasyon büroları açmak, tercüman-rehber yetiştirmek, kurslar açmak, eski eserlerin korunması ve tanıtılması gibi tanıtım ve propaganda faaliyetleri de yer almaktaydı¹⁴⁶.

Bu hususlar doğrultusunda ülkede faaliyet göstererek, tanıtma ve propaganda çalışmalarına katkı sağlayan kuruluşlardan kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Turizm faaliyetlerinin halka intikalinde önemli bir rol oynayan ve ülke aydınlarının gayretleri ile sayısı günden güne artan turizm derneklerinin, bu dönemde bir federasyon kurmayı başardıkları görülmektedir¹⁴⁷. Bunun dışında bireysel olarak TTOK, Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren kendisini adadığı turizm davası çerçevesinde BYTB döneminde de turistik tanıtım ve propaganda faaliyetleri konusunda ön safta yer alan gönüllü kuruluş olmuştur. Gazeteci ve yazar Burhan Felek, ülkede turizm ile iştigal eden gönüllü kuruluşlara değindiği bir yazısında: “*Otuz küsur senedir Türkiye’nin turizm davasını bir derviş çilekeşliği ile güden bir Turing ve Otomobil Kulübü vardır.*” diyerek TTOK’nın önemine işaret etmiştir¹⁴⁸. Bu önemli kuruluşun dışında, söz konusu dönem itibarıyla ülkede turizm zihniyeti yaratmak ve turizm hareketlerini teşvik etmek amacıyla merkezi İstanbul’da olmak üzere “*Türk Turizm Cemiyeti*” adıyla bir kuruluşun teşkil edildiği görülmektedir. Cemiyet tarafından desteklenen “*Tuman*” adlı şirketin gerçekleştirdiği turistik bir proje çerçevesinde 1963’te Bergama’da 25 odalı bir motel ve

¹⁴⁵ Murad Özgeç, “*Turizm Dernekleri*”, **Turizm Bülteni**, S.12, (21 Temmuz 1962), s.2.

¹⁴⁶ **MMTD**, D.1, C.14, T.2, 59. B., 18.03.1963, s.336-390.

¹⁴⁷ **BTDKSRT**, s.17.

¹⁴⁸ Burhan Felek, “*Hasbihâl*”, **Cumhuriyet**, 19.04.1960, s.3.

lokanta, Efes'te 12 odalı lokantalı bir motel ve ayrıca 100 kişilik bir lokanta, Kuşadası'nda ise lokanta, pavyon ve yüzme havuzu ile 50 odalı bir motel hizmete girmiştir. Benzer şekilde

Türkiye'nin iç ve dış tanıtımına hizmet etmek ve halkta turizm bilinci yaratmak üzere üniversite ve yüksekokul öğrencileri tarafından BYTB ve Valilik makamının desteğiyle İstanbul'da 1962 yılı Mart ayı itibariyle "Türkiye Gençlik ve Turizm Kulübü"nü teşkil edildiği görülmektedir. Turistlerin ilgisini çeken bağlama, türküler, kılıç-kalkan oyunları gibi millî folklor unsurları; binicilik, mızrak, okçuluk gibi millî sporlar ile karagöz, ortaoyunu ve modern tiyatro gibi gösteri sanatları alanında çalışmalar yapmak, bu suretle kültürel değerlerini tanıyan gençler yetiştirmek ve ülkeye gelen turistleri meşgul edecek sergiler, geziler, kamplar ve yaz eğlenceleri düzenlemek söz konusu kulübün belli başlı amaçları arasındaydı.¹⁴⁹ Bu dönemde Batı Anadolu'daki halk kültürü değerlerini korumak, yaşatmak ve tanıtmak gayesiyle kurulan "Ege Folklorunu Koruma Cemiyeti" ise halkın kültürel ihtiyaçlarını karşılamak üzere sinema, tiyatro ve kütüphane açmak, folklor festivalleri düzenlemek ve bunu uluslar arası hale getirmek gibi sosyal hedeflere odaklanmıştı¹⁵⁰. TMGT bünyesinde İstanbul merkezli olarak 1959 yılı Ekim ayında faaliyete geçen "Turizm Müdürlüğü" de söz konusu dönemde önem arz eden gönüllü teşkilatlardan biri olmuştur. TMGT'nin turizm ile ilgili işlerini yürütmekle yükümlü bu birim, Türkiye'de iç ve dış turizm faaliyetleriyle gençlik turizmini geliştirmek, Türkiye'yi ve Türk gençliğini yabancı memleketlerde tanıtmak, dünya gençliği ile yakın kültürel ilişkiler tesis etmek amacıyla yurt dışına, yabancı gençler için de Türkiye'ye yönelik geziler düzenlemek ve yurt içi seyahatleri teşvik etmek gibi amaçlara hizmet etmekteydi¹⁵¹.

1958 yılı başlarında Ankara'da kurulan "Akçakoca'yı Sevenler Derneği" ile¹⁵² Merkezi Bursa'da olmak üzere 1962'de teşkil edilen "Bursa Türk Turizm Kurumu"¹⁵³ bu yıllarda iç turizm faaliyetlerinin gelişmesine hizmet eden kuruluşlardan olmuşlardır. "Turistik Elişlerini Teşvik ve Tanıtma Derneği" de kültürel çalışmalarıyla ülke turizmine hizmet eden gönüllü kuruluşlar arasında yer almıştır. Dernek tarafından düzenlenen bir yarışma vesilesiyle üstünde İstanbul'a dair bir ibare bulunan, tamamen yerli malzemelerle imal edilen ve turistler için taşıma zorluğu teşkil etmeyecek şekilde tasarlanan turistik hediyelik eşyalar değerlendirilmiş, birinci yarışmacıya hediyeler verilmesi, kazanan ürünlerin çoğaltılarak mümkün olduğu kadar ucuz bir fiyatla derneğin şubelerinde satışa çıkarılması söz konusu olmuştur¹⁵⁴. Yine bu dönemde faaliyet göstermekte olan "Türk El Sanatlarını Tanıtma Cemiyeti" de "Menafi-i

¹⁴⁹ **Turizm Bülteni**, S.6, (4 Nisan 1962), s.2; **Cumhuriyet**, 12.04.1962, s.2.

¹⁵⁰ **Turizm Gazetesi**, S.1, 27 Eylül 1962, s.1.

¹⁵¹ **Turizm**, S.1, (Nisan 1960), s.1 ve S.3, (Haziran 1960), s.7; **TTOK Belleteni**, S.217, (Ocak-Şubat 1960), s.17.

¹⁵² Mithat Dolunay, "Akçakoca'ya Neden Akın Var?", **TTOK Belleteni**, S.192, (Ocak 1957), s.10.

¹⁵³ **BCA**, 030.18.1.0.163.74.7.

¹⁵⁴ **TTOK Belleteni**, S.219-220, (Nisan-Mayıs 1960), s.12.

Umumiyeye Hâdim Cemiyetler” arasına dâhil edilmiştir¹⁵⁵. 1960 yılı itibariyle “*Türk-Alman Turizm Cemiyeti*”nin kurulduğu ve iki ülke arasındaki turistik ilişkilerin gelişmesi hususunda gayret gösterdiği anlaşılmaktadır.¹⁵⁶ Ankara Valisinin şahsi teşebbüsü ile Ankara Ticaret ve Sanayi Odası idarecilerinin desteği ile kurulan “*Ankara Turizm Danışma Kurulu*” 1963 yılı itibariyle çalışmalarına başlamış ve bu münasebetle kurulun bünyesinde çeşitli ihtisas komisyonları teşkil edilmiştir. Bu komisyonlar için özel talimatnameler hazırlanmış, tanıtma ve propaganda çalışmaları da dâhil olmak üzere Ankara özelinde Türkiye turizmine ait birçok mesele incelenmeye başlanmış, gerekli çalışmaların yapılması için vilayet ve Hükümet nezdinde teşebbüslere geçilmiştir¹⁵⁷.

Söz konusu dönemde Türkiye’de ülkenin tanıtımına hizmet eden bu gönüllü kuruluşların yanı sıra ülkedeki turizm, tanıtma ve propaganda faaliyetlerini desteklemek üzere merkezleri yurt dışında bulunan kuruluşlar da vardır. Örnek olarak, merkezi Bale şehrinde olmak üzere İsviçre’de 1958’de kurulan “*Efes Vakfı*”, Efes ve Antalya’daki tarihî abideleri tanıtmak üzere Türkiye’nin batı ve güney bölgelerine geziler düzenlemekteydi¹⁵⁸. Benzer amaçlar doğrultusunda 1960 yılı itibariyle de Paris merkezli olarak “*Efes Dostları Cemiyeti*”nin teşkil edildiği bilinmektedir¹⁵⁹.

F- SOSYAL FAALİYETLER

Bu başlık altında ilk aşamada Türkiye’nin tanıtım ve propaganda çalışmalarına katkı sağlamak üzere yurt dışına yönelik olarak gerçekleştirilen sosyal faaliyetlere yer verilmiştir.

Araştırmacı ve yazar Hasan Refik Ertuğ, 1959 yılı itibariyle Başvekil Adnan Menderes’in ABD’ye yaptığı seyahat münasebetiyle, Türkiye’nin ABD’deki tanıtma faaliyetlerini değerlendirmiştir. New York şehrinin Manhattan semtinde dünyadaki birçok ülkeyi tanımaya yönelik çeşitli örnekler bulunabileceğini belirten Ertuğ, buna örnek olarak buradaki meşhur “*Beşinci Avenue*”nin yanında Türk yemekleriyle tanınmış, duvarlarında Boğaz ve haliç resimleri görülen, çeşitli yerli içkilerin ikram edildiği, tavla oynanan, sıklıkla Türkçe hitapların işitildiği bir lokantanın bulunduğunu belirtmiştir. Daha koyu alaturka

¹⁵⁵ RG, 17.09.1959, S.10308.

¹⁵⁶ T TOK Belleteni, S.217, (Ocak-Şubat 1960), s.17.

¹⁵⁷ Turizm Bilgisi ve Turizm Meselerimiz, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Odaları Birliği, Ankara, 1963, s.245.

¹⁵⁸ T TOK Belleteni, S.203, (Aralık 1958), s.19.

¹⁵⁹ T TOK Belleteni, S.225, (Ekim 1960), s.9.

lokantaların ve hatta ince saz çalınan gazinoların da kolayca bulunabileceğini, öyle ki “şiş kebab”ın artık Amerikalılar tarafından tanındığını ve sevildiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte böyle derme çatma şark dekorlarıyla süslenmiş lokallerin genellikle Rumlar tarafından işletildiğini vurgulayarak, gerçekten Türk yemekleri yapan ve Türk üslubuna göre döşenmiş lüks bir lokalin hem ülke tanıtımına hem de sağlayacağı kazanç ile bu lokali işletenlere ciddi bir hizmette bulunacağını ifade etmiştir¹⁶⁰. Yine bu dönemde, Almanya’nın Münih şehrinde 250 kişilik kapasiteye sahip bir “*Türk Kahvesi ve Lokantası*”nın açıldığı görülmektedir. Bu lokanta tefrişi, tarzı ve beğeni toplayan yemekleriyle Türkiye için etkin bir propaganda unsuru hâline gelmişti¹⁶¹.

BYT Bakanı Cihat Baban, ülkenin yurt dışında tanıtılabilmesi ve turizm konusunda propagandasının yapılabilmesi için dört yarışma tertip edildiğini açıklamıştır. Bunlardan ilki, İtalya ve Yunanistan’da da örnekleri görüldüğü üzere yapılacak yarışma ile dereceye giren melodilerin Türkiye’yi tanıtmak üzere dünya sahinde reklamlarının yapılması doğrultusunda “*Dünyayı Dolaşacak Melodi Müsabakası*” idi. Yabancı dillere tercüme imkânı verecek, ülkeyi veya bir bölgeyi tanıtacak edebi eserlerin tespitine yönelik “*Turistik Roman Müsabakası*” bu yarışmalardan bir diğeri idi. NATO’ya mensup ülkelerdeki çalışmalara paralel olarak 10 yıllık çalışma süresi içinde Türkiye’nin NATO camiası içindeki yerini ortaya koymak üzere “*NATO İçinde Türkiye*” adıyla düzenlenen senaryo yarışması ile “İkinci Cumhuriyet Marşı Müsabakası” ise belirlenen diğerk etkinlikler arasında idi¹⁶².

1961’de BYTB’nin girişimleriyle, Türkiye’ye yönelen turizm hareketlerini kuvvetlendirmek üzere İstanbul, Roma, Cenevre, Paris, Londra, Oslo, Stockholm, Kopenhag, Hamburg, Frankfurt, Münih, Zürih gibi Avrupa şehirlerine bir propaganda gezisi düzenlenmiştir. Bu geziye Türk millî kıyafetlerini giymiş üç genç bayan ile bir Bakanlık temsilcisi iştirak etmiştir. Gezi sırasında Avrupa’nın belli başlı 11 şehrinde Dışişleri Bakanlığı temsilciliklerince kokteyl partiler verildiği ve radyo, televizyon ve basın organları vasıtasıyla etkinliğin ve Türkiye’nin tanıtımı doğrultusunda yayınlar gerçekleştirildiği, seyahat acente mümessillerine Türkiye hakkında renkli film gösterileri yapıldığı anlaşılmaktadır¹⁶³. Benzer faaliyetler kapsamında, çeşitli festivallere katılmak üzere Avrupa’ya giden Türk folklor ekibinin ülke tanıtımına ciddi bir katkıda bulunduğu görülmektedir. Bu folklor ekibi İtalya ve Fransa’da büyük beğeni toplamıştı. Bu münasebetle Agrigento ve Udine şehirlerinde düzenlenecek milletlerarası festival için tekrar İtalya’dan, benzer etkinlikler çerçevesinde

¹⁶⁰ Ertuğ, “Amerikalılara Türkiye’yi Nasıl Tanıtabiliriz?”, s.5-7.

¹⁶¹ **BTDKSRT**, s.25.

¹⁶² **Cumhuriyet**, 28.07.1961, s.1, 5.

¹⁶³ **BCA**, 030.1.0.0.104.651.8.

İrlanda ve İsviçre gibi ülkelerden davet almıştı. Bu gelişmeleri takiben, gösterilere koreografi eklenip mali açıdan desteklenmesi durumunda ekibin ülke propagandası için daha etkili çalışmalarda bulunabileceği hususu gündeme gelmiştir¹⁶⁴. 1962’de New York’ta düzenlenen milletlerarası festivale Türkiye de iştirak etmiş, bu münasebetle bağlama ve darbuka sanatçıları tarafından Türk halk müziğinden örnekler sunulmuş, millî kıyafetlerle halk oyunları gösterileri icra edilmiştir. Bu gösterilerin ilgi ile takip edildiği anlaşılmaktadır¹⁶⁵.

Roma’da Hürriyet gazetesinin muhabirliğini yapmakta olan Aperio Bella, aynı şehirde “*Türk Turizm Bürosu*” adı ile bir büro açmış, İsrail’de Nesim Behar adlı bir şahıs da Türkiye’nin tanıtım ve propaganda faaliyetlerine hizmet eden bir kütüphane teşkil etmiştir¹⁶⁶.

Merkezi Londra’da olan British Petroleum (B.P.) Şirketi, bütün Avrupa şubelerinin işbirliği ile 1 Mayıs 1958’den itibaren uluslararası turistik bir kampanya başlatmıştır. BYTB’nin Ankara Umum Müdürlüğü ve İstanbul Temsilciliği’nin yakın desteğiyle Türkiye’de de uygulamaya geçirilen kampanyanın ilk adımı karayolu ile seyahat eden turistlere hizmet etmeye yönelikti. Bu kapsamda yetkililer tarafından hazırlanmış güncel bir Avrupa haritası, Türkçe dâhil olmak üzere 14 lisanda hazırlanmış “*mükâleme rehberi*” ve “*beynelmilel trafik işaretleri transferi*”nden oluşan özenle imal edilmiş plastik bir çanta “*planning kit*” olarak hazırlanmıştı. Yurt dışına çıkmak isteyen turistler seyahatlerini planlamak üzere BP istasyonlarına başvurarak bu kitlerden alabilmekteydi. Haritalar kapsadığı ülkelerin millî bayraklarını taşıyan kuponları da içermekteydi. Diğer yandan millî hudutlara yakın ana karayolları üzerindeki BP benzin istasyonlarında “*En Route Kit*” adıyla bulundurulmuş tanıtım materyalleri ise ziyaret edilen ülkeye ait karayolu haritası ile hatıra eşyasını bir araya getirmişti. Dışardan gelen bir turist daha önce kendi ülkesinde temin ettiği BP Avrupa haritasındaki kuponlardan, ziyaret etmekte olduğu ülkeye ait olanı koparıp, BP istasyonuna ibraz etmek suretiyle ülke hududunu geçer geçmez ihtiyaç duyacağı ve her türlü turistik bilgiyi bulabileceği bu kitlerden temin edebilmekteydi. 1958 yılı için hatıra olmak üzere “*En Route Kit*”in içine, ülkelere ait kartpostal şeklinde bir resim ile “*gramofon*” ve “*pick-up*” vasıtasıyla dinlenilebilen halk müziği plâkları konulmuştu. Böylece turistin gittiği ülkedeki hatıralarının canlanmasına yardımcı olunmaktaydı. Söz konusu müziğin başında ve sonunda turistler birkaç cümle ile gelecek yıl da tatillerini o ülkede geçirmeye davet ediliyordu. 1958 yılı itibariyle zamanın dar olması, mevzuat eksiklikleri ve çeşitli resmî işlemler nedeniyle Türkiye’nin bir plâk hazırlaması mümkün olmamakla birlikte bu eksikliğin telafi edilmesi için derhâl çalışmalara

¹⁶⁴ *Cumhuriyet*, 03.08.1961, s.1, 5.

¹⁶⁵ *Turizm Bülteni*, S.9, (6 Haziran 1962), s.2.

¹⁶⁶ *BTDKSRT*, s.25.

girişilmişti. Bu şekilde turistler için plâk yerine İngilizce ve resimli olarak, derin bir hayat felsefesinin eseri olan fıkraları ile Nasreddin Hoca broşürü hazırlanmış ve dağıtılmıştır¹⁶⁷.

Şimdi de Türkiye sathında gerçekleştirilen turistik faaliyetlere kısaca değinelim. Bu konuda Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da yer aldığı üzere ülkede belli zamanlarda ve yerlerde düzenlenen festivaller önem arz etmektedir¹⁶⁸. Bu tür etkinliklerden olarak, 28 Haziran 1958 tarihinde BYT Bakanı Sıdkı Yırcalı'nın himayesinde düzenlenen "*Birinci Erdek Tiyatro ve Kültür Şenliği*"ne yoğun bir ilgi olduğu, turistlerin şehre akın ettiği, otel ve pansiyonlarda kalacak yer bulunamadığı görülmüştür. Öyle ki bu nedenle belediye, gelen ziyaretçilere kamp kurabilecekleri alanlar göstermek durumunda kalmıştı¹⁶⁹. Bu yıllarda Manisa Mesir Bayramı'nın çevre illerden gelen binlerce vatandaşı da şehre çeken önemli bir turizm hareketliliğine yol açtığı, Manisa Turizm Cemiyeti'nin etkinliklerin icrası konusunda etkin rol oynadığı anlaşılmaktadır¹⁷⁰. 1960 yılı Mayıs ayı sonlarında başlayan "*Antalya Kermesi*" iç turizmin hareketlenmesine neden olmuş, ülkenin her yerinden çeşitli ulaşım vasıtalarıyla bölgeye seyahat gerçekleşmiştir. Sportif etkinlikler, güzellik müsabakaları ilgiyle takip edilmiş, Aspendos Açık Hava Tiyatrosu'nda Devlet Tiyatrosu sanatçıları tarafından "*Othello*" oynanmış, Perge, Sylleum, Side tarihî yerleşkeleri ile Manavgat şelalesine geziler düzenlenmiştir¹⁷¹. BYTB'nin desteğiyle 25 Mayıs 1962 yılı itibariyle "*25. Bergama Kermesi*" açılmıştır. Üç gün süren kermes programında yer alan tarihî eğlenceler ve mehter takımı konseri gibi etkinlikler yerli ve yabancı turistlerin yoğun ilgisiyle karşılaşmaktaydı¹⁷². Bu yıllarda geleneksel bir hâl alan "*Pamukkale Festivali*", 1960'tan itibaren restorasyonu tamamlanan Hierapolis Antik Tiyatrosu'nda başlatılmış, etkinlikler BYT Bakanı, Jandarma Komutanı, yabancı sefaretlerin mensupları, milletvekilleri, vali, belediye reisi, yerli ve yabancı basın mensupları ve kalabalık bir vatandaş kitlesi tarafından takip edilmiştir. Mehter takımı ve folklor gösterileri, millî güreşçilerin müsabakaları, talebelerin millî oyunları ve Devlet Tiyatrosu sanatkarlarının "*Kral Oedipus*" ve "*Fermanlı Deli Hazretleri*" temsilleri, İzmir Radyosu Yurttan Sesler Ekibi'nin konseri gibi etkinlikler takdirle izlenmiştir. Denizli Turizm Derneği tarafından mahalli özellikleri içeren hediyeler dağıtılmış, Denizli'nin ünlü el dokumaları ile Pamukkale sularında beyazlatılmış kıymetli biblo ve bardaklar teşhir edilmiştir. Ayrıca etkinlik vesilesiyle, çağdaş standartlara kavuşturulan Pamukkale otel, gazino ve banyo tesislerinin açılışı da yapılmıştır¹⁷³. BYTB, Türkiye'nin turistik ve tarihî zenginlikleri

¹⁶⁷ **TTOK Belleteni**, S.196, (Mayıs 1958), s.20.

¹⁶⁸ *V. Turizm Danışma Kurulu...*, s.25.

¹⁶⁹ **Cumhuriyet**, 23.06.1958, s.3.

¹⁷⁰ Örnek olarak bkz.; **Cumhuriyet**, 24.03.1958, s.3.

¹⁷¹ **Turizm**, S.2, (Nisan 1960), s.9.

¹⁷² **Cumhuriyet**, 28.05.1962, s.5.

¹⁷³ **TTOK Belleteni**, S.221-222, (Haziran-Temmuz 1960), s.16; **Cumhuriyet**, 22.05.1961, s.1; **Cumhuriyet**,

konusunda bir fotoğraf yarışması düzenlemiştir. Yarışmada dereceye giren fotoğrafçılar ödüllendirilmişlerdir¹⁷⁴.

Turizm vasıtasıyla önemli bir döviz kazancı elde eden ülkelerin planlı çalışmalar içinde bulduklarını, turistlerin ülkelerinde olabildiğince uzun süre kalabilmeleri için çeşitli etkinlikler yaptıklarını, bunlardan birinin de folklor olduğunu belirten halk kültürü araştırmacısı Halil Oğultürk, halk oyunlarının yabancılar tarafından beğenildiği ve görülmek istendiği bilgisinden hareketle, özgün halk oyunlarının turistik illerde turistik hareketliliği artıracak unsurlardan biri olduğunu ifade etmiştir¹⁷⁵. Nitekim, İstanbul'da "*Halk Oyunlarını Yaşatma ve Yayma Tesisi*" tarafından 1957'den itibaren her sene düzenli olarak "*Halkoyunları Bayramı*" düzenlenmekte, bu münasebetle yurdun çeşitli bölgelerinden gelen oyun ekipleri zeybek, halay, karşılama, bengi, kol, bıçak ve davul-zurna oyunlarından örnekler sunmaktaydılar. Katılımcılar tarafından zevkle takip edildiği anlaşılan bu etkinlikler kültürel ve sanatsal değerlerin korunması, yaşatılması ve tanıtılması hususunda önemli bir rol oynamaktaydı¹⁷⁶.

1959'da Akşehir Belediyesi Nasreddin Hoca'nın ölümünün 675. Yıldönümü münasebetiyle çeşitli tören ve gösteriler düzenlemiştir. Bu kapsamda Akşehir'deki PTT merkezi özel bir tarih damgasıyla tedavüldeki posta pullarını damgalamıştır. Ayrıca belde Nasreddin Hoca Matbaası'nın açılışı yapılmıştır. Sahaf Arslan Kaynaradağ tarafından İstanbul'da Türk-Alman Kültür Derneği Galerisi'nde eski ve yeni harfli Türkçe ve yabancı lisanda Nasreddin Hoca kitaplarını gösteren bir kitap sergisi açılmıştır¹⁷⁷. Devlet teşkilatı ile Konya Turizm Cemiyeti'nin destekleriyle Konya'da her sene Aralık ayı başından ortalarına kadar devam eden Büyük Türk Mutasavvıfı Mevlana Celaleddin-i Rumi ihtifalleri ve etkinlikleri yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çekmekte, etkinliğe gösterilen yoğun rağbet nedeniyle en küçük otellerde bile yer bulunamamaktaydı¹⁷⁸. Öyleki Konya Turizm Cemiyeti bu ilgiden dolayı 10 gün devam eden etkinlik süresini 1963'ten itibaren 15 güne çıkartma kararı almıştır¹⁷⁹. 1963'te söz konusu törenlere 30 bin kişinin katılım sağlaması ve bunların %10-15'inin yabancı turistlerden oluşması bu etkinliğin Türkiye açısından turistik önemine bir işaret sayılmıştır¹⁸⁰.

21.05.1962, s.5.

¹⁷⁴ **Cumhuriyet**, 16.05.1960, s.3.

¹⁷⁵ Halil Oğultürk, "*Turizm'de Folklorun Önemi*", **Turizm Bülteni**, S.15, 31 Ekim 1962, S.15, s.2.

¹⁷⁶ Ahmet Kutsi Tecer, "*Halkoyunları Bayramı Bu Yıl Çok Zengin Olacak*", **TTOK Belleteni**, S.211, (Temmuz-Ağustos 1959), s.18.

¹⁷⁷ Türker Acaroğlu, "*Nasreddin Hoca Bibliyografyası*", **TTOK Belleteni**, S.212, (Eylül 1959), s.8.

¹⁷⁸ **Turizm Bülteni**, S.16, 30 Kasım 1962, s.2.

¹⁷⁹ **Cumhuriyet**, 18.12.1962, s.5.

¹⁸⁰ Sofu Tuğrul, "*30 Bin Kişi Konya'yı Ziyaret Etti*", **Cumhuriyet**, 20.12.1963, s.6.

Bu dönemde kültürel ve sanatsal etkinliklerin yanı sıra sportif etkinliklerin de turizm ve tanıtma faaliyetlerinde etkin rol oynadığı görülmektedir. Bu yöndeki çalışmalar kapsamında, Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü'nün desteğiyle Türk millî sporu okçuluğu canlandırmak ve ok sporu ile iştigal edenleri bir araya toplamak üzere, daha önce faaliyetlerini durdurmuş durumda olan “Ok Spor Kulübü” tekrar açılmış ve kulübün çalışmaları için turistik amaçlar doğrultusunda restore edilen Ok Meydanı tahsis edilmiştir. Yerli ve yabancı bütün ok müsabakalarının bu alanda yapılması kararlaştırılmıştır¹⁸¹. 1959'da Almanya'da bulunan “Allgemeiner Deutscher Automobil Club” (ADAC) tarafından “Beynelmilel Hannover-İstanbul-Hannover Rally”si düzenlenmiştir. ADAC yarışın Türkiye kısmı için TTOK ile işbirliği yapmıştır. Bu etkinliğin başarılı bir şekilde tamamlanması nedeniyle TTOK, ADAC tarafından takdir edilmiştir¹⁸². Benzer etkinlikler kapsamında, 12 otomobil kulübü tarafından düzenlenen “1960 Yılı Avrupa Turu” Hannover'de başlamış ve yarışa katılan 57 otomobil Edirne, İstanbul, Ankara ve Hatay güzergâhı ile Türkiye üzerinden Suriye ve Lübnan'a ulaşmıştır. Yarış otomobilleri yine bu güzergâh üzerinden Hannover'e dönmüşlerdir. Yarışmacılara Türkiye sınırları içinde ve gümrüklerde yetkililer tarafından gerekli kolaylıkların sağlandığı anlaşılmaktadır¹⁸³.

Bu dönemde İstanbul Vilayet Turizm Danışma Kurulu tarafından şehrin turistik kimliğinin geliştirilmesi için kısa zamanda uygulamaya geçirilmek üzere alınan kararlar arasında Galata Kulesi'nde bir Şark Kahvesi'nin açılması da vardı¹⁸⁴. Hazır giyim ürünleri üretimi ve satışı yapan Vakko Şirketi, 21 Haziran 1963'ten itibaren müşterilerine ülkenin turistik yerlerini tanıtmak amacıyla mağazalarında bir “Dâhili Turizm Haftası” düzenlemiştir. Bu vesile ile seyahate çıkacak vatandaşların seyahat esnasında rahatlıkla giyebilecekleri her türlü spor hazır giyim ürünleri ve yeni hususi kumaşları halkın ilgisine arz etmişti. Müşterilere verilecek çekiliş kuponları yapılan çekiliş sonucunda talihlilere seyahat etmelerine yönelik ikramiyeler verilecekti¹⁸⁵. Bu etkinliğe BYT Umum Müdürlüğü, THY, Türkiye Turizm Kurumu, Denizcilik Bankası, Tusan İşletmeleri ve Turist Seyahat A.Ş.'nin de katkı sağladığı anlaşılmaktadır¹⁸⁶. İstanbul Belediyesi Basın ve Turizm Müdürlüğü bu dönemde İstiklal Caddesi'ndeki mağaza işletmecilerine gönderdiği bir bildiri ile bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Şehrin gözde mekânlarından olan bu caddede vitrinlerin dekorasyonlarında ve teşhirde şehrin güzelliğini yansıtacak örnekler verilmesi, yiyecek satan dükkânların çevrelerini temiz tutmaları

¹⁸¹ TTOK Belleteni, S.204, (Ocak 1959), s.7.

¹⁸² TTOK Belleteni, S.218, (Mart 1960), s.4.

¹⁸³ TTOK Belleteni, S.225, (Ekim 1960), s.7-8; M.B. Ergene, “1960 Avrupa Turu Otomobil Rally'si”, TTOK Belleteni, S.225, (Ekim 1960), s.17-18.

¹⁸⁴ İller ve Belediyeler Dergisi, S.192, (Ekim 1961), s.286.

¹⁸⁵ Cumhuriyet, 21.06.1963, s.4.

¹⁸⁶ Cumhuriyet, 21.06.1963, s.2; Yurt içinde seyahat kazanan kuponlar 6 Temmuz 1963 tarihinde açıklanmıştır (Bkz.; Cumhuriyet, 06.07.1963, s.6).

ve vitrinlerini insanlarda ilgi uyandıracak bir şekilde düzenlemeleri bu tavsiyelerden bir kısmını teşkil etmekteydi¹⁸⁷. Yine söz konusu müdürlüğün başka bir yazısı ile müesseselere kalite standartlarına, temizliğe ve servis hizmetlerinin düzenliliğine riayet edilmesi ve müşterilere güler yüz gösterilmesi tavsiye edilmiştir. Eğlence mekânlarında mahalli, folklorik ve hareketli müzikal içerikli programlara yer verilmesi de tavsiye edilen hususlar arasında yer almıştır. Turistlerde olumlu bir izlenim uyandıracak bu uygulamaların iç ve dış turizm hareketliliğine katkı sağlayacağı düşünülmüştür¹⁸⁸.

G- BİLİMSEL ETKİNLİKLER

BYTB döneminde, kültür ve sanat kuruluşlarında, kulüplerde, eğitim kurumlarında ve üniversitelerde gerek akademik düzeyde gerekse halk tabakasına yönelik olarak gerçekleştirilen, ülkeleri ve milletleri çeşitli özellikleriyle tanıtıcı bilimsel etkinliklerin de hiç şüphe yok ki turistik tanıtım ve propaganda faaliyetleri içinde önemli bir yeri olmuştur. Bu münasebetle Çoruh, yurt dışında Türkiye'yi ve Türkleri tanıtıcı bilimsel etkinlikler düzenlenmesini, Türkiye hakkında konferans vermek isteyen yabancıların da ülkeye davet edilmesini son derece faydalı bir turistik propaganda unsuru olarak görmüştür¹⁸⁹.

Bu kapsamdaki çalışmalardan olarak, Prof. Dr. Suut Kemal Yetkin'in başkanlığındaki Türk ve İslam Sanatları Tarihî Enstitüsü'nün teşebbüsü ile 1959'da Ankara'da açılan "Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi"ne 23 ülke katılım sağlamıştır. Dünyanın dört bir tarafındaki Türk sanat eserlerine ilişkin bilimsel tebliğlerin sunulduğu bu kongre için Hasan Âli Yücel şunları ifade etmiştir:

"Yetiştirdiğimiz bilginler ve filozoflar gibi aramızdan çıkan sanatçıları da, yaptıkları sanat eserlerini de uzun zamanlar 'Türk' tanımamak isteyenlere karşı, bilhassa tarih şuuru ve millî bilinç uyanışıyla Cumhuriyet devrinde başlayıp gelişen tenkid ruhu ve doğruyu arama çabası, bu kongrenin toplanmasına başlıca etken olmuştur. Şimdiye kadarki ihmalimiz yüzünden, daha doğrusu cehlimiz sebebiyle yanlış tefsirlere uğramış, fakat tarafımızdan mukabele görmemiş hatalar artık yavaş da olsa silinme yolundadır. Malına sahip çıkmayanların malına başkaları sahip çıkar. Bu hakikat uzun asırlar, gafletimizle beslenmiştir."

¹⁸⁷ Cumhuriyet, 05.09.1962, s.2.

¹⁸⁸ Cumhuriyet, 08.11.1962, s.2.

¹⁸⁹ Selâhaddin Çoruh, "Turizm Propaganda VIII", İller ve Belediyeler Dergisi, Türk Belediyecilik Derneği, S.152, (Haziran 1958), s.238.

Yücel, bu sözleriyle kongrenin Türklerin sanat anlayışının dünyaya tanıtılması konusunda önemli bir rol oynadığını vurgulamış, ülkedeki sanat faaliyetleri ve devletin bu konudaki politikaları hakkında kısa bir bilgi vermiştir. Cumhuriyet devrini, Türk tarihi içinde bir “Rönesans” dönemi olarak değerlendiren Yücel, kongrede Türk sanatı hakkında ortaya koyulan fikir ve görüşlerin ve sağlanan bilgi alışverişinin söz konusu görüşü ispat ettiğini belirtmiştir¹⁹⁰.

Türkiye’de görev yapan personeline yönelik bilgilendirici konferanslar düzenleyen Amerikan Yardım Heyeti, bu konuda BYTB Turizm Dairesi’nden de yardım istemiştir. Bu talep BYTB tarafından olumlu karşılanmıştır. Turizm Dairesi personeli tarafından 10 Ocak 1958 tarihinde verilen bir konferans vesilesiyle 40’a yakın Amerikalıya Türkiye’nin tarihî, sosyal hayatı, örf ve adetleri hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca Türkiye hakkında renkli film gösterimi yapılmıştır. Türkiye adına olumlu bir izlenim uyandıran bu tür konferansların her ay tekrar edildiği anlaşılmaktadır¹⁹¹.

BYTB döneminde çeşitli vesilelerle yurt dışında düzenlenen bilimsel konferanslar da Türkiye’yi tanıtmaya çabalarına ve Türkiye’ye olan ilgiye birer örnek olarak gösterilebilir. Uzun yıllar Türkiye’nin muhtelif bölgelerinde arkeolojik kazı çalışmalarında bulunan Prof. Dr. Franz Miltner, Efes’te yapılan kazı çalışmaları ve eski eser araştırmalarına yönelik olarak İsviçre’nin merkezi Bern’de 1958 yılı itibariyle bir konferans vermiştir¹⁹². Yine söz konusu dönem itibariyle Stockholm’de İsveç Hükümeti’nin Ankara eski elçisi Adolf Croneborg ve eşi tarafından Türkiye tarihi hakkında önem arz eden konferanslar verildiği görülmektedir¹⁹³. Benzer faaliyetler kapsamında, Zürih’teki Türkiye-İsviçre Dostluk Cemiyeti’nde, İsviçre Turizm İşleri Müdürü Ziegried Bittel “*Türkiye’de Turizmin Gelişme Çareleri*” konulu bir konferans vermiştir. Konferans öncesinde Türkiye’de turizm konusunda üç ay kadar incelemelerde bulunan Bittel, Türkiye’nin turizm bakımından paha biçilmez değerlere sahip olduğunu, bunları tanıtmak üzere turizm ile meşgul olacak büroların kurulmasının yapılması gereken öncelikli çalışmalar arasında yer aldığını dile getirmiştir. Konuşmasının ardından Türkiye’ye ait 100 kadar diyapozitif göstermiştir. İlgi uyandıran konferansa Zürih’in tanınmış şahsiyetleri, milletlerarası seyahat şirketleri temsilcileri, Türkiye’nin Bern’deki Basın Ataşesi ve gazeteciler iştirak etmiştir¹⁹⁴.

¹⁹⁰ Hasan Âli Yücel, “*Milletlerarası Türk Sanatlar Kongresi*”, **TTOK Belleteni**, S.214, (Kasım 1959), s.3-5.

¹⁹¹ **TTOK Belleteni**, S.193, (Mart 1958), s.20.

¹⁹² M. Mesud Koman, “*Prof. Dr. Franz Miltner’in Efes Üzerine Konferansı*”, **TTOK Belleteni**, S.207, (Nisan 1959), s.13.

¹⁹³ **TTOK Belleteni**, S.219-220, (Nisan-Mayıs 1960), s.10.

¹⁹⁴ **İller ve Belediyeler Dergisi**, S.192, (Ekim 1961), s.285.

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı sonrasında sosyal turizm hareketlerinin dünya sathında artmaya başladığı ve orta düzeyli gelir sınıfına mensup kitlelerin bu hareketliliğe yoğun bir şekilde dâhil olduğu görülmektedir. Turizme karşı dünya sathında artan bu ilgi Türkiye’de de etkilerini hissettirmiştir. Bu münasebetle BYTGM olarak faaliyetlerini devam ettirmekte olan Türkiye’deki resmî turizm teşkilatı 1957’de BYTB’ye dönüştürülmüş, böylelikle ülkedeki turizm teşkilatlanması genel müdürlükten Bakanlık statüsüne yükselmiştir. Bu şekilde Türkiye’nin turistik tanıtımı ve propagandasına yönelik çalışmalara da hususi bir önem verilmiş, gerçekleştirilen faaliyetlerin çeşitliliği, içeriği ve etki derecesi artış göstermiştir. Türkiye’nin tanıtımına ve propagandasına hizmet edecek potansiyellerin işlenmesi hususu gerek devlet yetkilileri, gerekse aydınlar tarafından ele alınan ve üzerinde düşünülen konular arasında yer almıştır. Böylelikle Türkiye’nin dünya sathındaki imajı kuvvetlendirilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte yeni Bakanlığın, BYTGM’nin teşkilat yapısı ile faaliyetlerini sürdürmek durumunda kalması bahsi geçen çalışmaları olumsuz yönde etkilemiştir.

BYTB döneminde turistik tanıtım ve propaganda çalışmaları ile; tarihî ve siyasi nedenlerle menfî propagandaların etkisinde kalmış olan ülke imajının düzeltilmesi, ülkeye yönelen turist akışının artırılması, ülke insanının da gezip, görmek suretiyle yurdunu daha yakından tanınması amaçlanmıştır. Turizm alanında ileri ülkelerde çağdaş esaslar dâhilinde gerçekleştirilen turistik tanıtım ve propaganda çalışmaları örnek alınarak benzer çalışmalar için Türkiye’de de bir altyapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda yerel, ulusal ve uluslararası sergi, fuar, festival ve şenlik faaliyetleri Türkiye’nin turistik tanıtımına ve propagandasına hizmet eden önemli çalışmalar olmuştur. Yine yurt içinde ve yurt dışında yazılı, görsel ve işitsel yayın çalışmaları yapılmış, ilim ve fikir adamlarının, yazarların, basın mensuplarının ve turizmcilerin bu konuda yapılan çalışmaları desteklenmiş, sosyal faaliyetler ve bilimsel konferanslar vesilesiyle ülkenin tarihî ve kültürel özellikleri hususunda yurtda ve dünyada farkındalık yaratılmaya ve Türkiye’nin yurt dışındaki imajı kuvvetlendirilmeye çalışılmıştır. Turizm elçileri durumunda olan tercüman ve rehber sayısının artırılması ve bunların ülkeyi etkin bir şekilde tanıtacak donanıma sahip olarak yetiştirilmeleri hususunda gayret gösterilmiştir. Turistik hatıra eşyalarına yönelik çalışmaların bu dönemde ciddi bir şekilde ele alındığı görülmektedir.

Türkiye’yi turistik değerleriyle ülke insanına ve yabancılara tanıtmak ve dünya sathında olumlu bir ülke imajı uyandırmak gayesine bağlı bütün bu çalışmaların ülke turizmine katkı sağladığını ve ülkeye yönelen turistik hareketliliği olumlu yönde etkilediğini belirtmek mümkündür. BYTB’nin müstakil bir teşkilat yapısı olmadan, kısa süreli icraat döneminde mevcut siyasi, iktisadi, sosyal şartlar ve imkânlar doğrultusunda başarılı tanıtım

ve propaganda faaliyetlerine imza attığını da ifade edebiliriz. Bu anlamda devlet teşkilatının çalışmaları gönüllü kuruluşlar ve aydınlar tarafından da ülke ve dünya sathında gerçekleştirilen muhtelif faaliyetlerle desteklenmiş ve bu çalışmalar Türkiye'nin tanıtımı ve propagandası hususunda ciddi bir rol oynamıştır.

KAYNAKÇA

1- Arşiv

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

2- Resmî Yayınlar

Beşinci Turizm Danışma Kurulu'na Sunulan Rapor ve Teklifler (BTDKSR)

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (CSTD)

Kalkınma Plânı (Birinci Beş Yıl/1963-1967)

Millet Meclisi Tutanak Dergisi (MMTD)

Resmî Gazete (RG)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM ZC)

Türkiye Turizminin Gelişmesi Hakkında Raporlar (TTGHR)

3- Süreli Yayınlar

a) Gazeteler

Cumhuriyet

Turizm Gazetesi

b) Dergiler

İller ve Belediyeler Dergisi

TTOK Belleteni

Turizm Bülteni

Turizm, TMGT Turizm Müdürlüğü

4- Araştırma Eserler

ÇORUH, Selâhaddin, **Turizm Çalışmalarımızın Geçmiş Günleri**, Güven Matbaası, Ankara, 1974.

EDSCHMİD, Kasimir, **Stürme und Stille am Mittelmeehr**, H. Goverts, Stuttgart, 1959.

ER, Turgut, **Türkiye'de Basın Yayın ve Tanıtma**, Ümit Yayıncılık ve Matbaacılık Ltd. Şti., Ankara, 2003.

ERGÜN, Süreyya, **Modern Turizmin Temayülleri ve Turizm Ekonomisi**, Sermet Matbaası, İstanbul, 1960.

GÜLERSOY, Çelik ve diğeri, **Ulusa Adanan Bir Cumhuriyet Anıtı Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu 1923**, Ankara, 2009.

HİSAR, Abdülhak Şinasi, **İstanbul ve Piyer Loti**, İstanbul Enstitüsü yayınları, İstanbul, 1958.

KARDEŞ, Fethi, **Basın-Yayın Genel Müdürlüğü 60 Yılın Hikâyesi**, Basın-Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara, 1980.

KOÇU, Reşad Ekrem, **Topkapı Sarayı**, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kolektif Şirketi, İstanbul, 1960.

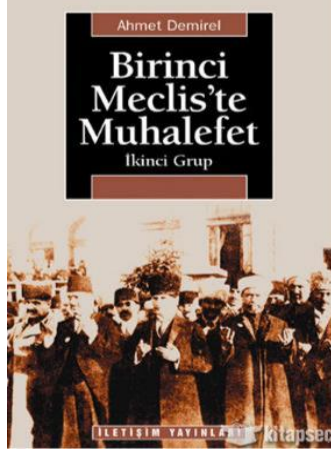
SALTER, Cedric, **Introdicing Turkey**, Published by Methuen&Co, London, 1961.
Turizm Bilgisi ve Turizm Meselelerimiz, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Odaları Birliği, Ankara, 1963.

5- Makaleler

EVCİN, Erol, *“Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Turizm ve Tanıtma Faaliyetleri”*, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.55, (Güz 2014), s.23-82.

Geliş Tarihi: 02.12.2017
Kabul Tarihi: 04.12.2017

KİTAP TANITIMI

Ahmet DEMİREL, Birinci Meclis'te Muhalefet "İkinci Grup", İletişim Yayınları, İstanbul, 1994¹, s.638, ISBN: 975-470-371-X.

Ahmet DEMİREL, Opening Foundation In The First Council "Second Group", Communication Publications, İstanbul, 1994¹, p.638, ISBN: 975-470-371-X.

Semra KILIÇ

ÖZ

İktidardaki Birinci Grup ile muhalefetteki İkinci Grup arasındaki mücadelenin anlatıldığı bu çalışmada yazar; Türkiye'de Tek Partili Cumhuriyet'e giden yolda Birinci Meclis'teki iktidar ve muhalefetin nasıl ve ne için oluştuğunu ve birbirlerine karşı neyin mücadelesini verdiklerini araştırmıştır.

Anahtar Kelimeler; Anadolu-Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, İkinci Grup (Muhalefet), Hüseyin Avni (Ulaş).

ABSTRACT

The author describes this struggle between the ruling First Group and the opposing Second Group; On the way to the Single Party Republic in Turkey, they investigated how the

Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Öğrencisi:
semra.kilic@ogr.atauni.edu.tr

power and opposition in the First Assembly formed for how and for what they did and the struggle against each other.

Keywords; Anatolian-Rumeli Defense Law Society, Second Group (Opposition), Hüseyin Avni (Ulaş).

A- ÖNSÖZ VE GİRİŞE DAİR

Yakın tarih alanında yaptığı çalışmalarla tanınmış olan Ahmet Demirel¹⁹⁵ tarafından 1993'te doktora tezi olarak hazırlanıp araştırma eser olarak basılan “*Birinci Meclis'te Muhalefet 'İkinci Grup'*” adlı kitap Birinci Baskı olmakla birlikte toplamda altı yüz otuz sekiz sayfadır. İletişim Yayınları arasından çıkan bu eser sırasıyla; Önsöz, Giriş, on ana Bölüm, Sonuç, Kaynakça ve Dizin bölümlerinden oluşmaktadır. Her bölümde birçok alt başlık bulunmaktadır. Kitap sayfaları sarı saman kâğıda baskılıdır. Kitabın kenarında yazar ve kitabın ismi yer almaktadır. Ayrıca İletişim Yayınları'nın ismi yer almaktadır.

Bu kitap, Ahmet Demirel'in İngilizce olarak hazırlanan doktora tezinin yeniden gözden geçirilmiş Türkçe baskısıdır. Kitap karton kapaktan oluşup, üzerinde Meclis'in açılışı ile ilgili resim bulunmaktadır. Kitap, 1994 yılında İstanbul'da İletişim Yayınları tarafından Birinci Baskı olarak basılmıştır. Kitabın arka kapağında ise yazar kitabın özetine yer vermiştir.

Önsöz Bölümü'nde yazar kitabın ana konusu ve bölümler hakkında kısa bilgiler vermiştir. Yazar bu Bölüm'de konuyla ilgili önceden yapılmış kapsamlı bir çalışmanın yapılmadığını belirterek “*ihmal edildiği*” düşüncesiyle bir eleştiride de bulunmuştur. Son kısmında çalışmasında kendisine yardımcı olan kişilere de teşekkür etmiştir. Kitapta genellikle “*miş*”li geçmiş zaman kullanılmıştır. Cümle yapılarının Türk dil bilgisi kurallarına uygun olduğu ve kitabın sade, akıcı ve anlaşılır bir dille yazılmıştır. Kitaptaki dipnotların bilimsel kurallara uyularak verildiği dikkati çekmektedir. Konu içeriği ile başlığın birbiriyle uyumlu olduğu anlaşılmaktadır.

Yazar, kaynakça kullanımında temel başvuru kaynaklarını esas almıştır. Düstur ve Zabıt Cerideleri bu kaynaklar arasındadır. Bunların yanı sıra yazar, dönemin gazetelerinden yararlanırken, seçilmiş gazete yazılarına da yer vermiştir.

¹⁹⁵Ahmet Demirel; 1 Eylül 1957'de Trabzon'da doğdu. Orta öğrenimini 1976'da Darüşşafaka Lisesi'nde tamamladıktan sonra, 1980'de Boğaziçi Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi Bölümü'nü bitirdi. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans çalışmasını, ardından 1993 yılında doktorasını tamamladı. 1981'de Yurt Ansiklopedisi'nin “*sosyo-ekonomik yapı bölümü*” koordinatörü olarak çalışma yaşamına atılan Demirel, şimdiye kadar çeşitli basın yayın kuruluşları ile piyasa ve kamuoyu araştırmaları şirketlerinde çalıştı. Ayrıca THY'nin Skylife dergisinin editörlüğünü de yürüttü. 2003'te Doçent, 2012'de Profesör oldu. Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden 2017'de emekli olan yazar, Türkiye'nin yakın siyasi tarihiyle ilgili yaptığı çalışmalarla tanınmaktadır. Bkz: Ahmet Demirel, **Birinci Meclis'te Muhalefet “İkinci Grup”**, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.

Ahmet Demirel'in diğer eserleri

İlk Meclis'in Vekilleri: Milli Mücadele Döneminde Seçimler (2010)

Tek Parti Yükselişi (2012)

Tek Partinin İktidarı: Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (2013)

Nihat Erim, Günlükler (1925-1979), (2005)

Birinci Meclis'te Mustafa Kemal'in Muhalifleri (2013)

Cumhuriyet Tarihinin Bilinmeyen Gerçekleri (2014)

İsmet İnönü, Defterler (1919-1973), (2017)

Ali Şükrü Bey'in Tan Gazetesi (2017)

İkinci Grup'un Kurucularından Selahattin Köseoğlu'nun Milli Mücadele Hatıraları (2017)

Kitabın sonunda Dizin kısmı yer almaktadır. Yazar bu kısımda sadece alfabetik sıraya göre metinde geçen isimlere yer vermektedir.

Yazar Giriş Kısmı'nda; Türk tarih yazımında Birinci ve İkinci Grupların önemini vurgulamaktadır. Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişin zeminini hazırlayan Birinci Meclis (1920-1923), bir yandan işgalci güçlere karşı Milli Mücadele hareketini yöneterek başarıya ulaştırmış, bir yandan da çeşitli yasal düzenlemelerle Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini atmıştır.

Milli Kuvvetler önce yerel, ardından bölgesel direniş örgütleri, Sivas Kongresi'nden sonra da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bünyesinde toplanmıştır. Meclis açıldıktan sonra Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Genel Kurulu'nun yetkileri Meclis Genel Kurulu'na geçmiş, tüm mebuslar Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyesi sayılmıştır. Bununla birlikte, her görüşün temsilcisinin yer aldığı TBMM'de zamanla çeşitli görüş ayrılıkları belirmiş ve benzer görüşleri paylaşan mebuslar, zamanla çeşitli ad ve unvanlar altında grup, zümre, parti biçiminde örgütlenmiştir. Türkiye'nin siyasal tarihine damgasını vuracak önemli bir icraatı olmayan bu ilk küçük gruplar, 1921 İlbaharına kadar tarih sahnesinden silinmiştir. Buna karşılık, 1921 Mayıs'ında Meclis'te Mustafa Kemal Paşa'nın önderliği altında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adıyla bir iktidar grubunun kurulması, Meclis içindeki mücadelenin boyutlarını değiştirmiştir. Kasıtlı olarak grup dışında bırakılanlarla, gruba katılmak istemeyen mebuslar, bazı uygulamalar karşısında uzun süre bu iktidar grubuna karşı örgütsüz olarak mücadele etmiş ve nihayet 1922 Temmuz'unda İkinci Müdafaa-i Hukuk Grubu adıyla örgütlenmiştir.

B- BÖLÜMLERİN İNCELENMESİ

Yazar, Birinci Bölümde; "*Büyük Millet Meclisi'ne Giden Yol*" başlığı ile 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nden Meclis'in açılışına kadar ki süreci anlatmaktadır. Mondros Mütarekesi ile başlayan işgallere karşı filizlenen "*direniş hareketleri*" ve örgütlenme çabalarına İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ivme kazandırmıştır. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin kurulması ve ardından Kongreler dönemi de bu sürecin aşamalarını oluşturmuştur.

İkinci Bölümde; yazar, “İstatistiklerle Birinci Büyük Millet Meclisi” başlığında; Meclis üyelerinin niteliği, sayısı, Meclis’in kaç üyeden ve kimlerden oluştuğunu istatistikleriyle beraber vermiştir. Meclis Genel Kâtibi Veysel (Genya) Bey’in¹⁹⁶ hazırladığı “Birinci TBMM İsim Defteri”nde dönem sonunda 337 mebusun üyelik sıfatının sürmekte olduğu, dönem boyunca 71 mebusun ya istifa ettiği ya da istifa etmiş sayıldığı, 24 mebusun vefat ettiği, 3 mebusun mebusluktan düşürüldüğü, 1 mebusun mebusluğunun reddedildiği, 1 mebusun da mebusluğunun onaylanmadığı, dolayısıyla toplam sayının 437 olduğu belirtilmektedir.

“Büyük Millet Meclisi Rejiminin Temelleri” başlığı ile yazar Üçüncü Bölümde; Meclis’in kurduğu rejimin temelleri üzerinde durmuştur. Büyük Millet Meclisi’nin kabul ettiği en önemli kanunlardan biri; Hıyanet-i Vataniye Kanunu’nun çıkarılması idi. Yazar, Büyük Millet Meclisi’nin 25-29 Nisan 1920 tarihleri arasındaki görüşmelerden sonra kabul ettiği 2 Sayılı Hıyanet-i Vataniye Kanunu ile Meclis’in, amacının ve bu amaca ulaşmada yetkili meşru organ olduğunun görüldüğünü vurgulamaktadır. Yazar, ayrıca devlet yapısını belirleme ve Meclis Hükümeti Sisteminin yasal çerçevesini kurma yolunda atılan en büyük adımın 20 Ocak 1921’de Meclis’in 85 Sayılı Kanunu olarak kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile atıldığını belirtmektedir.

Kitabın Dördüncü Bölümü “Meclis’te Bölünme: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu’nun Kuruluşu” diye adlandırılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele hareketinin başladığı tarihten 1921 Anayasası’nın kabul edildiği tarihe kadar geçen dönemde, önce başkanlığını yaptığı Erzurum ve Sivas Kongreleriyle Milli Mücadele hareketini Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bünyesi altında merkezileştirmiş ve İttihat ve Terakki adına iktidar mücadelesi girişimlerini engellemiştir. Ayrıca direniş karşıtı bir tutum izleyen İstanbul’a karşı izlediği başarılı politikayla Milli Mücadele hareketinin tartışmasız lideri konumuna yükselmiş, Büyük Millet Meclisi’nin açılışıyla bu hareketi fiililikten kurtararak, Meclis’te art arda yapılan yasal düzenlemelerle, harekete meşru bir temel kazandırmıştı¹⁹⁷.

“İktidarla Örgütsüz Muhalefet Arasındaki Temel Çatışma Konuları” başlığı kitabın Beşinci Bölümü’nü oluşturmaktadır. Bu bölümde yazar, iktidar grubu ile muhalifler arasındaki çatışmayı ele alarak, iktidar ile muhalif mebuslar arasındaki temel çatışma

¹⁹⁶ **Veysel (Genya) Bey**; 16.08.1923-29.08.1950 yılları arasında TBMM Genel Kâtibi olarak görev yapmıştır. Bkz: https://www.tbmm.gov.tr/genser/genel_sekreterler.htm (Erişim Tarihi 5 Kasım 2017)

¹⁹⁷ Anadolu-Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu Genel Kurulu’nun 10 Mayıs 1921’de yaptığı toplantıda kabul edilen içtüzüğün 2. Maddesi uyarınca 11 ve 15 Mayıs tarihli toplantılarda bir başkan ve iki başkan vekili ile 12 üyeden oluşan yönetim kurulu seçimleri tamamlanmıştır. Ankara Mebusu Mustafa Kemal Paşa Grup Reisliği’ne getirilirken, Edirne Mebusu Mehmet Şerif (Aykut) ve Sinop Mebusu Şevket (Peker) Beyler Grup Reis vekili olmuştur. Yönetim kurulunun diğer 12 üyesi şu mebuslardan oluşmaktaydı: Emin (Gevelioğlu) Bey (Canik), Mahmut Esat (Bozkurt) Bey (İzmir), Mustafa Necati (Uğural) Bey (Saruhan), Kılıç Ali Bey (Gaziantep), Mehmet Vehbi (Bolak) Bey (Karesi), Zekai (Apaydın) Bey (Adana), Avni (Zaimler) Bey (Saruhan), Muhittin Baha (Pars) Bey (Bursa), Ahmet Mazhar (Akifoğlu) Bey (İstanbul), Osman Nuri (Özpay) Bey (Bursa), Rifat (Çalık) Bey (Kayseri) ve Nebizade Hamdi (Ülkümen) Bey (Trabzon) Bkz: A. Demirel, **Birinci Meclis’te Muhalefet “İkinci Grup”**, s.220

konularının en önemlileri olarak; Heyet-i Vekile'nin görev ve sorumlulukları, Meclis'e ait yetkilerin kullanılış biçimi, Başkumandanlık Kanunu, vekil seçimlerinde aday gösterme yönteminin uygulanışı, Meclis Başkanlık Divanı'nın tarafsızlığı, İstiklal Mahkemeleri ile temel hak ve özgürlükler konusunu vurgulamaktadır.

Ahmet Demirel'in "*İkinci Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun Kuruluşu ve Temel Görüşleri*" başlığı ile anlatmış olduğu Altıncı Bölüm'de; İkinci Grup'un kuruluş nedenleri ve niteliği üzerine değerlendirmeler yapmıştır.

Yazarın kitabında ifade ettiği üzere, Mustafa Kemal Paşa'nın şahsında gerçekleşen yetki toplulaşması ve Meclis üstünlüğü ilkesine aykırı çeşitli uygulamalara karşı beliren muhalefet hareketi, Birinci Grup'un kuruluşundan 14 ay sonra, 1922 Temmuz'unda İkinci Müdafaa-i Hukuk Grubu adıyla örgütlü bir yapı içerisine girmiştir. Grup'un lideri Hüseyin Avni (Ulaş) Bey¹⁹⁸, 30 Nisan 1923'te Tevhid-i Efkâr gazetesine verdiği bir demeçte, grubun kurucularının kendisiyle birlikte Canik Mebusu Emin (Gevelioğlu), Erzurum Mebusu Süleyman Necati (Güneri), Kastamonu Mebusu Mehmet Besim (Fazlıoğlu), Kayseri Mebusu Rıfat (Çalika), Sivas Mebusu Vasıf (Karakol) ve Mersin Mebusu Selahattin (Köseoğlu) beyler olduğunu açıklamıştır.

İkinci Grup'un kurucularından Mersin Mebusu Selahattin (Köseoğlu) Bey¹⁹⁹, 1946 yılında Mesuliyet dergisine yazdığı "*Birinci Büyük Millet Meclisi'nde İkinci Grup*" başlıklı makalesinde; İkinci Grup'un kuruluş nedenini ve amaçlarını tamamen Birinci Meclis içindeki uygulamalar çerçevesi içinde açıklamaktadır. Selahattin Bey, İkinci Grup'un "*otokrat şef usulü bir idareye*" karşı çıktığını, esas ilkelerinden birinin ve başlıcasının "*şahsi hâkimiyetler yerine kanuni hâkimiyetler ikamesi*" olduğunu belirtmektedir. Selahattin Bey, Grup'un Başkumandanlık Kanunu ve vekil seçimlerinde aday gösterme yöntemi olmak üzere Meclis'te bu ilkelere aykırı bulduğu uygulamalara karşı çıktığını da anlatmaktadır²⁰⁰.

Kitabın "*Gruplar Arasındaki Mücadele: Temel Sorunlarla İlgili Gelişmeler*" diye başlıklandırılan Yedinci Bölümü'nde; iki örgütlü gücün yani I. ve II. Grupların mücadelesi değerlendirilmiş ve temel çatışma gruplarının çözümlenme biçimi üzerinde durulmuştur. Yazar, İkinci Grup'un kurulmasından sonra muhaliflerin, Meclis'te öteden beri karşı çıktıkları uygulamaları kendi görüşleri doğrultusunda çözmek amacıyla çeşitli girişimlerde

¹⁹⁸ **Hüseyin Avni (Ulaş) Bey**; (1887-1948) Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Erzurum Mebusu olarak görev yapmış, Meclis-i Mebusan'ın dağılmasından sonra Ankara'ya gelerek I. TBMM'ye Erzurum Mebusu sıfatıyla dâhil olmuştur. Cumhuriyet tarihinde İkinci Grup olarak bilinen muhalefet grubunun kurucularından ve sözcülerindedir. (Ayrıntılı bilgi için Bkz: Ahmet Afşar, **Hüseyin Avni (Ulaş) Bey (1887-1948) : Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (YLT), Ankara 2013, s.3.)

¹⁹⁹ **Hüseyin Selahattin (Köseoğlu) Bey**; (1880-1949) Asker ve siyaset adamı. III. Kolordu Komutanı iken Sivas Kongresi'ne katıldı. I. Dönem BMM'ye Mersin Milletvekili görevinde bulunmuştur. İkinci Grup'ta yer almıştır. (Ayrıntılı bilgi için Bkz: İsmail Akbal, **1919-1923 Yılları Arasında Muhafif Kimliğiyle Trabzon**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2004, s.427.)

²⁰⁰ Selahattin Köseoğlu, "*Birinci Büyük Millet Meclisi'nde İkinci Grup*", **Mesuliyet**, S.1/2, (Temmuz 1946), s.10-12.

bulduğunu; çalışma tarzı olarak, Meclis'te görüşülecek konuları önceden aralarında toplanarak değerlendirme ve alınan kararı Meclis'te toplu olarak savunma yöntemini benimsediklerini vurgulamaktadır.

“*Birinci Meclis'in Son Dönemi ve Seçim Kararının Alınması*” adlı başlığı ile yazar Sekizinci Bölüm'de; Birinci Meclis'ten İkinci Meclis'e geçiş süreci içinde Meclis'in son faaliyetleri üzerinde durmuştur. Yazarın bu bölümde ele aldığı başlıca konular; Saltanatın kaldırılması, Halk Fırkası adıyla bir fırka kurma kararı ve bu fırkanın dayandığı esaslar, basında yer alan kimi yazılara tepkiler, İkinci Grup'tan Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi, seçim kararının alınması, Seçim Kanunu ve Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nda yapılan değişikliklerdir.

Dokuzuncu Bölüm'de; “*Basının Gruplar Karşısındaki Tutumu*” başlığı ile basının grupları değerlendirme biçimi üzerinde durulmaktadır. Basın, uzun süre Meclis'teki gruplaşmalar karşısında kayıtsız kalmıştır. İkinci Grup'un yayın organı olan Tan gazetesinin yayın hayatına başlamasına kadar süren bu suskunluk, 26 Ocak 1923'te Falih Rıfkı Atay'ın “*Akşam*” gazetesine yazdığı “*Garip Alametler*” başlıklı makale ile bozulmuştur. Bu yazı, basında İkinci Grup'a ilişkin ilk değerlendirme yazısı olmuştur.

Falih Rıfkı, yazısının sonunda değindiği irticaya karşı getirdiği öneriyi 28 Ocak 1923 tarihli “*Akşam*” gazetesinde “*Türk Ocaklarının ve Milliyetperver Gençliğin Nazar-ı Dikkatine: İnkılâbın Müdafasına Ait Bir Teklif*” başlıklı yazısında açıklamıştır. Yazar, İtalyan faşizminin Bolşeviklere karşı sopalı mücadelesini, Türkiye'de irticaya karşı mücadelede örnek göstermekte, “*gençleri hakiki bir tesanüdle, makine gibi işleyen teşkilat içinde toplu ve hazır bulundurmak lazımdır*” demektedir.

Polemik, Falih Rıfkı Bey'in 5 Şubat 1923'te “*Akşam*”a yazdığı “*Tan Gazetesi'ne Mektup*” başlıklı yazısıyla sürmüştür. “*Akşam*” ile “*Tan*” arasındaki bu polemikten sonra, basın gruplar karşısındaki suskunluğunu uzun süre sürdürmüştür. Seçim kararının alınması ve seçim mücadelesinin başlamasından sonra gruplar hakkında yazılan yazılar sıklaşmaya başlamıştır. Basın, bir yandan grupların seçimlerde ne gibi tavır alacakları konusu üzerinde dururken; bununla eş zamanlı olarak gruplar arasındaki farkı ve İkinci Grup'un muhalefetinin nedenini anlamaya ve okurlarına anlatmaya çalışmıştır.

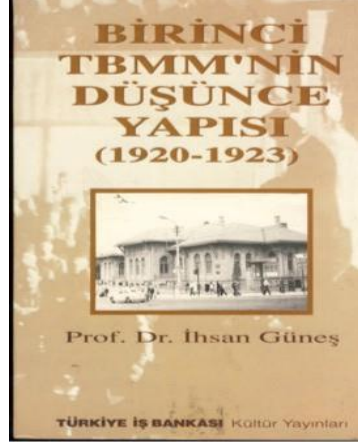
Son bölüme ise “*1923 Seçmesi, İkinci Grup'un Tasfiyesi ve Sonrası*” başlığı atılmış, bu bölümde İkinci Grup'un tasfiye edildiği 1923 Seçimleri ele alınmış ve bu tasfiyeden sonra, İkinci Meclis'ten başlanarak Türkiye Cumhuriyeti rejiminin gösterdiği açılım üzerinde durulmuştur.

Sonuç bölümünde kitabın kısa bir özeti ve değerlendirilmesi yapılmaktadır. Yazar İkinci Grup'un yaptığı çalışmaların Birinci Meclis'in günümüzde de anlaşılmasını kolaylaştırdığını ifade etmiştir. Ayrıca bu özellikteki bir Meclis'in bugün ve gelecekte hatırlanacağını da vurgulamaktadır.

Yakın dönem Türk siyasal hayatının anlatıldığı bu kitap, yazarın belgeleri kullanması ve kitabın sonunda eklediği dizin vs. malzemelerle meseleleri objektif şekilde ele alması, kitabın daha bilimsel olarak değerlendirileceği kanaatini oluşturmaktadır. Eser, bu yönüyle başarılı ve dikkat çekici bir çalışma olarak değerlendirilmektedir.

Geliş Tarihi: 01.12.2017
Kabul Tarihi 05.12.2017

KİTAP TANITIMI

İhsan GÜNEŞ, Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1997¹, s.404+XV, ISBN: 975-458-090-1.

İhsan GÜNEŞ, The Perspective Of The First Grand National Assembly (1920-1923), Turkey Isbank Culturel Publications, İstanbul, 1997¹, p.404+ XV, ISBN: 975-458-090-1.

Doğan KOÇAK*

ÖZ

28 Ocak 1920'de Misak-ı Milli'nin kabul edilmesi bazı olumsuzluklara sebep oldu: İstanbul'un işgali ve Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin kapatılması. Bu da yeni bir meclisin açılmasını zorunlu kılmaktaydı. 23 Nisan 1920'de Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldı. Millet egemenliğine dayalı yeni bir Türk Devleti kuruldu. Bu çalışmada, İhsan Güneş tarafından ele alınan Birinci TBMM'nin düşünce yapısı hakkında bilgi verilmektedir. Ayrıca kitabın iç ve dış fiziki özellikleri tanıtılarak, yazarın konuyla ilgili bakış açısı da incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Misak-ı Milli, Türk Devleti, Birinci TBMM.

* Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Öğrencisi:
dogan_kocak25@hotmail.com

ABSTRACT

Acceptance of the National Pact on 28 January 1920 caused some adversities: The invasion of Istanbul and the close of the last Ottoman Parliament. This necessitated the opening of a new parliament. The First Turkish Grand National Assembly was opened on 23 April 1920. A new Turkish state was founded based on the nation's sovereignty. In this study, information has been given about the perspective of The First Grand National Assembly handled by İhsan Güneş. Furthermore, the author's point of view on the subject is also examined by introducing the internal and external physical properties of the book.

Keywords: Ottoman, National Pact, Turkish State, The First Grand National Assembly

A- ÖNSÖZ VE GİRİŞ'TEKİ SUNUM ÜZERİNE YAPILAN DEĞERLENDİRME

İhsan Güneş²⁵⁵ tarafından 1982'de doktora tezi olarak hazırlanıp araştırma eser olarak basılan “*Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*” adlı kitap Birinci Baskı olmakla birlikte toplamda dört yüz dört (+XV) sayfadır. Sırasıyla Önsöz, Kısaltmalar, Giriş, üç ana Bölüm, Sonuç ve Kaynakça bölümlerinden meydana gelmektedir. Her bölümde birçok alt başlık bulunmaktadır. Kitap sayfaları beyaz kuşe kâğıttan oluşmaktadır. Kitabın kenarında yazar ve kitabın ismi yer almaktadır. Ayrıca İş Bankası'nın sembolü de görülmektedir. İlk sayfasında kapak düzeni ve kitabın kaç adet basıldığı hakkında bilgiler yer almaktadır. Kitabın arka kısmında ise içerikle ilgili bir sunum yapılmaktadır.

Önsöz Bölümü'nde yazar konuyu seçmedeki amacını belirterek bu eserin ortaya çıkmasında yararlandığı kütüphanelerin isimlerini vermektedir. Ayrıca çalışmasında kendisine yardımcı olan kişilere de teşekkür etmektedir. Temmuz 1997'de yayınlanan bu kitaba ilk baskı olduğu için “*Bu Baskıya Önsöz*” olmak üzere ayrı bir Önsöz de eklendiği görülmektedir. Genellikle “*miş*”li geçmiş zamanın kullanıldığı kitaptaki cümlelerin Türk dil bilgisi kurallarına uygun olduğu ve kitabın sade, akıcı ve anlaşılır bir dille yazıldığı dikkat çekmektedir. Her bölümün sonunda yazar tarafından birer paragraflık değerlendirme yapılmaktadır. Yazar tarafından yararlanılan kaynakça oldukça geniştir. Ana kaynakçalardan yararlanıldığı görülmektedir. Kitaptaki dipnotların bilimsel kurallara uyularak verildiği dikkati çekmektedir. Ayrıca tablolardan da faydalanılmaktadır. Konu içeriği ile başlığın birbiriyle uyumlu olduğu anlaşılmaktadır.

Yazar Giriş Bölümü'nde kitabın ana konusu hakkında okuyucuya az da olsa bilgi vermektedir. Ayrıca konuyla ilgili önceden yazılan kaynaklar üzerine bir eleştiri yaparak bu kitapla öncekiler arasındaki farkı belirlemektedir. Mustafa Kemal Paşa tarafından kurulan Yeni Türk Devleti'nin anlaşılabilmesi için bu devletin kuramsal ve eylemsel temellerinin atıldığı Birinci TBMM'nin oluşumunu ve düşünce sistematığının anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır. Kitabı bu amaçla yazdığını ifade etmektedir. Yazara göre bir ülkenin

²⁵⁵Prof. Dr. İhsan Güneş, 1951'de Sivas'ta doğdu. 1973'te Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü'nü bitirdi. Yüksek lisansını Hacettepe Üniversitesi'nde, doktorasını Ankara Üniversitesi'nde tamamladı. Anadolu Üniversitesi'nin Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nü ve Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nü kurdu. Uzun yıllar bu bölümün Başkanlığı'nı yaptı. Edebiyat Fakültesi'nin iki dönem Dekanlık görevinde bulundu. TBMM Türk Parlamento Tarihi Yazım grubu içinde yer aldı. Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Bilim Kurulu ve Yayın Kurulu Üyeliği yaptı. Genelkurmay Başkanlığı Atatürk Araştırma ve Eğitim Merkezi Üyeliği'ne seçildi. Anadolu Üniversitesi Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü ve Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölüm Başkanlığı yaptı. Halen bu görevini sürdürmektedir. Bkz: <https://www.iskulturlar.com.tr/yazarlar/ihsan-gunes> (Erişim Tarihi 5 Kasım 2017)

bulunduğu konumdan daha ileri bir düzeye geçmesini sağlayacak şey o ülkedeki meclis ve meclisin yapısının düşünce zenginliğidir.

Giriş'te bahsedilen diğer bir konu da 20 Ocak 1921'de çıkarılan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'dur. Yazar Birinci TBMM'nin niteliği üzerine hazırlanan çalışmalarda bu kanundan yararlandığını ve kanunun “kurucu” bir özellik taşıdığını belirtmektedir. Ayrıca ulusal çağdaş, demokratik, halkçı ve tam bağımsız olduğunu ve yeni bir devletin kuruluşunda önemli bir rol oynadığını ifade etmektedir. Yazara göre Birinci TBMM, bir “ihtilal ve devrim” Meclisi'dir. Milletvekillerinin genelinde olmasa bile bir bölümünde belli bir ideolojinin var olduğunu ifade etmektedir. O, Aydınlanma Felsefesi'nin Fransa'da “Burjuva Demokratik Devrimi”ni, Marksist Felsefe'nin de Rusya'da “Sosyalist Devrimi” ortaya çıkardığını belirtmektedir. “Anadolu İhtilali”nin ise ulusçu, halkçı, tam bağımsız demokratik bir nitelik taşıyan “Türk Devrimi”ni meydana getirdiğini vurgulayarak giriş bölümünü sonlandırmaktadır.

B- ESERİN BÖLÜMLERİ HAKKINDA GENEL DEĞERLENDİRME

Kitap üç ana Bölüm'den oluşmaktadır. Birinci Bölüm dört alt başlıktan meydana gelmektedir; “Osmanlı İmparatorluğu'nda Parlamenter Sistem Düşüncesinin Doğuşu ve Gelişimi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Toplanmasına Zorunlu Kılan Etmenler, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kurucu Meclis'in Toplanması ve Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Döneminin Sona Ermesi”. Kitabın İkinci Bölüm'ü de dört alt başlıktan oluşmaktadır; “Meclis Açılmadan Önceki Düşünce Ayrılıkları, Meclis Açıldıktan Sonraki Düşünce Ayrılıkları, Meclisi Oluşturan Kişi ve Grupların Sosyal-Ekonomik ve Kültürel Yapılarından Kaynaklanan Düşünce Ayrılıkları ve Bunların Meclise Yansımaları, Halkçı Düşünce”. Son Bölüm'de ise yedi alt başlığın olduğu görülmektedir: “Meclis'in Siyasal Alandaki Düşüncesi: Meclis Hükümeti Sistemi, Meclis'in TBMM Hükümeti Otoritesini Ülkede Egemen Kılmak Konusundaki Düşüncesi, Meclis'in Eğitim Konusundaki Düşüncesi, Meclis'in Mali Konudaki Düşüncesi, Meclis'in Ekonomik Konudaki Düşüncesi, Meclis'in Sosyal Yardım ve Sosyal Güvenlik Alanındaki Düşüncesi ve Meclis'in Dış Politika Konusundaki Düşüncesi”.

Birinci Bölüm'de; Osmanlı Devleti'nde parlamenter sistem düşüncesinin ortaya çıkış evreleri anlatılmaktadır. Yazar, teokratik bir yapıya sahip bu devletin kurucu unsurunun Türklere mensup olduğunu vurgulamaktadır. Ancak toplum yapısının “karmaşık” olduğunu ve Osmanlı yöneticilerinin XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupalı devletlere göre iç ve dış dinamiklerde gelişim gösterecek kalıcı çözümler üretmediğini ve bunların da devletin çöküşünü hızlandıran etmenler olduğu görüşünü savunmaktadır. Bu doğrultuda kitapta III.

Selim, II. Mahmut ve II. Abdülhamit gibi bazı yenilikçi padişahların yaptıkları yenileşme hareketlerine de yer verilmektedir.

Yazar, TBMM'nin açılmasını zorunlu kılan bazı etmenlerin olduğunu aynı Bölüm'de ifade etmektedir. Bazı etnik ögelerin toplum ve devlet içinde yaptıkları “*ayrılıkçı eylemlerin*” bunların ilki olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre bu çeşitli etnik ögeler arasında Ermeniler, Rumlar ve Kürtler bulunmaktadır. Bunların kendilerine göre istek ve eylemlerinin olduğunu belirtmektedir. Doğu ve Güney Anadolu bölgesinde yaşayan Ermenilerin bağımsız olmak ve bölgede bir Ermeni Devleti kurmak istediklerini ifade etmektedir. Bu bağımsızlık isteğinin batılı devletlerce de desteklendiğini vurgulamaktadır. Ermeniler gibi o dönemdeki Rumların ve Kürtlerin de bağımsız olma düşüncesine vurgu yapan yazar, Karadeniz kıyılarında Pontus Devleti; Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da ise bir Kürt Devleti kurmak isteyen bu etnik ögelerin istediklerini başaramadıklarını belirtmektedir.

Kitabın aynı Bölümü'nde yazara göre Birinci TBMM'nin açılmasını zorunlu kılan diğer bir etmen ise İtilaf devletlerinin işgalci tutumlarının olmasıdır. Yazar, 30 Ekim 1918'den sonra işgali ve sonrasında gelişen olayları kronolojik olarak ele almaktadır. İşgal süreci boyunca 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgali, 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgali, 11 Nisan 1920'de Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin kapatılması ve İtilaf devletlerinin daha sert politikalar uygulamaya başlamalarının TBMM'nin açılmasını zorunlu hale getirdiğini vurgulamaktadır. Ayrıca İstanbul Hükümeti'nin işgal devletleriyle olan ilişkileri de eleştirel bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Buna karşılık 21/22 Haziran 1919'da Mustafa Kemal Paşa tarafından kaleme alınan Amasya Genelgesi'nin “*ulusal bir ihtilal belgesi*” ve işgallere karşı bir tepki olduğunu ifade etmektedir. Erzurum Kongresi ve sonrasında Sivas Kongresi'yle bu tepkinin tek bir merkezde toplandığını anlatmaktadır. Özellikle Ankara Hükümeti'nin Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin açılmasında oynadığı rol ile Misak-ı Milli'nin 28 Ocak 1920'de kabul edildiği güne kadarki süreç de ele alınan diğer bir konudur. Misak-ı Milli'nin kabulünden sonra hızlanan işgaller ve Meclis'in kapatılmasının Birinci TBMM'nin açılmasında etkili olduğu vurgulanmaktadır. Birinci Bölüm, TBMM'nin 23 Nisan 1920'ye kadarki açılış süreci ve Birinci TBMM'deki milletvekillerinin sosyo-ekonomik yapılarıyla eğitim düzeyleri hakkında bilgi verilerek sonlandırılmaktadır.

Kitabın ana konusunun vurgulandığı İkinci Bölüm'de ise Birinci TBMM'deki milletvekillerinin birbirleriyle olan ilişkileri, farklılıkları ve düşünsel anlamda ayrıldıkları noktalar üzerinde durulmaktadır. Meclis'in açılışından önce ve sonra bazı aydın ve milletvekilleri arasında yaşanan “*düşünce ayrılıkları*” anlatılmaya çalışılmaktadır. Yazar öncelikle “*mandacılık*” kavramını açıklamaya çalışarak, Meclis'in açılışından önceki dönemde

bazı Amerikan ve İngiliz mandacılığını savunan milletvekili ve aydınlar hakkında bilgi vermektedir.

Bundan farklı olarak aynı Bölüm’de “*tam bağımsızlık*” düşüncesini savunanların da olduğu anlatılmaktadır. Yazar bu düşüncedekileri “*İslamcı Bağımsızlıkçı Düşünce*” etrafında toplananlar ve “*Ulusal Tam Bağımsızlıkçı Düşünce*” etrafında toplananlar olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Yazar, ulusal tam bağımsızlıkçıların İslamcılara göre daha “*milli*” bir nitelik taşıdığını ifade etmektedir.

İkinci Bölüm’de dikkate değer diğer bir konu da 1920-1923 yılları arasında Meclis’in yapısıyla ilgilidir. Yazara göre “*kapitalist*” Avrupalı devletlere karşı Ankara Hükümeti ile “*Bolşevik*” Rusya’nın yakınlaşması Sosyalist hareketlerin Türkiye’de yaygınlaşmasına sebep oluyordu. Bu da çeşitli düşünce akımlarının Meclis’te benimsenmesini ve bazı cemiyet ve fırkaların kurulmasını kolaylaştırmaktaydı: “*Yeşil Ordu, Türkiye Komünist Fırkası, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası*”. Bolşevik yanlısı milletvekillerinin bazı olumsuz davranışları dokunulmazlıklarının kaldırılmasına sebep oldu. Yazar yaşanan tartışmaların bu şekilde son bulduğunu anlatmaktadır. Konuyla ilgili TBMM’de yapılan tartışmalara da yer verilmektedir.

Kitabın aynı Bölümü’nde Birinci TBMM içindeki farklı sosyo-ekonomik özelliklere sahip kişi ve gruplar ve bunların birbirleriyle olan ilişkileri hakkında da bilgi verilmektedir. Yazara göre Meclis üyelerinin farklı kültür yapılarına sahip olması, onların belli düşünce grupları etrafında toplanmasını kolaylaştırmaktaydı. Bu da zamanla Meclis içinde bazı grupları karşı karşıya getirmekteydi: “*Halk Zümresi, Tesanüt Grubu, İstiklâl Grubu, Islahat Reform Grubu, İttihatçı Grup, Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyeti, Müdafaa-i Hukuk Grupları*”. Ancak yazar farklı ideolojileri benimseyen ve bu ideolojilerinden vazgeçmeyen milletvekillerinin “*aynı çatı altında*” toplanabilmesinin tek bir düşünce etrafında bir araya geldiğini belirtmekteydi: “*Tam Bağımsızlık*”.

Yazar tarafından açıklanmaya çalışılan “*Halkçılık*” kavramı da ele alınan diğer bir konudur. O, bu kavramı dönemine göre sınıflandırmaya ve açıklamaya çalışmaktadır. Bunu da Birinci TBMM öncesi ve sonrası dönemde “*Halkçılık*” olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Halkçı düşünce yapısının sosyal ve siyasal düzeyde farklı şekillerde anlamlandırılmasının “*ulusal bir bilinç*” yarattığı da yazar tarafından savunulan bir görüştür. Ona göre bu da halk egemenliğine dayanan bir yönetim biçiminin önünü açıyordu.

Yazar kitabın Üçüncü Bölümü’nde; Meclis Hükümeti Sistemi konusunda bilgi vermektedir. Özellikle bu hükümet sisteminin kuruluşunu açıklamaktadır. Ayrıca Birinci TBMM’nin siyasal, sosyal, ekonomik, dış politika ve eğitim konularındaki bakış açısı hakkında değerlendirme yapılarak Üçüncü Bölüm sonlandırılmaktadır. Yazar Birinci TBMM’de Meclis

Hükümeti Sistemi'nin tam olarak uygulanamadığını ifade etmektedir. Bunun sebebi olarak da Meclis içinde “sivrilmeye” başlayan İkinci Grup'u işaret etmektedir.

Aynı Bölüm'de açıklanmaya çalışılan diğer bir konu da Birinci TBMM'nin görev ve yetkilerinin ne olduğu ile ilgilidir. Bunları yazar şöyle özetlemektedir; “*kanunların korunması, uygulanması, açıklanması, borçlanmaların ayrıcalık ve imtiyazların onaylanması, nişan, rütbe, görevlerin verilmesi, heyeti vekilenin oluşturulması, tek tek veya toplu olarak düşürülmesi, sorumluluğun saptanması, kara ve deniz kuvvetlerinin Komutanlığı, genel ve kısmi seferberlik ilanı, hükümetin yapacağı mütarekelerin tasdiki, yasal cezalarını hafifletilmesi, af veya tecil edilmesi, genel af ilanı, askerın toplanması ve dağıtılması, her çeşit verginin tarh tevzi ve kaldırılması, sıkıyönetim ilanı, Meclis'in başlangıç ve toplanma zamanının saptanması, değiştirilmesi ve gerektiği zaman feshi*”. Bu görev ve yetkilerin Birinci TBMM Hükümeti'nin otoritesini güçlendirme amacı taşıdığı vurgulanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda iki yöntemin uygulandığı belirtilmektedir: “Sözlü” ve “Yazılı Propaganda”. Kitapta TBMM Hükümeti'nin sözlü propagandayı Meclis dışında oluşturduğu “*propaganda heyetleri*” ile gerçekleştirdiği anlatılmaktadır. Yazar bu heyetleri “*irşat heyeti*” olarak değerlendirmektedir. Ona göre yazılı propaganda ise dönemin basın-yayın organları ile gerçekleştirilmekteydi. Kitabın aynı bölümünde Birinci TBMM Hükümeti'nce iç güvenliği koruma amacıyla çıkarılan kanunların Meclis içinde bazı tartışmalara sebep olduğu da yazar tarafından vurgulanan diğer bir konudur.

Üçüncü Bölüm'de değerlendirilen diğer bir konu da TBMM'nin eğitime verdiği önem ve bakış açısıdır. Yazara göre eğitim Meclis'te iki grup arasında tartışma konusu idi: “*İslamcılar*” ve “*Ulusalcılar*”. İslamcıların “*batı endekli*” okulların toplumun ahlakında bozulmalara sebep olduğu iddiasını yazarın verdiği bilgiler doğrultusunda öğrenebiliriz. Ayrıca İslamcılara göre toplum medreseler ile yeni açılan okullardan mezun olanlar arasındaki tartışmalardan dolayı ikiye bölünmekteydi. Ulusalcılar ise “*milli bir eğitim*” sistemini savunan Mustafa Kemal Paşa ve onu destekleyenlerin oluşturduğu grup idi. Kitapta bu grubun eğitimin Türk milletinin fitratıyla uyumlu olması gerektiği ve medreseye karşı mektebi savunduğu vurgulanmaktadır.

Bu son Bölüm'de yazar, Birinci TBMM'nin mali ve ekonomik alanlardaki düşünce yapısı ve bakış açısına dair bilgiler vermektedir. Kitapta konuyla ilgili milletvekillerinin yaptığı tartışmalar dikkat çekicidir. Ayrıca Birinci TBMM Hükümeti'nin tarım, ticaret, sanayii ve yabancı sermaye alanlarındaki görüşü de yazar tarafından açıklanmaya çalışılmaktadır. Konuyla ilgili olarak yapılan bütçe görüşmeleri ve alınan bazı önlemler üzerinde durulduğu belirtilmektedir. Kitapta Birinci TBMM Hükümeti'nin sosyal yardım ve güvenlik alanlarında yaptığı faaliyetler de dikkate değer bir konudur. Özellikle savaş döneminde köyden ve kentten

göç edip iç bölgelere gelen halkın, barınma ve yiyecek ihtiyaçlarının karşılanması ve savaş bittikten sonra tekrar yaşadıkları yerlere dönebilmesi amacıyla “*Sihhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti*”nin kuruluşundan bahsedilmektedir. Yazara göre bu uygulama Birinci TBMM’nin sosyal yardım ve sosyal güvenlik konularına verdiği önemin bir göstergesiydi. Bu Bölüm Birinci TBMM’nin dış politikada takip ettiği bakış açısıyla sonlandırılmaktadır. Bu konuda önemli olan şeyin milli menfaatlerin gözetilmesi ve batı ile doğu arasında bir dengenin kurulması olduğu vurgulanmaktadır.

Sonuç Bölümü’nde kitabın kısa bir özeti ve değerlendirmesi yapılmaktadır. İhsan Güneş bu çalışmasının Birinci TBMM'nin düşünce yapısını saptamaya yönelik olduğunu ifade ederek, varılan sonucun iki bölümden oluştuğunu belirtmektedir. Ona göre bu bölümlerden ilki 1789 Fransız Devrimi ile başlayan “*ulusçuluk*” anlayışının Osmanlı Devleti’ne “*sıçraması*” ve Birinci TBMM'nin kuruluşuna kadarki dönemi içermektedir. Diğeri ise Birinci TBMM’nin kuruluşundan 1923’e kadarki süreçte TBMM’nin düşünce yapısını kapsamaktadır.

Yazara göre Birinci TBMM sosyo-ekonomik yapı bakımından halk tabanına daha yakın bir kadrodan oluşmaktadır. Birinci TBMM içerisindeki milletvekillerinin Meclis’te, basında ve anılarında birbirleriyle ilgili verdikleri bilgiler ve tartışmalar değerlendirilerek tarih yöntemi ile açıklanmaya çalışılmaktadır. İhsan Güneş dünya görüşleri farklı olan insanların tek bir Meclis’te toplanabilmesinin zor olduğunu belirtmektedir. Bu da ona göre Birinci TBMM’yi farklı kılan bir özelliktir. Yazar Yeni Türk Devleti’nin nasıl ve hangi düşünce üzerine kurulduğu sorusunu ve bu soruya bir cevap arandığını ifade ederek kitabı sonlandırmaktadır.